

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME ANABİLİM DALI

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDAN UZAKLAŞMANIN
TÜRKİYE'DEKİ İNSAN HAKLARI İHLALLERİNE ETKİSİ

TEZİ YAZAN

Aslıhan ÇANKAYA

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sevgi BALKAN ŞAHİN

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Saffet AKKAYA

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Harun ARIKAN (Çukurova Üniversitesi)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN/ NİSAN 2024

ONAY SAYFASI**T.C.****ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ****SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE**

2020017014 numaralı öğrencimiz olan **Aslıhan ÇANKAYA** tarafından hazırlanan “**Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Uzaklaşmanın Türkiye’deki İnsan Hakları İhlallerine Etkisi**” başlıklı bu tez çalışması jüri üyelerimiz tarafından oy birliği ile Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Sureti İmzalıdır)

Üniv. İçi – Jüri Başkanı: Doç. Dr. Sevgi BALKAN ŞAHİN

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Sureti İmzalıdır)

Üniv. İçi- Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Saffet AKKAYA

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Sureti İmzalıdır)

Üniv. Dışı- Jüri Üyesi: Prof. Dr. Harun ARIKAN (Çukurova Üniversitesi)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

29/04/2024

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Sureti İmzalıdır)

Prof. Dr. Murat KOÇ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’ndaki hükümlere tabidir.

İTHAF

Okuyan, araştıran, tüm olumsuzluklara rağmen emek veren,
zaman ve mekan fark etmeksizin
üreten tüm Cumhuriyet Kadınları'na ithaf edilmiştir.

ETİK BEYANI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

29/04/2024

Aslıhan ÇANKAYA

TEŞEKKÜR

Tez yazım sürecindeki desteği için Tez danışmanım Doç. Dr. Sevgi BALKAN ŞAHİN'e teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi olarak desteğini esirgemeyen kıymetli annem ve babama teşekkürü borç bilirim. Sevgili kardeşim İsmail Çankaya'ya hayatım boyunca yüzümü gülümsetip bu süreçte de yüzümde oluşturduğu her tebessüm için teşekkürlerimi iletirim.

Öğrenimim boyunca bana destek olan evini paylaşan kıymetli büyüğüm, sevgili anneannem Şehriban Çınar'a teşekkürlerimi sunarım. Tüm eğitim süreçlerinde maddi manevi destek olan sevgili dayılarım ve teyzelerime şükranlarımı sunarım.

Lisans hayatım boyunca yol arkadaşlığı yaptığım kıymetli dostlarım; İrem GÜNASLAN, Merve Nur ACAR, Muharrem YILDIRIM, Murat TEKBAŞ ve Özcan ARSLAN'a destekleri için teşekkür ederim.

Araştırma sürecim ve öğrenim sürecimde en büyük destek ve yardımları dokunan kıymetli dostum, çocukluk arkadaşım, Uzman Psikolog Dünder Can ÖZTEKİN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZ
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDAN UZAKLAŞMANIN
TÜRKİYE'DEKİ İNSAN HAKLARI İHLALLERİNE ETKİSİ

Aslıhan ÇANKAYA

Tezli Yüksek Lisans, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sevgi Balkan ŞAHİN

Nisan 2024, 95 Sayfa

Türkiye 1959 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) yargı yetkisini kabul etmiş olsa son yıllarda AİHM'in verdiği kararları uygulamak konusunda isteksiz davranmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin Avrupalılaşma sürecine ve hukukun üstünlüğü ilkesine olan bağlılığının sorgulanmasına yol açmaktadır. Avrupalılaşma perspektifinden Türkiye'nin AİHM kararlarını uygulamama eğilimini inceleyen bu çalışma, 2000'li yılların başında, Türkiye'de insan hakları konusundaki mevzuatın ve kurumların Avrupa standartlarında gelişim gösterdiğini ancak son yıllarda bu standartlardan uzaklaştığını ortaya koymaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin verdiği ihlal kararları ve Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan yıllık raporların incelendiği bu çalışmada, Türkiye'nin AİHM kararlarından uzaklaştığı, Türkiye'de insan hakları ihlallerinin arttığı bu nedenle ülkenin insan hakları alanında Avrupalılaşma sürecinden uzaklaştığı vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, insan hakları ihlalleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupalılaşma

ABSTRACT**THE EFFECT OF DIVACING FROM THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS DECISIONS ON HUMAN RIGHTS VIOLATIONS IN TURKEY****Aslıhan ÇANKAYA****Master Thesis, Department of International Relations and Globalization****Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Sevgi Balkan ŞAHİN****April 2024, 95 Pages**

Although Turkey accepted the jurisdiction of the European Court of Human Rights (ECtHR) in 1959, in recent years it has been reluctant to implement the ECtHR's judgments. This situation calls into question Turkey's commitment to the Europeanization process and the rule of law. This study, which examines Turkey's tendency not to implement ECtHR judgments from the perspective of Europeanization, reveals that in the early 2000s, Turkey's human rights legislation and institutions developed in line with European standards, but in recent years, Turkey has moved away from these standards. This study, which examines the violation decisions of the Constitutional Court and the annual reports published by the European Commission, emphasizes that Turkey has moved away from the ECtHR judgments, human rights violations have increased in Turkey, and therefore the country has moved away from the Europeanization process in the field of human rights.

Keywords: Human rights, human rights violations, European Convention on Human Rights, Europeanization

ÖNSÖZ

İnsan hakları, insanlık tarihi boyunca çeşitli tarihsel olaylar ile birlikte gelişme kat etmiştir. Avrupa bakımından en büyük gelişmeleri öncelikle İngiltere’de görmekteyiz. Soyluların haklarının korunması amacı ile monarkın yetkilerinin kısıtlanmasını içeren Magna Carta en önemli tarihsel adımlardan birisi kabul edilmektedir. Bu süreci, Magna Carta’ya uymayan krala Magna Carta’yı hatırlatan İngiliz Parlamentosu’nun attığı adımlar izlemiştir. Daha sonra Amerika Birleşik Devleti’nde çeşitli gelişmeler görülmüştür. Küresel çapta ise II. Dünya Savaşı sonrası tarumar olmuş Dünya, insan hakları için çeşitli kriterler belirlemiş ve Birleşmiş Milletler nezdinde bir sözleşme altına alınmıştır.

Bölgesel çeşitli çalışmalar bulunmaktadır ve bunlardan birisi de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’dir. Ülkemizin de tarafı olduğu sözleşme insan hakları alanında ciddi düzenlemeler getirmiş ve ortaya koyduğu kurallar ile demokratik toplumun inşasına ve sürdürülebilmesine önemli bir katkı sunmuştur. İşte burada insan haklarına saygının demokratik toplum olabilmenin en önemli koşullarından birisi olduğunu görmekteyiz. İnsan haklarını ne kadar korur ve toplumsal ve idari alanda gelişmesini ile benimsenmesini sağlarsak o kadar demokratik ve insan için yaşanabilir bir ülke ve toplum inşa edebilmiş oluruz.

İÇİNDEKİLER

KAPAK	i
ONAY SAYFASI	ii
İTHAF	iii
ETİK BEYANI	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZ.....	vi
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
EKLER LİSTESİ.....	xiv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Arka Planı.....	1
1.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı	2
1.3. Araştırmanın Problemi	3
1.4. Araştırmanın Yapılışı	3
2. KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	5
2.1. İnsan Hakları Kavramı.....	5
2.2. İnsan Haklarının Üç Düzeyde Korunması	7
2.2.1. İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması	8
2.2.1.1. TBMM İnsan Hakları Komisyonu.....	9
2.3. İnsan Haklarının Uluslararası Gelişimi.....	9
2.3.1. Magna Carta.....	10
2.3.2. Haklar Dilekçesi	12

2.3.3. İngiliz Haklar Beyannamesi (Bill of Rights)	12
2.3.4. Virginia Haklar Bildirgesi	13
2.3.5. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi	14
2.3.6. Amerikan Haklar Bildirisi	14
2.4. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve AİHM	15
2.4.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	16
2.4.1.1. Kanunsuz Ceza Olmaz	16
2.4.1.2. İnsan Haklarına Saygı Yükümlülüğü ve Yaşam Hakkı	18
2.4.1.3. İşkence Yasağı	19
2.4.1.4. Kölelik ve Zorla Çalıştırma Yasağı	19
2.4.1.5. Adil Yargılanma Hakkı	20
2.4.1.6. Özel ve Aile Yaşamına Saygı.....	21
2.4.1.7. Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü	24
2.4.1.8. İfade Özgürlüğü.....	26
2.4.1.9. Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü	27
2.4.1.10. Etkili Başvuru Hakkı	28
2.4.1.11. Ayrımcılık Yasağı.....	29
2.4.2 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi.....	29
2.4.2.1. AİHM'in Yapısı ve İşleyişi	30
2.4.2.2. Yargılama Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri.....	32
2.4.3. Anayasa Mahkemesi'nde Bireysel Başvuru Hakkı Verilmesi.....	35
2.5. Avrupalılaşma	36
2.5.1. Avrupalılaşma Mekanizmaları	42
2.5.2. Türkiye'de Avrupalılaşma ve İnsan Hakları Alanındaki Tarihsel Gelişmeler.....	43
3. YÖNTEM	48
3.1. Araştırmanın Amacı	48
3.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Görülen Çeşitli Davalar ve İstatistikî Veriler	48

3.2.1. Çeşitli İstatistikî Bilgiler	49
3.2.1.1. Sözleşmeye Taraf Olan Devletler Bakımından İhlaller	49
3.2.1.2. Türkiye Bakımından İhlallerin Durumu ve Diğer Ülkelerle Karşılaştırması	49
3.2.1.3. Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru İstatistikleri	55
3.3. Avrupa Komisyonu Tarafından Yayınlanan Raporda İnsan Haklarına İlişkin Hususlar	60
3.3.1. Avrupa Komisyonu 2020 Yılı Türkiye Raporu.....	60
3.3.2. Avrupa Komisyonu 2021 Yılı Türkiye Raporu.....	61
3.3.3. Avrupa Komisyonu 2022 Yılı Türkiye Raporu.....	63
3.4. Diğer Hususlar	64
3.4.1. Tutuklu Gazeteciler	64
3.4.2. Covid-19 Salgını.....	64
3.4.3. OHAL'in Etkisi (7145 S.K.).....	65
SONUÇ.....	67
KAYNAKÇA.....	70
EKLER	78

KISALTMALAR

AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BM	: Birleşmiş Milletler
Y. C.D.	: Yargıtay Ceza Dairesi
Y.H.D.	: Yargıtay Hukuk Dairesi

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. AIHS Taraf Devletleri Aleyhinde 2022 Yılında Verilen İhlal Kararları (İlk 25 Devlet)	49
Şekil 2. 2012-2022 Yılları Arasında Taraf Devletler ve Türkiye Hakkında İncelenen Karar Sayısı ve İhlal Sayısı	50
Şekil 3. 2022 Yılında Sözleşmeye Taraf Devletler ve Türkiye Hakkında İncelenen Karar Sayısı ve İhlal Kararı Sayısı	50
Şekil 4. Türkiye'nin AIHM Önünde Bekleyen Derdest Başvuru Sayıları	51
Şekil 5. Türkiye Hakkında Verilen İhlal Kararları Sayıları (1959-2018)	52
Şekil 6. 2022 Yılında Türkiye Aleyhine Verilen İhlal Kararları	52
Şekil 7. Sözleşmenin 6'ncı Maddesi Uyarınca Türkiye Hakkında Verilen İhlal Kararları (2003-2022)	53
Şekil 8. Sözleşmenin 10'uncu Maddesi Kapsamında Türkiye Hakkında Verilen İhlal Kararları	54
Şekil 9. Sözleşmenin 11'inci Maddesi Kapsamında Türkiye Hakkında Verilen İhlal Kararları	54
Şekil 10. Türkiye'nin Yıllara Göre Sözleşmeyi İhlal Sayıları (1995-2022)	55
Şekil 11. 2012-2022 yılları arası Anayasa Mahkemesi'ne yapılan Bireysel Başvuru Sayıları ile Sonuçlandırılmış Başvuru Sayıları	56
Şekil 12. Anayasa Mahkemesi'ne Yapılan ve Sonuçlandırılan Bireysel Başvuru Sayıları (Makul Sürede Yargılanma Hakkı)	57
Şekil 13. Sonuçlandırılan Başvuruların Karar Türüne Göre Dağılımı	58
Şekil 14. Makul Sürede Yargılama Hakkı Hariç Sonuçlandırılan Başvuruların Karar Türüne Göre Dağılımı	58
Şekil 15. Yıllara Göre İhlal Kararlarının Dağılımı	59
Şekil 16. Yıllara Göre İhlal Kararlarının Dağılımı (Makul Sürede Yargılanma Hakkı İhlali Hariç)	60

EKLER LİSTESİ

EK-1. Tez/Anket/Çalışma İzni/ Etik Kurulu Talep Formu	78
EK-2. SOBE Tez Etik İzin İstek Formu	80
EK-3. Çağ Üniversitesi Rektörlüğü Tez İzin İstek Formu	81

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Arka Planı

İnsan hakları kavramı, Uluslararası İlişkiler başta olmak üzere farklı bilim disiplinlerinde önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin de özellikle son birkaç yılda karşı karşıya kaldığı sorun olarak ele alınabilir. İnsan Hakları alanında faaliyet gösteren ulusal merci olan Anayasa Mahkemesi içtihatları, uluslararası alanda faaliyet sürdüren AİHM kararları, Türkiye'nin insan hakları alanında sorunlarla karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Son yıllarda gündemde sıklıkla karşılaşılan Kavala, Demirtaş ve Yalçinkaya kararları AİHM tarafından verilen en önemli kararlardandır. Ayrıyeten Avrupa Komisyonu tarafından kaleme alınan raporlarda, mevzuatın Avrupa standartlarından uzaklaştığı ve insan hakları açısından çeşitli azınlıklar ile toplumun belirli kesimlerinin sorun yaşadığı da yıldan yıla net bir şekilde vurgulanmıştır. Bu yönüyle Avrupa Komisyonu tarafından kaleme alınan raporlarda Türkiye'nin Avrupalılaşması üzerinden bir değerlendirme yapılarak insan hakları alanındaki gelişimine ışık tutulabileceği açıktır. AİHM kararlarında da ele alınan ihlallerde Avrupa tarafından ortaya konan standartların vurgulandığı da açıkça görülmektedir.

Hiç şüphesiz AİHS maddelerinde ele alınan maddeler Kıta Avrupası'nda insan hakları alanında standartları belirleyen bir çerçeve çizmektedir. Yargısal faaliyetlerini AİHS sözleşmesi çerçevesinde yürüten AİHM tarafından Türkiye aleyhine verilen kararlarda bu standartlar çerçevesinde bir değerlendirme yaptığı görülmektedir. Kıta Avrupası'nda belirlenen standartlar ölçüsünde bir değerlendirme yapacak olursak, AİHS ve AİHM, üye devletlerin bu standartları benimsemesi ve bu yönü ile Avrupalılaşmasını istemektedir.

En önemli ihlal kararlarından birisi olan Demirtaş vs. Türkiye kararında, sözleşmenin 10, 5/1, 5/4 Ek 1 Numaralı Protokol'ün 3, 18/5 maddelerinin ihlal edildiğine değinilmiştir. Bunlar, ifade özgürlüğü, özgürlük ve güvenlik hakları, haklara getirilecek sınırlamalar hakkındadır. Buradan hareketle, sözleşmenin birden fazla maddesi ağır bir şekilde ihlal edildiği görülmüş ve Avrupa Komisyon raporlarında da ihlale uğrayan başvurusunun ismi açık bir şekilde zikredilerek, insan hakları alanında Avrupa standartlarından uzaklaştığı ele alınmıştır.

Avrupalılaşma kavramının literatürdeki incelemesine genel bir ışık tutacak olursak; Avrupalılaşma kavramı da literatürde Avrupa Birliği üzerinden incelenmiştir. Literatüre damgasını vuran çalışmacılardan, Radaelli, Ziya Öniş, Kıvanç Ulusoy, Avrupalılaşma kavramını Avrupa Birliği üzerinden normatif boyutta ele almışlardır. Bu araştırmada da

Türkiye'nin insan hakları alanında yaşadığı gelişmelerin tarihsel boyutları ile Avrupalılaşıma kavramı üzerinden incelenmesi değerlendirilecektir.

Literatürde Avrupalılaşıma kavramının özellikle AB üzerinden incelenmesi, literatürün Avrupalılaşıma-İnsan Hakları arasındaki bağın kurulamaması yönünden ciddi eksiklikler barındırdığını açığa çıkarmaktadır. Bu nedenle literatürde Avrupalılaşımanın insan hakları ile ilgili olan ilişkilerini açık bir şekilde ele alınmamasının, önemli bir açık olduğu sonucu ortaya çıkar. Avrupalılaşıma ve insan hakları alanındaki gelişmelerin birlikte değerlendirilmesi, insan hakları politikalarının geliştirilmesinde önemli bir yer tuttuğu bu araştırma ile ortaya çıkabilecektir.

1.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Bu çalışmada amaç, Türkiye'de var olan insan hakları politikasının Avrupalılaşımasının araştırılmasıdır. Araştırmanın zaman dilimi olarak geniş bir dönemi ele alsa da, insan haklarının Dünya ve Türkiye özelinde tarihsel gelişimi temel alınarak, özellikle 2012-2023 yılları arasında ortaya çıkan gelişmeler değerlendirilecektir. Böylece, çalışma daha belirgin sonuçlar ortaya çıkarabilecektir. Zaman kısıtlaması da çalışmanın bir kısıtlılığını oluşturmaktadır. Çalışmada özellikle 2012-2023 yılları arasındaki istatistiki bilgiler sunulsa da, insan haklarının Türkiye özelindeki gelişmelerini ele almak açısından geçmiş tarihi, Avrupalılaşıma ekseninde de var olan mevcut değişimleri ortaya koyabilmek için özellikle adaylık müzakerelerinin yapıldığı döneme tarihsel bir ışık tutulmuştur. Türkiye'de var olan hukuki ve siyasi gelişmelerin ele alınması da bir yandan araştırmanın diğer amacı olan Avrupalılaşıma sürecinde ve Avrupalılaşımadan uzaklaşmanın insan haklarına olan etkisinin ortaya konabilmesidir. Temelde Avrupalılaşıma kavramının Türkiye üzerindeki etkisinin insan hakları ihlalleri üzerinde olan etkisinin ne olduğu, araştırmanın sorusudur. Bu bağlamda Türkiye'de Avrupalılaşımanın etkileri, Avrupalılaşımadan uzaklaşmanın insan haklarına olan etkisi, insan hakları ihlallerini anlamakta önemli bir perspektif sunacağı, Türkiye'de insan hakları rejiminin nasıl etkilendiği açıklanmıştır.

Bilindiği üzere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ele alınan çeşitli insan hakları hakkında bireylerin başvuru yapabilecekleri yargısal mercidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği kararları takip etmek, insan hakları ihlallerinin azaltılması yönünde değerli gelişmeler sunacaktır. Bu nedenle, AİHM tarafından verilen ihlal kararlarına uygun yargısal kararlar verilmesi ve ulusal düzeyde

yürütme organının uygulayacağı iş ve işlemler, insan haklarının gelişimine önemli katkılar sağlayabilecektir.

1.3. Araştırmanın Problemi

İnsanının doğuştan sahip olduğu haklar toplumsal değişim ve gelişimler neticesinde kişi ve devletlerin tutumlarında uygulama da değişimlere sebep olmuş pragmatik anlayış ile birçok insan hakları ihlali yaşanmıştır. Özellikle 2010 yılından sonra Türkiye’de hak ihlalleri gözle görülür biçimde artış göstermiştir. 2020 Ocak-Ekim ayları arasında İnsan Hakları Derneği’ne 1120 kişi hak ihlali sebebiyle başvuruda bulunmuştur. Bu hak ihlallerinin temelinde maddi destek , adil yargı , işsizlik arayışlarını görmekteyiz. (Dertli,2020) Anayasa Mahkemesi ihlal kararları incelendiğinde bir başvuruda birden fazla hakkın ihlal edildiği sabit kılınmıştır. 2012-2021/3 yılları arasında 335.324 kişi hak ihlali sebebiyle Anayasa Mahkemesi’ne başvuruda bulunmuştur.

Hak ihlali sebebiyle yapılan bu başvuruların sonuçlandırılma oranları da elbette demokratik değerlerin korunmasında oldukça önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra, kişilerin uğradığı haksızlıkların önüne geçmek de gerek adli iş yükünü azaltacak gerek de insanların insan onuruna yaraşır bir biçimde yaşamalarını sağlayacaktır. Hukuk düzeni hak ihlallerine gereken müeyyideleri, caydırıcılık unsurunu da göz önüne alarak uygular ise toplumun ve devletin hak ihlallerine karşı özel hassasiyeti oluşabilir ve hak ihlalleri daha az ortaya çıkabilir.

1.4. Araştırmanın Yapılışı

1959- 2022 yılları arasında Türkiye hakkında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen ihlal kararlarının uygulanması ile ilişkin gelişmeler iz sürme (süreç izleme) yöntemi ile analiz edilecektir. İlk olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kuruluşu ve Türkiye’nin üyelik süreçlerine değinilmiştir. Daha sonrasında sıklıkla verilen ihlal kararlarının hukuki boyutu ve ihlallerin sıklığı hakkındaki veriler, tablo, şekil, grafikler ile ortaya konmuştur.

Araştırmada, kitap, akademik dergi, haber, rapor, resmi dokümanlar gibi çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler ile analiz yapılmış olup, analiz iz sürme yöntemi uygulanarak yapılmıştır. Bu sebeple 1959-2022 yılları arasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve çeşitli insan hakları ihlalleri ile ilgili olan ulusal ve uluslararası mecralarda yayınlanmış kaynaklardan faydalanılmıştır.

2. KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. İnsan Hakları Kavramı

İnsan ve hak kavramları üzerine kurgulanmış hukuksal kavram, “insan hakları” terimi ile kavramsallaştırılmıştır (Hekimoğlu, 2002). İnsan hakları, monarşiden demokrasiye uzanan siyasi tarihte, demokratik yönetimlerin ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrasi kavramı ve insan hakları birbirlerinden ayrılmaz ve doğrudan bir şekilde birbirlerine bağlantılı olan kavramlardır. İnsan hakları, devletin bireyler üzerinde olan gücünün sınırlandırılarak, insan olmanın gereği olarak ortaya çıkan temel ve doğal hakların güvence altına alınmasıdır. Etnik, dini veya siyasi görüş farklılıklarına rağmen, toplumda yaşayan her bir insanın bir diğerinden üstün tutulamayacağı, ayrıma tabi tutulamayacağını ifade eden insan hakları, özgürlük ve güvenlik temelinde inşa edilmektedir. İnsan hakları olmadan ortaya çıkacak herhangi bir sistem ya da siyasi düzen, insani olmaktan oldukça uzaklaşacaktır (Torun, 2007).

Türkiye’de yürürlükte olan “Türk Medeni Kanun” ve ilga edilmiş olan “Türk Kanunu Medenisi (743 S.K.)” uyarınca tam ve sağ doğmuş kişi ile insan hakları kavramındaki insan aynı anlama denktir. Anne karnına düşmek ile birlikte medeni hakların başladığı ve hakların kullanılabilmesi için tam ve sağ doğumun gerçekleşmesi gerektiği Türk mevzuatı uyarınca kabul edilmiştir.

Hak, hukuk düzeninin koruduğu menfaat olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu noktada kamusal haklardan da bahsedilmesi gerekir. Kamu ve insan arasında kurulan ilişkide insanın ve kamu gücünün birbirlerine karşı çeşitli hakları bulunmaktadır. Kamunun güvence altında tutması gereken ve insan olmanın bir gereği olarak vazgeçilemeyecek nitelikte olan hakların tamamı insan hakkı olarak değerlendirilmelidir.

İnsan hakları kişilerin insan onuruna yaraşır bir biçimde yaşaması için gerekli temel hakları kapsar. İnsan haklarına saygılı ülkelerde yaşayan insanlar ile insan hakları ihlallerinin fazlaca yapıldığı ülkelerde yaşayan insanlar arasında belirgin bir fark vardır. İnsan hakları ihlallerinin yoğun olarak yapıldığı ülkelerde telafisi mümkün olmayan sorunlar ortaya çıkabilmektedir. İnsan hakları kavramının doğru bir biçimde anlaşılabilmesi, insan haklarına saygılı toplumlar oluşturabilmek, telafisi güç olan olayların oluşumunu da engelleyecektir. İnsan hakları kavramını doğru bir biçimde anlamak ve uygulamak daha demokratik, daha huzurlu bir toplum inşa edebilmek açısından önemlidir. Gerek ekonomik refah gerek adil hukuk düzeni gerek de insan onuruna yaraşır bir biçimde yaşamak, insan haklarını

benimsemiş toplumlarca mümkün olmaktadır. Teknolojinin ve imkanların gelişmesi ile beraber toplumlar birbirlerine daha fazla entegre olmaktadırlar. Küreselleşen dünya ile çeşitli hakların devletler tarafından güvence altına alınması küreselleşen dünyada diğer ülkeler ile kurulacak ilişkiler açısından da olumlu gelişmeler yaratacaktır.

16.yy'da Almanya'da kilise ve din adamlarının baskıcı anlayışına yönelik Martin Luther tarafından başlatılan 'Reform' hareketleri, Orta Çağ sonrası yeniden doğuş anlamına gelen bilim, kültür, sanat temelli 'Rönesans' hareketleri bireylerin devletlere karşı talep ve beklentilerinin değişmesine yol açmıştır. Bireyler değişen dünya koşullarında daha liberal ve laik anlayışlara bürünmüştür. Bu gelişmeler neticesinde ABD ve Fransa'da büyük devrimler meydana gelmiştir. Bu gelişmeler neticesinde Virginia Haklar Bildirgesi (1776) ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) insan hakları, özgürlük ve eşitlik kavramlarının oluşmasının yolunu açmıştır. Bu belgeler insanın doğuştan gelen haklarını müdafaa etmeyi amaçlayan hükümleri barındırmıştır.

14. ve 17.yy. arasında 'Yeniden Doğuş' anlamı taşıyan Rönesans hareketleri insan haklarının gelişimi ve evrensel düzeyde ilerleme göstermesi için oldukça önemli adımlardan biri olmuştur. İsminden de anlaşılacağı gibi bu yeniden doğuş yaşamın neredeyse bütün alanlarında tesirini göstermiştir. Bilim, sanat, eğitim, siyaset ve mimari gibi birçok alanda gelişmeler olmuştur. İtalya'da başlayan bu hareket kısa sürede tüm Avrupa'da etkisini göstermiştir. Skolastik anlayışına karşı olan bu adım sonucu pozitif bilimlere, sanat ve sanatçıya önem vermeyen baskıcı anlayış yok olma yoluna girmiştir. İnsan ve insanın düşüncelerinin, insan aklı ve insan ürünlerinin önem kazanmasında çok önemli bir adım olmuştur. Hümanist anlayış ile dünya düzeninde muntazam bir ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle matbaa ile insanlar daha hür bir dünya olabileceğini, bireysel değer ve normların önemli faktörler olduğunu kavramaya başlamışlardır (Aydınlı,H.İ) Kilise ve din adamlarının her zaman doğru bilginin kaynağı olmadığı net şekilde görülmüş insanlığın 'insan', 'hak', 'özgürlük' anlayışları büyük ölçüde değişime uğramıştır.

Reform hareketleri Alman kilisesinin krallara yönelik uyguladığı baskı sebebiyle Almaya' da doğmuş daha sonra İngiltere, Kuzey Avrupa'ya ilerlemiştir. Coğrafi keşifler, Rönesans adımları ile gelişen bilim, sanat ve matbaanın icadı ile insanların yönetim anlayışı ve krallıktan beklentileri değişmiştir. Özünde insani değerlere yönelmiş ve herhangi bir grubun imtiyazı ya da üstünlüğü daha farklı yorumlanmaya başlanmıştır. Siyasi birliklerin bu dönemde değişmesi ve dağılması sebebiyle daha liberal yönetim anlayışları gelişmiştir. Reform sonucunda laik devlet yapılarının oluşumu, kilise etkisinin azalıp devlet yönetiminin

krallarca yürütülmesi rejimlerde değişimlerin yolunu açmıştır. Avrupa’da oluşan siyasi ayrılıklar ve eğitim sistemine getirilen laik eğitim anlayışları teokratik anlayışın sonunu getirmiştir. Yeni mezheplerin ortaya çıkmasıyla insan haklarının temel değişeni olan mezhep farklılıklarına saygı ve tanıma anlayışı gelişmiştir.

Önemli düşünürlerin de insan haklarına yönelik fert-devlet-toplum ekseninde değerlendirmeleri olmuştur. 17.yy düşünürlerinden J.Locke devlete ve devlete tanınan hakların vatandaşların onayı ile gerçekleşmiş olmasını savunur. Oluşabilecek anlaşmazlıkları ‘Toplum Sözleşmesi’ ile çözümlenerek ideal bir otorite oluşturulabileceğini dile getirmiştir. (Kapani,1981) 18.yy filozofu Jean Jacques Rousseau İnsan haklarını daha sistematik ve ileri safhaya taşımıştır. Bu taşımada Rousseau’nun yaşadığı dönemde meydana gelen önemli değişimler etkili olmuştur. Enerji ve makineleşmenin arttığı, ürüne ulaşma olanaklarının çoğaldığı ‘Sanayi Devrimi’ oldukça etkileyici değişimler olmuştur. Teknolojik bu gelişmeler siyasi, ekonomik ve demografik değişimlerin de destekleyicisi olmuştur. İnsan Hakları kavramının gelişimine, hak ve özgürlük anlayışının yerleşmesini sağlamıştır.

20.yy’da savaş sonrası dünya barışını korumak, uluslararası hak ve özgürlüklerin toplumsal ve kültürel iş birliğini sağlamak için kurulan ‘Birleşmiş Milletler’ önemli bir girişim kabul edilebilir. İkinci dünya savaşının yol açtığı derin insan hakları ihlalleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sürgünler, soykırımlar ve savaş nedeniyle yaşam hakkını kaybeden yüzlerce insan olmuştur. İnsanlık tarihinde meydana gelen bu olaylar uluslararası ve evrensel önlemler alınmasını, kuruluşlar oluşturulmasını tetiklemiştir. Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler Örgütü üyesi olarak insan haklarını koruma ve oluşabilecek ihlallerin karşısında olduklarını kanıtlamak istemişlerdir. 1948 yılında imzalanan ‘İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ bu alanda yeni anlaşmalarda öncülük etmiş ve önünü açmıştır. Akabinde insan haklarını güvence altına almak için 4 Kasım 1950’de Avrupa Konseyi’ne üye devletler Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni imzalamıştır. Sözleşmenin belirli maddeleri sabit ve değişmez iken, bazı maddeleri oluşabilecek hak ihlallerinin engellenmesi için değişen ve yorumlanabilen özelliktedir(Tosun,a.e.g;s.100).

2.2. İnsan Haklarının Üç Düzeyde Korunması

Hiç şüphesiz, insanın insan olmasından dolayı sahip olduğu haklar bulunmaktadır ve bu haklar çeşitli sistemlerce koruma altına alınmıştır. İnsanlık, tarih boyunca insan haklarının korunması ve insan hakları kavramının gelişimi sürecinde küresel ve bölgesel düzeyde çeşitli

mesafeler kat edilmiştir. İnsan haklarının üç düzeyde korunması; ulusal düzeyde, bölgesel düzeyde ve evrensel düzeyde korunması olarak ele alınmaktadır.

İnsan haklarının korunması tarihsel bakımdan incelendiğinde evrim geçiren bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüze gelene kadar süreçte çeşitli tarihsel mihenk taşlarını görmekteyiz. Öte yandan ise insan haklarının korunması bakımından ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde çeşitli mekanizmaların ve kurumların ortaya çıktığını görmekteyiz. Gerek ulusal gerek bölgesel gerek de küresel düzeyde ortaya çıkan koruma mekanizmaları insan hak ve özgürlüklerini güvence altına almayı amaçlamaktadır.

Genel olarak, ulusal düzeyde insan haklarının korunması, devletlerin kendi yargı sistemleri, mevzuatları ve anayasaları aracılığı ile insan hak ve özgürlüklerini koruma altına almak zorundadır. Ulusal düzeyde faaliyet gösteren yürütme organları (hükümetler), yasama organları, gerekli mevzuat değişikliklerini yaparak, çeşitli kurumlar ihdas ederek, insan haklarına saygı göstermeyi, korumayı ve insan hakları alanındaki ihlaller ile mücadele edecek mekanizmaları üretmeyi taahhüt ederler. Sivil toplum kuruluşları da insan hakları ile ilgili süreçleri denetleyici bir rol üstlenir.

Öte yandan çeşitli bölgelerde ve kıtalarda anlaşmalar ile ortaya çıkan çeşitli örgütler bulunmaktadır. Bu örgütler insan haklarını korumak amacı ile kurulmuştur. Çeşitli standartlar belirleyerek, bölgesel düzeyde uyum ve işbirliği sağlamayı hedeflemişlerdir. Avrupa Konseyi, Amerika Devletleri Örgütü, Afrika Birliği gibi kuruluşlar, bölgesel düzeyde faaliyet göstermektedir. Evrensel düzeyde ise BM öncülüğünde, insan hakları belgesi kabul edilmiştir. Bunlardan en önemlisi 1948 “Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi”dir. Bu çerçevede BM bünyesinde evrensel çeşitli mekanizmalar oluşturulmuştur.

2.2.1. İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması

İnsan haklarını öncelikli olarak ulusal hukuk sistemleri koruması gerekmektedir. Bireyler, insan haklarından herhangi birinin ihlali karşısında, iç hukuk yollarını tüketmesi gerekmektedir. Bu husus “Birleşmiş Milletler” tarafından hazırlanan insan hakları sözleşmeleri ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde vurgulanmaktadır. Ulusal düzeyde korunmadan bahsedebilmek için, anayasa gibi temel hukuki metinler ile korunması ve insan haklarının korunması için kurulması gereken ulusal kurumların varlığı gereklidir (Çelebi, 2012).

Ulusal düzeyde kurulacak olan kurumların statüsü, yetki ve sorumlulukları, oluşum, bağımsızlık ve çoğulculuk güvencelerine, çalışma yöntemlerine ve yarı yargısal kurumların

standartları “Paris Prensipleri” adı verilen kararda ele alınmıştır. “Paris Prensipleri” 20.12.1993 tarihli 48/134 sayılı BM Genel Kurul Kararı’dır (Çatal, 2018).

2.2.1.1. TBMM İnsan Hakları Komisyonu

Türkiye’de insan haklarını korumak için çeşitli kurumlar ve mekanizmalar geliştirilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde insan haklarını inceleme komisyonu kurulmuştur. İlgili komisyon 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu ile kurulmuştur.

3686 sayılı kanunun 4’üncü maddesinde komisyonun görevleri sayılmıştır. Öncelikle TBMM İnsan Hakları Komisyonu, küresel alanda insan hakları konusunda gelişimleri izlemek, Türkiye’nin tarafı olduğu uluslararası sözleşmeler, Anayasa ve ulusal mevzuat arasında uyum sağlanması için yapılması gereken hususların tespiti ile gerekli yasal düzenlemeleri önermek, insan haklarının ihlale uğradığına dair iddialar ile ilgili başvuruların incelenmesi ve gerekli görüldüğünde ilgili makamlara bildirilmesi, TBMM başkanlığı tarafından havale edilen kanun teklifleri ve OHAL sırasında çıkarılan karamameleri görüşmek olarak görevleri sayılmaktadır. Öte yandan bu görevleri yerine getirirken çeşitli yetkiler ile donatılmış olup, bu yetkiler şu şekildedir; kamu kurum kuruluşları ile özel kuruluşlardan bilgi istemek, buralarda inceleme yapmak ve ilgililerini çağırıp bilgi alma yetkisine sahiptir.

2.3. İnsan Haklarının Uluslararası Gelişimi

Eski çağlara baktığımızda, insan hakları ahlakli ve felsefi temellerde değerlendirilmiştir. Çinli düşünür Mençins’a göre insan kanun, örf ve adetten daha değerli olduğunu ifade etmiş ve hükümdarları hiçe saymıştır. Hindîcin imparatoru tebaası olan insanların bazı haklarını güvence altına alan bir fermanı M.Ö. 13. yüzyılda yayınlamıştır. Herodot’a göre insanın sahip olması gereken çeşitli özgürlüklerin olduğu ve Yunan devletlerinin de bu özgürlükleri esas alan bir yapıda olması gerektiğini belirtmiştir. Eski çağlardan günümüze gelen Roma Hukuku’nun temellerinde de mesken dokunulmazlığı ve çeşitli insan hakları bulunmaktaydı (Dönmez, 1985).

Öte yandan insanlığın ilk çağlarında, güce sahip kimseler haklarını güç kullanarak tesis edebilmekteydiler. Süreç içerisinde güçsüzün de hakkını tesis edebileceği bir sistemin gerekli olduğu düşüncesi hâkim oldu. Hukuk, güçlü ya da güçsüz olan herkesin haklarını korumak için meydana gelmiştir. Hukuk düzeni doğru bir şekilde çalıştığında, müeyyide gücü olan kamu tarafından tarafların hakları tesis edilir. Anglosakson hukuk düzeninde, yazısız yani teamüli hukuk sistemi; Kıta Avrupası Hukuk sisteminde de yazılı hukuk sistemi

benimsenmiştir. Yazılı hukuk sisteminde anayasalar, devlet organlarını çeşitli yönlerden kısıtlayarak vatandaşların ve ülkede yaşayan diğer insanların temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alır. Teamüli hukuk sisteminde; yerleşmiş olan teamüller aracılığı ile hukuk düzeni vatandaşların ve ülkede yaşayan diğer insanların hak ve özgürlüklerini güvence altına alır (Keskinsoy ve Kaya, 2021). Her iki sistemde de insanların din, dil, ırk, mezhep ve diğer farklılıkları göz önünde bulundurulmadan eşit olduğu sabittir. Teamüli hukuk sisteminde teamüllerin bozulması, yazılı hukuk sisteminde ise kanunların ve anayasanın kişi hak ve özgürlüklerini kısıtlaması ile toplum çeşitli sorunlar yaşar.

Kanunların uygulanmaması, anayasal hükümlerin uygulanmaması ile kanunlar metruklaşır. Kanunlar yazılı halde mevcuttur ancak uygulama açısından bir etkileri yoktur. Bu durumun yaygınlaşması ile beraber hukuk düzeni yara almaya başlar. Hukuk düzeninin bozulması ile bazı sonuçlar ortaya çıkar. Bu sonuçlardan birisi otoriterleşmektir. Otoriterleşme, kanunların ve yürürlükte olan anayasanın çeşitli maddelerinin ilga edilmesi ya da yürürlükte olan kanunun uygulanmaması ile oluşur. Bunun yanı sıra kanun koyucu, çeşitli kanun maddelerini değiştirerek kademe kademe otoriter bir sistemi dayatabilir.

Eski çağlardan itibaren insan hakları ile ilgili çeşitli gelişimlerin olduğu görülmekle birlikte; İnsan Hakları Evresel Bildirgesi'nden önceki bir süreçte insan hakları ile ilgili norm ve standartların gelişim gösterdiği görülmektedir. İngiltere'de 1215 yılında monarhın yetkilerinin daraltılmasını, kralın yürürlükte olan kanunlara uygun bir biçimde davranması, hukukun, kralın kararlarından üstün tutulacağını öngören Magna Carta kabul edilmiştir. Bunu İngiliz İnsan Hakları Bildirgesi, Virginia İnsan Hakları Bildirgesi, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, Amerikan Haklar Bildirgesi takip etmiştir (Saral, 2021).

2.3.1. Magna Carta

Magna Carta, 1215 yılında İngiltere'de imzalanan ve kralın yetkilerini önemli ölçüde kısıtlayan ilk belge olarak ele alınmaktadır. Magna Carta, Latince 'de "Büyük Sözleşme" ya da "Büyük Hükümet" anlamına gelmektedir. Esasen, feodal beylerin haklarını güvence altına almak için ortaya çıkmıştır ancak bu amacın dışına çıkarak daha kapsamlı sonuçların ortaya çıkmasına imkan sağlamıştır. İngiliz tarihinde ilk defa kralın yetkilerinin kısıtlandığı, hukukun üstünlüğünün önemli bir hale getirildiği ilk yazılı sözleşme olarak tarihe geçmiştir. Devlet, otoritesini özgürlükler lehine sınırlamıştır. Kral ile feodal beylerin karşılıklı olarak yetkileri düzenlenmiş, kralın bazı yetkilerinden feragat edeceği hüküm altına alınmıştır. Kişi dokunulmazlığı ve güvenliği ile ilgili olarak yapılan düzenlemeler, insan hakları alanında göze çarpmaktadır (Şahingöz, 2022).

Başlangıçta kralın keyfiyetinin sınırlandırılması, feodal beylerin sahip olduğu ayrıcalıkların güvence altına alınabilmesi amacı ile imzalanmıştır. Ancak Magna Carta ve dönemin diğer fermanlarına bakıldığında, Magna Carta'nın en önemli özelliği, belirli bir toplum sınıfının değil, toplumun tüm kesimlerinin hak ve hürriyetlerini tanınmasıdır. Hak ve hürriyetlerin kapsamı oldukça geniş tutulmuş ve Ortaçağ dönemi İngiliz hukukunun büyük bir bölümünü kapsamıştır. Diğer yandan ise kralın bu hak ve hürriyetler bakımından bağlandığını, hukukun üstünlüğünün kabul edildiği görülmektedir. Hak ve hürriyetlerin kapsamının geniş tutulması ve hukukun üstün olduğunun vurgulanması, İngiltere'nin hukuk devleti fikri açısından tarihi önemi olması sonucunu doğurmuştur (İlal, 1968).

İnsanların hak ve hürriyetlerinin anayasal kurallara bağlı olarak güvence sağladığı, kralın mutlak gücünün de sınırlandırılma denemesi olarak kabul etmek doğru olacaktır. Vergilendirme açısından da ilk sınırlandırılma, Magna Carta ile mümkün olmuştur. Magna Carta'nın 12'inci maddesinde parlamentonun izni olmaksızın yardım parası ve vergi toplanamayacağı, kimsenin gerekli olmaksızın fazla hizmete zorlanamayacağı hükmünden de anlaşılacağı üzere, vergide temsil ilkesi getirilmiştir (Taşdöğen, 2021). Bu hüküm bakımından bakıldığında, kralın istediği gibi vergi ve yardım parası toplaması ve tebaasını fazla hizmete zorlayamayacağı, vergi ve yardım parası toplanması kararı bakımından hakkından feragat ettiği, monarkın keyfiyetinden uzaklaşıldığı görülmektedir.

Magna Carta imzalandıktan sonra birçok kez revize edilmiştir. Ancak Magna Carta'nın ortaya koyduğu temel kavramlar hukuk sisteminde prensip haline gelmiştir. Bu yönü ile hukuk sistemini etkilemiş, anayasal düzenlemelerin de yapı taşını oluşturmuştur.

Magna Carta insan hakları konusunda önemli bir adımdır. 1215 tarihli 'Magna Carta Libertatum' insan hakları gelişimini yansıtan ilk belge niteliğindedir. İngiliz kralının ölümünden sonra iktidar yetkilerinin sınırlandırılması kanun üstünlüğü temellerine dayanarak anayasal nitelik taşımaktadır. Magna Carta içerdiği maddeler gereği herhangi sosyal veya ekonomik statüsüne bakılmaksızın her insanın bağımsız ve eşit haklara sahip bir şekilde yargılanmasını öngörmüştür. Adaletin temel niteliği ve değişmezliği üzerine vurgu yapılmıştır. Yeterli veriler ve deliller olmadan kimsenin yargılanmaması için Adil Yargılanma konusunda dönemin şartlarında önemli bir kriter oluşturmuştur. Hukuk kavramı ve hukukun üstünlüğüne ilk kez değinilmiştir. Demokratik toplum anlayışında ve kral yetkilerinin kısıtlanıp meclis kararlarına önem vermesi amacıyla otoriter yapının önüne bir taş koymuştur. Böylece gerek hukuk gerek hukuk yapısının bağımsızlığı açısından önemli bir adım olmuştur. Böylece adalet mekanizması içerisinde oluşabilecek şahsi görüşlerin yerini yazılı ve adil normlar almıştır.

İnsan hakları bakımından tarihi önemini irdeleyecek olursak; monark dahil olmak üzere herkesin hukuka göre yargılanacağı yazılı olarak hüküm altına alınmıştır. Bugün, insani bir hak olarak ele alınan adil yargılanma hakkının temelleri Magna Carta ile atılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de adil yargılanmanın temel bir insan hakkı olduğundan bahsedilmektedir. Vergiler, kanuni yargılama, para cezaları, ticaret, avcılık, temel hak ve hürriyetler ile denetleme ve yaptırım mekanizması konularında ortaya konan çeşitli hükümler insan hakları bakımından önemlidir.

2.3.2. Haklar Dilekçesi

İnsan hakları alanında en önemli gelişimler İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Haklar Dilekçesi de temelini 1215 yılında kabul edilen Magna Carta'dan temel almaktadır. Haklar Dilekçesi, İngiliz Paramentosu tarafından dönemin kralı I. Charles'e sunulmuştur. Magna Carta ile ortaya konan çeşitli hükümler referans alınarak ve atıf yapılarak, kralın yetkileri kısıtlanması amaçlanmıştır. Haklar Dilekçesi ile monarka 1215 yılında kabul edilen Magna Carta ile yetkilerinin kısıtlandığı hatırlatılmış olup parlamento kararı olmaksızın vergi alınmayacağı, yasaya uygun düşmeyen istemleri yerine getirmemenin bir yaptırıma tabi olmayacağı, adil yargılama hakkından kimsenin mahrum olamayacağı tekrardan ele alınmıştır (Şahingöz, 2022).

Genel olarak, Haklar Dilekçesi, birey hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı, kralın vergi koymak için parlamentodan onay alması gerektiği, mülkiyet hakkına saygı gösterilmesi gerektiği ve adil yargılanma hakkının önemine vurgu yapılmaktadır. Haklar Dilekçesinin ele aldığı konular bugünkü hukuk sistemlerinde ve insan hakları anlayışında yer alan bazı hususlar için temel prensipleri oluşturmaya katkı sağlamıştır. Bugün, adil yargılanmanın ve mülkiyet hakkına saygı duyulması gerektiği hususları, en temel insan hakları olarak değerlendirilebilecek niteliğe haizdir.

2.3.3. İngiliz Haklar Beyannamesi (Bill of Rights)

Magna Carta sonrasında, İngiltere'de insan hakları alanında en önemli gelişme "Bill of Rights" olarak bilinen "İngiliz Haklar Beyannamesi", İngiliz Paramentosu tarafından yayınlanmıştır. 1628 yılında "İngiliz Haklar Dilekçesi" ile başlayan sürecin sonunda parlamento bir beyanname yayınlayarak, monarkın keyfi davranışlarını ve çeşitli yetkilerini sınırlandıran medeni ve siyasal hakları güvence altına almıştır. İngiliz Haklar Beyannamesi ile kral var olan çeşitli yetkilerini meclise devretmiştir. Beyanname Britanya adası ve Kıta Avrupası açısından, insan hakları alanında atılan en önemli adımlardan birisidir (Aktan, 2018).

1628 yılında dönemin hükümdarı I. Charles, mutlak ve ilahi bir hükümdarlık gücüne inanarak yetkinin kendisinde toplanması yönünde adımlar atmıştır. Parlatentonun onayı olmadan çeşitli kraliyet yetkilerini kullanmış ve iki büyük savaşa girmiştir. Bu savaşlar yenilgi ile sonuçlanmış ve I. Charles, savaş maliyetlerinin karşılanmasını parlamentodan talep etmiştir. Parlamento bu isteği geri çevirerek “İngiliz Haklar Dilekçesi” imzalanmadan bu desteğin sağlanamayacağını bildirmiştir. Halktan para toplamak için güç kullanmamak, kimsenin keyfi olarak hapsedilememesi, vergi belirlenmesinde ve toplanmasında keyfiliğin olmaması, askerlerin haneye tecavüzünün engellenmesi gibi çeşitli maddeleri içeren “İngiliz Haklar Dilekçesi” I. Charles tarafından imzalanmış ancak I. Charles dilekçede kabul ettiği maddelere aykırı davranmaya başlamıştır. I. Charles’ın tahtan indirilip infaz edilmesi ve devam eden süreçte İngiltere’de çeşitli olaylar yaşanmıştır. 1689 yılında tahta geçen Kral III. William’a temel siyasi ve medeni hakları konu alan Haklar Beyannamesi imzalatılarak yasa haline getirilmiştir (Şahingöz, 2022).

İngiliz Haklar Beyannamesi, Magna Carta ruhu taşıyan bir beyanname olmakla birlikte, insan haklarının güvence altına alınmasında önemli bir kilometre taşıdır. Parlatentonun onayı olmadan veri koymak ve kraliyet adına para toplamanın yasaklandığı görülmektedir. Bugün faaliyet gösteren çoğu parlamentoya baktığımızda da vergi ve bütçe ile ilgili önemli işleri yürüttüğünü görmekteyiz. Yasama dokunulmazlığı ile görev yapan parlamenterler yasama faaliyetleri neticesinde ortaya koyduğu görüşlerden dolayı suçlanamayacakları hüküm altındadır. Türkiye’de yürürlükte olan mevzuat hükümlerine göre TBMM’nin yasama faaliyetleri içerisinde, bir milletvekilinin söylediği sözden dolayı ceza yargılaması yapılamayacağı hüküm altındadır. Parlamento tarafından izin verilmedikçe asker toplanamayacak ve parlamento söz söyleme hürriyetine sahip olacaktır. Parlamento tarafından kabul edilen yasalar, monark dahil olmak üzere, toplumun her kesiminde yaşayan insanları bağlayacaktır. Bu sayede hukukun üstünlüğü sağlanacaktır.

2.3.4. Virginia Haklar Bildirgesi

1776 yılında ABD Temsilciler Meclisi tarafından ortaya konan Virginia Haklar Bildirgesi John Locke’un doğal haklar anlayışına dayanmaktadır. Bildirge, 1776 yılında kabul edilmiş olan Virginia Anayasası’ndan ayrı bir belge olarak Virginia Kongre Delegeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir. Bildirinin birinci maddesinde insanların tabiatları gereği eşit derecede bağımsız oldukları, toplumsal yaşama geçmeleri ile birlikte kendileri ve gelecek nesiller bakımından vazgeçemeyecekleri, devredemeyecekleri, yaradılışları ve insan olmaları gereği doğal haklara sahip oldukları vurgulanmıştır (Çalık, 2017).

Virginia Haklar Bildirgesi'ne göre, insanların yaşam ve mülkiyet haklarını garanti altına almakla birlikte, kişilik ve mutluluklarını özgür irade ile geliştirebilecekleri savunulmaktadır. Burada devletin görevi de kişi hak ve özgürlüklerini güvence altında tutmak ve bunun için gerekli ortamı hazırlamak olduğu ele alınmıştır. Kısaca devletin alanı kişi hak ve özgürlüklerinin gerçekleşmesi bakımından sınırlı tutulmuştur (Coşkun, 2012).

2.3.5. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi

Fransa'da 1789 yılında gerçekleşen devrim, bireylere herhangi bir özerk alan tanımayan mutlak monarşiye bir başkaldırı olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel toplumun getirdiği topluluk içi bağların ve bağımlılık ilişkilerinin yıkılıp, siyasal iktidar karşısında çeşitli hakları tanınması düşünceleri devrimin gerçekleşmesine hakim olmuştur. Geleneksel bağlılıklara sahip olan halk, var olan monarşiyi ortadan kaldırarak doğal haklara sahip bir sistem inşa etme şansını elde edebilmiştir.

1789 yılında Fransa'da monarşiye karşı yapılan Fransız Devrimi'nin ardından insan hakları ile ilgili bir önsöz ve 17 maddeden oluşan bir bildiri yayınlandı. Bu bildiri, Fransız Ulusal Meclisi'nde kabul edilmiş olup, 1791 Fransız Anayasası'nın önsözü olarak anayasa metnine de eklenmiştir. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, insanların özgür doğduğunu ve eşit yaşam haklarına sahip olmaları gerektiğini ve zulüm karşısında direnme hakkına sahip olduklarını, egemenliğin esasen millete ait olduğunu, mutlak egemenliğin bir monark ya da grubun elinde bulundurulamayacağını, devletin idaresi ile meşgul olanların millete karşı sorumlu olduklarını düzenleyen hükümlere sahip olmasının yanı sıra kimsenin dini ve sosyal inancından dolayı kınanamayacağını da hüküm altına almış bulunmaktadır (Civelek, 1989).

Fransız İnsan ve Yurttaş Bildirisi, döneminde ortaya konan Amerikan bildirilerine paralel hükümleri içinde barındırmaktadır. Nitekim devrimi gerçekleştiren halk, siyasal iktidara karşı somut ve pratikte var olan haklarını güvence altına almayı amaçlamış ve bildirgeye de bu durumu taşımıştır. Meclis üyeleri, insan olmanın doğasından hareketle, ortaya çıkan temel hakların, temel ilkelerin, insanlığın tüm zamanlarında ve mekanlarında geçerli olduğu üzerinde durmuştur (Ağaoğulları, 1989).

2.3.6. Amerikan Haklar Bildirisi

Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nın 1791 yılında kabul edilmiş ilk 10 ek maddesi Haklar Bildirisi'dir (Bill of Rights). Magna Carta ve İngiliz Haklar Bildirgesi, Amerikan Haklar Bildirisi'ne ilham kaynağı olmuştur. Öte yandan Amerika'da var olan İngiliz kolonilerinin, İngiliz Kralı'na ve parlamentosuna karşı yürüttüğü mücadele ve

Amerika’da yaşayan insanlar arasında yayılan eşitlik düşüncesi de Haklar Bildirisi üzerinde etkili olmuştur (KAYNAK).

10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler, insan haklarının uluslararası düzeyde korunması amacıyla temel hak ve özgürlüklerin evrensel bazda tanınmasını teşvik etmek için “Evresel İnsan Hakları Bildirgesi”ni kabul etti. Bu bildirme, Birleşmiş Milletlere üye olan devletleri hukuksal olarak zorlayan bir belge olmayıp, insan hakları konusunda küresel bir standart belirlemeyi öngörmektedir. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi herhangi bir yargısal yaptırım mekanizması öngörmemiş ve bu yönü ile hukuki alanda yaptırım gücüne sahip değildir.

2.4.Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve AİHM

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi taraf devletlerin vatandaşlarına çeşitli avantajlar sunabilmektedir. İç hukuk yargı yollarının vereceği hatalı kararlar, adil yargılama, makul sürelerde yargılama yapılmaması gibi ihlaller, imzacı devletlerin tanımış olduğu AİHM tarafından güvence altına alınmaktadır. AİHM, iç yargı yollarının daha adil ve güvenilir yargı sistemleri oluşturabilmesi için önemlidir. Hak ihlallerine sebebiyet veren taraf devletleri tazminat yükümlülüğüne sokarak ve verdiği çeşitli kararlar ile daha adil bir yargılama yapılması için uygun bir zemin yaratmaktadır.

Geçmişte taraf bazı devletlerin AİHM kararlarını uygulamamak için direnmesi sonucunda AİHM tarafından ve Avrupa Konseyi tarafından ihlal prosedürü başlatılacağı duyurulmuştu. Kararları uygulamak istemeyen taraf devletler bu açıklamanın ardından kararları uygulamaya başlamıştır. Bu sayede haksızlığa uğrayan ve adil yargılama yapılmayan kişilerin hakları milletlerarası hukuk kapsamında güvence altına alınmıştır.

Sözleşme içerisinde Türkiye’nin de tarafı olduğu protokollerden ihlali gerçekleşen birçok hak bulunmaktadır. Bu hakların başlıcaları şu şekildedir; yaşam hakkı, insanlık dışı muamele ve işkence, adil yargılanma, vicdan-din hürriyet hakkı , seçme ve seçilme hakkı sadece başlıca olanlarıdır. Bu ilişkiler bağlamında devlete düşen temel görev vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini güvence altına alarak olası hak ihlallerinin önüne geçmektir. Ulusal ve küresel perspektifte ulaşılabilecek insan haklarının denetimi için dinamikler vardır. Ulusal ölçekte hakları koruma adına ‘Anayasa Mahkemesi’ fertlerin bireysel ulaşımına açıktır. Uluslararası ölçekte ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi küresel denetim ve koruyuculuk yapısıdır. Türkiye’de fertler herhangi bir hakkın ihlali gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi’ne başvurabilirler. Uluslararası hak ihlalleri durumunda gerçek veya tüzel kişiler Avrupa İnsan

Hakları Mahkemesi'ne herhangi bir kriter olmadan bireysel başvuruda bulunabilmektedirler (Tezcan, 2020).

2.4.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi'ne üye olan ülkeler tarafından, 1950 yılında, dönemin şartlarına uygun olacak biçimde medeni ve siyasi hakları güvence altına alan bir sözleşmedir (Bayra, 2023). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa ülkelerinin insan hakları konusunda kat ettiği en büyük yollardan birisidir. Sözleşme, yıllar içinde eklenen ek protokoller ile kapsamı geliştirilmiştir (Çınar, 2022). Sözleşme temel metninde ele alınan temel hak ve özgürlükler, “Yaşam Hakkı”, “İşkence Yasağı”, “Kölelik ve Zorla Çalıştırma Yasağı”, “Özgürlük ve Güvenlik Hakkı”, “Adil Yargılanma Hakkı”, “Kanunsuz Ceza Olmaz İlkesi”, “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı”, “Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü”, “İfade Özgürlüğü”, “Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü”, “Evlenme Hakkı”, “Etkili Başvuru Hakkı”, “Ayrımcılık Yasağı” olarak 13 başlıkta sınıflandırılmaktadır (Kaya, 2016).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan temel hak ve özgürlükler, sözleşmenin ilk imza edildiği şekli ile kalmamıştır. Şu kadarki, sözleşme kapsamında ele alınmış olan maddeler özgürlük lehine yorum yapılarak kapsamı genişletilmiş ve ortaya konan ek protokoller vasıtası ile yeni hak ve özgürlük alanlarının kabulü sağlanmıştır. Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten 2013 yılına kadar çeşitli tarihlerde 16 protokol yapılmış ve bu protokollerden on altıncısı 2013 yılında imzaya açılmış ve 2018 yılında yürürlüğe girmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, taraf devletlerin kabul ettiği, sözleşmede yer alan insan hakları ile ilgili hususların uygulanıp uygulanmadığını çeşitli denetim prosedürleri ile denetlemiştir. İnsan haklarının uygulanıp uygulanmadığını, 1954 yılında kurulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, 1959 yılında kurulan Avrupa İnsan Hakları Divanı ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'dir. Bu üç organ faaliyetlerine 31/10/1998 devam etmiştir. 01/11/1998 günü yürürlüğe giren on birinci protokol kapsamında, tam zamanlı çalışan tek bir mahkeme olarak kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuş ve Bakanlar Komitesi'nin yargısal işlevi ise ortadan kaldırılmış bulunmaktadır (Çınar, 2022).

2.4.1.1. Kanunsuz Ceza Olmaz

Sözleşmenin 7'inci maddesi “Kanunsuz Ceza Olmaz”dır. Madde hükmünden anlaşılacağı üzere, ulusal ya da uluslararası hukuk sistemlerine göre suç olarak ele alınmamış fiil ve ihmaller neticesinde kimsenin suçlu bulunamayacağı ve suçun işlendiği dönemde var

olan yasalardan daha ağır ceza verilemeyeceği görülmektedir. Sözleşmenin getirmiş olduğu kurala göre bazı temel prensiplerin gözetildiği görülmektedir. “Kanunilik İlkesi”, “Eşitlik İlkesi”, “Suç ve Cezada Belirlilik İlkesi” olarak ele alabileceğimiz üç temel prensip sözleşmenin 7’inci maddesinin de temelini oluşturmaktadır.

Kanunilik ilkesine göre, bir eylemin suç olarak değerlendirilebilmesi için, suçun işlendiği esnada yürürlükte olan kanunların o eylemi cezai yaptırıma bağlamış olması gerekmektedir. Eşitlik ilkesine göre ise, herkesin yürürlükte olan kanunlar karşısında eşit muamele göreceği, herkese aynı hukuki korumanın sağlanacağı bir düzenin kurulması ve sürdürülmesini esas alır. Bu yönü ile ayrımcılık yasağına bir atfın olduğunu görmek mümkündür. Suçta ve cezada belirlilik ilkesi, suçun ve uygulanacak cezanın önceden belirlenebilir ve açık şekilde kanun tarafından tanımlanması gerektiğini ve yasanın bazı eylemlerin cezai yaptırıma bağlayıp bağlamayacağını anlaşılabilir olmasını gerektiren ilkedir.

Öncelikle, “Kanunsuz Ceza Olmaz” ibaresi, uygar toplumların ceza-adalet sistemlerinde yerleşmiş ve kanıksanmış olduğunu vurgulamak gerekir. Bu ibarenin doğurduğu birtakım sonuçlar bulunmaktadır. Cezai yaptırıma bağlanan fiiller, kanun koyucu tarafından yoruma yol açmayacak kadar açık şekilde düzenlenmesi gerekir. Bu duruma suçların ve cezaların belirliliği ilkesi denilmektedir. Bir yandan da kıyas yasağı denilen husus ortaya çıkar. Yargılamayı yapan hâkim, ceza kanununda yazan başka bir fiil ile benzerlik kurarak cezalandırma yapamaz. İki fiil arasındaki benzerliği kıyasen belirleyip ceza veremez.

Ceza kanunlarının geçmişe yürümesi de yasaktır. Hiç kimse, bir fiili yaptığı zaman yürürlükte olmayan bir kanun maddesine dayanarak sonradan cezalandırılmaz. Yargılama esnasında sanığın veyahut şüphelinin lehine yapılacak kanuni düzenlemelerden sanık/şüpheli yararlanabilir ancak aleyhe olan düzenlemelerden sanık veyahut şüpheli etkilenmez.

Bir yandan da devletin yürütme organı olarak adlandırılan idarenin geniş yetkileri bulunmaktadır. İdare, kanun çıkarmamakta ve bu yetki sadece parlamentoya ait olmaktadır. İdare, kanunlara dayanarak çeşitli düzenleyici işlemler ve yönetmelikler çıkarabilir ancak idarenin çıkardığı yönetmelikler ve düzenleyici işlemler ile bir fiil, cezai yaptırıma bağlanamaz. İdarenin düzenleyici işlemleri ile hiç kimseye ceza verilemeyecek olması, kanunsuz ceza olmaz ilkesinin en doğal sonuçlarından birisidir.

2.4.1.2. İnsan Haklarına Saygı Yükümlülüğü ve Yaşam Hakkı

Sözleşmenin ilk iki maddesi “İnsan Haklarına Saygı Yükümlülüğü” ve “Yaşam Hakkı” olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözleşmenin tarafları kendi yetki alanları içinde bulunan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlarlar. Sözleşmenin ilk bölümünde düzenlenen hak ve özgürlüklerden ilki “Yaşam Hakkı”dır. Yaşam hakkı, medeni ve siyasi haklar grubunda yer alan birinci kuşak haklardan birisidir ve doğal hukukun önemli bir normu olarak karşımıza çıkmaktadır (Kızılyel, 2014).

En temel haklardan birisi olan ve hukuk devletinin vazgeçilmezlerinden olan yaşam hakkının katı yorumlanmasının esas olacağı gibi insan hakları belgelerine girmesi, II. Dünya Savaşı esnasında kitlesel yaşam hakkı ihlalleri nedeni ile olmuştur. Doğal hukukta yaşam hakkı en temel yaşam hakkı olarak ele alınmış olsa da, kitlesel yaşam hakkı ihlalleri, pozitif hukukta yaşam hakkının vücut bulmasını sağlamıştır. Öte yandan yaşam hakkı uluslararası seviyede de önemsenebilir ve korunmaya başlanmıştır (Duvan, 2018).

Herkesin yaşam hakkının yasa ile korunacağı açıkça belirtilmiştir. Sözleşmenin yürürlüğe girdiği ilk hali ile, ölüm cezasının infazı dışındaki tüm uygulamaları yaşam hakkı kapsamında değerlendirileceği ele alınmışken, daha sonradan ortaya konan ek protokoller ile ölüm cezasının uygulanmasının da yaşam hakkı ihlali olduğu ve bu nedenle yasaklanması gerektiği ele alınmıştır. Ölüm cezasını, ek protokolleri usulüne uygun olarak kabul eden sözleşmenin taraf devletleri açısından uygulamanın mümkün olmadığı açıktır. Her ne kadar sözleşme metninde ölüm cezasının uygulanmasının yaşam hakkı ihlali olmayacağı bir istisna olarak tutulsa da daha sonra kabul edilen ek protokoller, yaşam hakkı kavramını zenginleştirmiş ve günün koşullarına göre içtihatlar ile sözleşme dinamik tutulmuştur. Kürtaj, ötenazi, çevresel bozulma gibi kavramlar mahkemenin içtihatları ile tartışılmıştır (Saygılı, 2019).

Ölüm cezasının ceza infazı dışında, bir insanın yaşamına kasıtlı olarak son verilemeyeceğini ifade eden hüküm, devlete negatif yükümlülük yüklemektedir. Devletin ölümcül güç kullanmasını bazı durumlarda meşru olarak ele alındığı yerler olsa da, bu durum istisnaidir. Devlet organının keyfi uygulamaları neticesinde ortaya çıkan ölümler yaşam hakkının korunmasına uygun düşmeyecek olup, devlet öldürmeme yükümlülüğüne uygun hareket etmesi gerekir. Bu durum devletin en önemli yükümlülüklerinden birisidir (Kızılyel, 2014).

2.4.1.3. İşkence Yasağı

Sözleşmenin 3'üncü maddesinde, hiç kimseye insanlık dışı bir muamele ve cezaya tabi tutulamayacağı hüküm altına alınmıştır. Sözleşmenin bu maddesini Türkiye'de yürürlükte olan iç hukuk mevzuatı ışığında değerlendirecek olursak Türk Ceza Kanunu ve Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Ceza Muhakemesi Kanunu ve ilgili mevzuatta, sözleşmenin bu yasağını görebilmekteyiz. Şu kadarki; Türk Ceza Kanunu'nda "İşkence" özel bir suç türü olarak düzenlenmiş ve cezai yaptırıma tabi tutulmuştur. İşkence neticesinde elde edilecek ifade, delil vb. durumlar ceza yargılamasında hükme esas alınamayacağı gibi işkence suçunun faili olan devlet memuru hakkında da ceza davası açılacaktır.

İşkence Türk Ceza Kanunu 94'üncü maddede düzenlendiği görülmektedir. Burada, işkence kavramını dar anlamda incelediğimizde sanık veyahut şüpheliin ifadesinin alınmasında, sorguya çekilmesinde, bu işlemlere yetkili kılınmış kamu görevlisince, sanık veyahut şüpheli üzerinde bedensel veya ruhsal zarara uğratan ve insan onuru ile bağdaşmayan davranışlar olarak ele alınmalıdır. Geniş anlamda ise, ceza yargılaması dışında kalan disiplin ve idari nitelikte yürütülen soruşturmalarda, mağdur, tanık, müdafî, bilirkişi dışındaki kişileri de kapsam altında tutulması gerekecektir. Yasa koyucu ise, işkence suçunu geniş anlamda ele aldığını, kanun gerekçesinde ele aldığı ve bu yönü ile de uluslararası sözleşmelere uygun hareket etmeye çalıştığı görülmektedir (İnce, 2019).

İşkence yasağı kavramını tartışacak olursak, sözleşmede belirtilen işkence yasağı kapsamında bir hususun değerlendirilebilmesi için asgari şiddet düzeyi aranmıştır. Ancak bu durum sert ve kaba müdahale ile işkence arasındaki sınırın nerede olduğunun saptanmasını zorlaştıracak niteliktedir. Bir yandan da bazı davranışların, bazı kültürlerde şiddet olarak ele alınabileceği söylenebilir. Örneğin kabalık derecesi aynı olan bir davranışın bir erkeğe ve bir kadına karşı yapıldığında, kadınlar için şiddet düzeyinde kaldığına yönelik toplumsal inanç, asgari şiddet düzeyini kadınlar için daha düşük bir eşikte tutulmasını sağlamaktadır. Mahkemenin içtihatlarına bakıldığında, bir kişinin polis tarafından gözaltına alındığı zaman ile salıverilmesine kadar geçen sürede bir darp edildiğinin tespiti halinde bu kişinin nasıl yaralandığı konusunda devlet tarafından mantıklı bir açıklama getirilmesinin zorunlu olduğu kabul edilmiştir. (Çor, 2008).

2.4.1.4. Kölelik ve Zorla Çalıştırma Yasağı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 4'üncü maddesinde düzenlenen "Kölelik ve Zorla Çalıştırma Yasağı", Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda da açıkça düzenlenen

konulardan bir tanesidir. Sözleşmenin 4'üncü maddesinde zorla çalıştırma ve zorunlu çalışma yasağına ilişkin hususlar ile getirilen istisnalar düzenlenmiş ve bir başka kimseye kölelik ve kulluğun yasak olduğu ilk fıkrada, zorla çalıştırma ve zorunlu çalışma yasağı ikinci fıkrada, istisnalar ise üçüncü fıkrada düzenlenmiş olup, sınırlanmasının AİHS'in olağanüstü durumlarda yükümlülükleri askıya alma durumunu düzenleyen 4'üncü madde metninde de dahi istisna tutulmamış mutlak bir hak olduğu görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası özelinde de sözleşmeye uygun düzenlemeler getirildiği ancak, kölelik ve kulluk yasağı konusunda sessiz kaldığı görülmektedir (Karan, 2018).

AİHM tarafından verilen bilindik bazı kararlar bulunmaktadır. Bunlardan birisi, başvuru Yunanistan'da yaşadığı olaydır. Söz konusu olayda Nijerya vatandaşı bir kişi tarafından ileri sürülen şikayette, fuhuş yaptırılmak maksadı ile gerçekleşmiş bulunan insan ticaretinin mağduru olduğunu ve bu mağduriyetin resmi Yunanistan resmi makamlarınca kabul edilmiş olmasına rağmen, mağdur statüsünü kazanabilmesi için dokuz aylık bir süre beklediği ve şikayete konu olan devletin, AİHS'in 4'üncü maddesinde yer alan kölelik ve zorunlu çalışma yasağı kapsamındaki pozitif yükümlülükleri yerine getirmediği iddiasında bulunmuştur. Mahkeme sözleşmenin 4'üncü maddesinin ihlal edildiği ve sözleşmenin makul sürede adil yargılama hakkını düzenleyen 6/1'inci maddesinin ihlal edilmiş olduğuna karar vermiştir (AİHM, 21 Ocak 2016).

Başka bir olayda da, başvuru Arnavutluklu bir erkek tarafından kaçırıldığını ve Birleşik Krallık'a getirildiğini, bu ülkede e bir gece kulübünde fuhuş yapmaya zorlandığını, buradan elde ettiği gelire kaçırılan kişi tarafından el konulduğunu iddia etmiştir. Başvuran gizli bir korunma evinde yaşamaya başladığını ve Birleşik Krallık'tan Arnavutluk'a gönderilme tehlikesinin olduğunu sözleşmenin 2'inci, 3'üncü 4'üncü ve 8'inci maddelerinin ihlaline yol açacağını belirtmiştir. AİHM ise başvuran kişi ve kızına mültecilik statüsü verilmiş olması dolayısı ile Arnavutluk'a gönderilmeleri açısından bir tehlikenin söz konusu olmaması nedeni ile başvurunun kayıttan düşürülmesi yönünde karar verilmiştir. Şikayet edilen ülkenin hükümeti dava giderleri karşılığında belirli bir miktar para ödemeyi kabul etmiştir (AİHM, 14 Haziran 2011).

2.4.1.5. Adil Yargılanma Hakkı

Sözleşmenin 6'ıncı maddesi "adil yargılanma hakkı" olarak düzenlenmiş bulunmaktadır. "Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, adil ve kamuya açık olarak ve makul

bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir. (AİHS, md.6/1)” ve “. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir: a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek; b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak; c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek; d) İddia tanıklarının sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek; e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak. (AİHS, md.6/3” olarak düzenlenmiştir. Öte yandan ilgili sözleşmenin 6’ncı maddesinin ikinci fıkrasında da “masumiyet karinesine değinilmiş olup, suçluluğun yasal olarak sabit olmasına değin herkesin masum sayılacağı hususu ele alınmıştır.

Adil yargılanma hakkı, gerek özel hukuk uyuşmazlıklarında gerek idari gerek de ceza davalarında ortaya çıkan çeşitli konuları kapsamı bakımından en çok başvurulan madde olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Öte yandan sözleşmenin “Özgürlük ve Güvenlik Hakkı” hususunu düzenleyen 5’inci maddesi ve “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı” hususunu düzenleyen 8’inci maddesinden sonra düzenlenmiş en kapsamlı madde olduğu görülmektedir. Adil yargılanma hakkı, özellikle ceza davaları yönünden sanık haklarını düzenlediği ve ele aldığı diğer haklar yönünden de birden çok ve birbirinden bağımsız nitelik arz eden bağımsız hakları bulundurduğu ve bu nedenle de uygulama alanının geniş olduğu söylemek mümkündür (Turan, 2009).

2.4.1.6. Özel ve Aile Yaşamına Saygı

Sözleşmenin 8’inci maddesi, “özel ve aile yaşamına saygı” başlığı ile özel hayatın gizliliğini ve buna saygı gösterilmesinin bir insan hakkı olduğunu ele almıştır. İnsanların özel yaşamı ile aile yaşamına müdahale edilmemesinin, bu alanlara karşı diğer insanların saygı göstermesinin insan hakkı olduğunu, bu hakkın ancak kanunla ya da kamusal çıkarın ortaya çıkardığı sebepler bulunmadıkça müdahale edilemeyeceğini ele alır.

Sözleşmenin ilgili maddesi, bireylerin aile yaşamları ve evleri ile ilgili var olan mahremiyetlerini güvence altına almakla birlikte, devletin bu alanlara karşı müdahalesini sınırlama altında tutar. Sözleşmece ortaya konan temel prensip aile yaşamı ve özel hayatın saygı gösterilmesidir.

AİHM içtihatlarına baktığımızda, “bireyin kişiliğini serbestçe geliştirmesi ve gerçekleştirmesi” ve “kişisel bağımsızlık” kavramları kapsamında sözleşmeni “Özel ve Aile Yaşamına Saygı” maddesini değerlendirmiştir. Mahkemenin kararlarına baktığımızda, AİHS’in yaşayan bir belge olarak ele alındığı ve dönemin hukuki sosyal ve teknolojik şartları göz önüne alınarak yorumlanması gerektiğini ele alması, özel ve aile hayata saygı hakkının kapsamını sürekli olarak geliştirmekte ve genişletmektedir.

Özel hayata saygı hakkına baktığımızda, AİHM tarafından yapılan dinamik yorumlar neticesinde geniş bir çerçeveye sahip olduğu görülmektedir. Geniş çerçeve, özel hayat, konut dokunulmazlığı ile haberleşme hürriyeti olmak üzere birbirine bağlı ve birbirleri içerisinde uyumlu olan dört ana hakkı içinde barındırmaktadır. Bu dört hakkın eksiksiz olarak yapılmış bir tanımı bulunmamakla birlikte, AİHM somut olayların özelliğini dikkate alarak özerk anlamlar üzerinden değerlendirme yapmaktadır. Böylelikle, mahkeme tarafından ortaya konan içtihatlar, sosyal, teknik gelişmelere uygun olarak ilerlemesine imkan sağlamakta olsa da özel hayata saygı hakkının akademik ve teorik alanda anlaşılmasını zor bir hale getirdiği de açıktır.

Özel hayata saygı kapsamını, AİHM tarafından ortaya konan kararlar ile anlamak için, AİHM tarafından verilen kararların hangi hukuki menfaatleri gözettiğini müstakil olaylar üzerinden ele almak faydalı olacaktır. Geniş bir açıdan, özel hayata saygı hakkı kişisel hakları korumayı sağlar. Bir kişinin fiziksel ve ruhsal bütünlüğü, ismi, cinsel yönelimi, cinsel hayatı, kişisel verilerin korunması, itibarın korunması, haberleşme hakkı, konut dokunulmazlığı, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ile aile hayatı gibi birçok hukuki menfaatin gözetilmesi, “Özel ve Aile Hayatına Saygı” kapsamında ele alınabilir (Birtane, 2021).

Geniş kapsamı belirlemede hiç şüphesiz çeşitli anahtar kavramlardan faydalanabiliriz. En önemli anahtar kavram, “bireyin kişiliğini serbestçe gerçekleştirmesi ve “gerçekleştirmesi” ve “kişisel bağımsızlık” kavramları olarak ele alınabilir. Özel hayata saygı, istenmeyen herhangi bir müdahaleden uzak, kişinin kendisine ait özel bir ortamda yaşayabilmesi hakkıdır. Bu hak yalnızca mahremiyet hakkı olarak değil, kişiliğini serbestçe geliştirebilmesi ile ilgili olan çeşitli hukuki menfaatleri de bünyesinde barındırmaktadır (Harris ve ark., 2018).

Bireyin kişiliğini geliştirmesi ve geliştirmesi hususunda özel hayata saygı hakkını irdelenecek olursak, insanın dış dünya ile iletişim kurabilme hakkını tanımlayan “sosyalleşme hakkını” bünyesinde ihtiva etmektedir. Bireysel hayatı, yalnızca iç alan ile kısıtlamamış, dış dünyayı bu alandan ayrı olarak ele almanın da aşırı sınırlayıcı bir tutum olarak ele alınacağı da mahkeme kararlarında göze çarpmaktadır. Hakkın kapsamını belirlemek hususunda temel alınacak diğer kavram, bireyin diğer insanlar ile dış dünya ile iletişim ve ilişki kurma hakkını bünyesinde barındıran sosyalleşme hakkı olduğu açıktır.

Devletin bu hak özelinde yükümlülüğü bulunmaktadır. Bireyin kamu otoriteleri tarafından yapılacak herhangi bir keyfi müdahaleden korunması, özel hayata saygı hakkının bir amacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin sahip olduğu negatif yükümlülüğün ele alınması bakımından, özel hayata kamu otoritesi tarafından yapılacak müdahalenin yasal dayanakları, müdahalenin meşruiyetini sağlayacak olan araçları ile demokratik toplumda bu müdahaleye gereklilik olup olmadığı hususu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilecek kararlarda irdelenmektedir.

Öte yandan, özel hayata saygı hakkı bakımından bir değerlendirme yaptığımızda, devlet bakından söz konusu olan yükümlülük, keyfi müdahalelerden kaçınmaktan ibaret olmamalıdır. Devletin her ne kadar bu hak sebebi ile negatif yükümlülüğü bulursa da pozitif yükümlülükleri de bulunmaktadır. Devletin alacağı çeşitli tedbirler ile özel hayata etkili biçimde saygının sağlanması gerekmektedir. Özellikle bireyler arası kurulacak ilişkilerde özel hayata saygıyı sağlamaya yönelik tedbirler alınması, devletin pozitif yükümlülüğüdür (AİHM, 26 Mart 1985).

AİHM tarafından özel ve aile yaşamına ilişkin göze çarpan kararlardan birisi şu şekildedir; Başvurucu, 30 yıl boyunca Almanya Federal Cumhuriyeti’nde ikamet etmiş bir Türk vatandaşı olup, nitelikli insan ticaretine teşebbüs, nitelikli darp ve diğer suçlardan dolayı 1999 yılında Almanya mahkemeleri tarafından cezaya mahkum etmiştir. Başvurucu cezasının üçte ikilik kısmını çektikten sonra, başvurusunun toplum için tehlike arz edebileceği gerekçesi ile Nisan 2001 yılında Türkiye’ye sınır dışı edilmiştir. Bu nedenle başvuru, yapılan tehcir nedeni ile özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının ihlali iddiasını öne sürmüş ve AİHM tarafından ciddi suçlardan dolayı mahkumiyetinin olduğunu ve nihayetinde de başvurusunun Almanya’ya dönmesinin de mümkün olduğu hususunu göz önünde bulundurarak, sınır dışı edilmenin sözleşmeye uygun düştüğü hükmedilmiştir (AİHM, 28 Haziran 2007).

2.4.1.7. Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü

Sözleşmenin 9'uncu maddesi, düşünce, vicdan ve din alanında bireylerin özgür olacağını ele almaktadır. "Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir." (AİHS, md.9/1) ve "Din veya inancını açıklama özgürlüğü, sadece yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli sınırlamalara tabi tutulabilir." (AİHS, md, 9/2) olarak AİHS'de düzenlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü" hususunu düzenleyen 9'uncu maddesine paralel olarak çeşitli hükümler ortaya koymaktadır. Bir kimsenin, din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı, bunlardan dolayı suçlanamayacağını düzenleyen 15'inci maddesi, vicdan, dini inanç ve kanat özgürlüğünü düzenleyen 24'üncü maddesi bu hükümlere örnek gösterilebilir. Düşünce ve kanaat hürriyeti başlıklı 25'inci madde de sözleşmenin 9'uncu maddesi kapsamında değerlendirilebilir.

Türkiye ve diğer ülkelerde din ve vicdan özgürlüğünü güvence altında tutan, bu konuda düzenleme getiren ve bu özgürlüklerin sürdürülebilmesi için pozitif hukuk kuralları bulunmaktadır. Bu kurallar, ülkeden ülkeye değişkenlik arz etmekle birlikte, ortak bir paydada bulunduğu söylenebilir.

Din, vicdan ve düşünce özgürlüğü ile bağlantılı temel ilkeler ile kuralların varlığı, hukuk sistemleri tarafından güvence altına alınması oldukça önemlidir. Dinler, genellikle bir bütün olarak kabul edilen bir dizi kurallardan oluşmakta olup, din, vicdan ve düşünce özgürlüğü de bunların korunması, insanların bu kuralları yaşayabilmesi açısından da bir güvence arz etmektedir. Hukuk sistemleri bakımından bakıldığında din kavramının net bir şekilde ortaya konulmuş hukuki tanımı yoktur. Esasen din, temel bir sosyolojik, felsefi ve etnolojik kavramları içinde barındıran, hukuk sistemlerince tanımı yapılmamış ve bu tanımın yapılması yönünden de herhangi bir girişimin olmadığı kavramdır.

Her ne kadar din, hukuk sistemleri tarafından net bir tanıma sahip olmasa da hukuk sistemleri dinin korunması ve din özgürlüğünün sağlanması bakımından çeşitli düzenlemelerde bulunmuştur. Çeşitli hukuk sistemlerinde, anayasal hak ve özgürlükler

kapsamında düzenlenmiştir. Öte yandan uluslararası hukukta da, uluslararası sözleşmelerde din özgürlüğünün korunması açısından düzenlemeler yapılmıştır.

Çeşitli dinlerde, örneğin İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik dinlerinde çeşitli mezhepler bulunmaktadır. Bu mezhepler açısından da tanım güçlüğü bulunmaktadır. Mezhepler açısından var olan tanım güçlüğü, hukukun uygulanması bakımından da çeşitli güçlüklerle sebebiyet verebilmektedir. Mezhep kavramına bir tanım getirecek olursak; çeşitli dinler içerisinde var olan farklı öğretiler, bakış açıları ve inanç sistemlerini temsil eder. Buradan hareketle bu mezheplerin hukuk sistemleri içerisinde nasıl tanımlanacağı ve her mezhebin kendine göre var olan uygulamalarının nasıl korunacağı konusunda belirsizlik oluşturmaktadır.

Genel olarak din, vicdan ve düşünce özgürlüğü, hukuk tarafından güvence altına alınmakla birlikte, bu kuralların varlığının hukuk zeminine de oturması oldukça önemlidir. Din kavramının hukuk sistemlerinde doğrudan bir tanımının bulunmaması, mezhepler arasında bulunan çeşitli uygulama farklılıkları, uygulamada zorluklara sebebiyet verebilmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu tarafından, sözleşmenin 9'uncu maddesinin ikinci fıkrası, çoğulcu bir toplumda farklı dini inançlara sahip toplulukların bir arada yaşayabilmeleri, grupların çıkarlarının uyumunun gözetilmesi, bireylerin kanaatlerine saygı gösterilmesi hususlarını güvence altına alabilmek için çeşitli sınırlamalar getirildiği görülmektedir. Bu sınırlamalar çeşitli gerekçelerle yapılmaktadır. Toplumun güvenliği ile kamu düzeninin sağlanması, genel sağlık, umumi ahlak ve başkalarının bireysel hak ve özgürlüklerinin korunması gibi unsurlardır. Sınırlamalar doğası gereği demokratik toplum ölçütleri ile sınırlı olması ve kanunla belirlenmiş olması da gerekmektedir.

Şu kadarki, bir dini inanç toplumsal güvenliği ve kamu düzenini derinden sarsacak ise ve toplumun genel sağlığına zarar verecekse, toplum üzerinde derin etkiler bırakabilecektir. Bir dini kuralın veyahut ibadetin toplu hastalıklara sebep olması, ölümlere sebebiyet vermesi, onun kısıtlanmasını gerektirebilir. Öte yandan bir dini uygulamanın toplumsal ahlak normlarını derinden sarsması ve bu durumun da demokratik toplum ölçütleri ile bağdaşmaması halinde de yasaklanabileceği açıktır. Her ne kadar dini inançlar nedeni ile var olan bir dini kuralın veyahut ibadetin yasaklanabileceği ele alınsa da bu kısıtlamaların önceden kanunla ve öngörülebilir nitelikte kısıtlanması, sözleşmenin doğasına uygundur.

2.4.1.8. İfade Özgürlüğü

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesi kapsamında değerlendirilen ifade özgürlüğü iki fıkra olarak düzenlenmiştir. Sözleşmede herkesin ifade özgürlüğüne sahip olduğu ve bu özgürlüğün de kamu otoritelerinin herhangi bir müdahalesinden uzak, ülke sınırları göz önünde bulundurulmaksızın kanaat özgürlüğü, haber ve görüş alma özgürlüğünü de bünyesinde barındıran bir haktır. Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına bu hak bir engel teşkil etmediği de ilk fıkrada düzenlenmiştir. Sözleşmenin ikinci fıkrasında da görev ve sorumluluklar yükleyen ifade özgürlüğünün kullanılması demokratik bir toplumda öngörülen ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü, kamu güvenliğinin korunması ile kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi gibi gerekçeler ile bu hakkın kısıtlanabileceği ve çeşitli yaptırımlara tabi tutulabileceği ele alınmıştır.

Düşünce ve ifade özgürlüğü diğer hürriyetlerin temelini oluşturan temel hürriyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasen, özgürlüklerin tamamı öncelikle insanın düşünce dünyasında şekillenmiştir. Bunlar diğer insanlar ile tartışılmış ve yasal düzenlemeler ile düzenleme altına alınmıştır (Zabuncuoğlu, 1999).

Düşünce tarihine dönüp baktığımızda, ifade özgürlüğünün pek de masum bir kavram olmadığını görmekteyiz. Tarihsel gelişmelere baktığımızda, devlet yapılarının önce eleştiriler ile daha sonra da çökertilerek yıkıldığını görmüş bulunmaktayız. Her ne kadar ifade özgürlüğünün bir sınıra tabi olmaması gerektiğini savunan çeşitli düşünürler olsa da, demokratik devlet ve toplum anlayışına göre bu hürriyetin sınırlandırılması gerekmektedir. Devlet bu sınırlandırma yetkisini ancak istisnai hallerde tedbiren kullanması gerekmektedir (Sunay, 2001).

İfade özgürlüğü, demokratik toplumların olmazsa olmaz haklarından birisi olup, toplumun gelişmesi, her bireyin toplumda var olabilmesi için gereken temel şartlardan birisi olduğu açıktır. İfade özgürlüğü, toplumun her kesiminden insanın yararlanabileceği bir konumda olması gerekmektedir. Ancak ifade özgürlüğünün sınırı, sahip olunan mesleki sırları, özel konuları, statüsüne göre değişkenlik göstereceği kabul edilmelidir. Bir yandan da ulusal güvenlik, suçun ve düzensizliğin önlenmesi, gizli bilgilerin açığa çıkmasının önlenmesi veyahut diğer insanların şeref ve haklarının korunması gibi meşru amaçlar ile sınırlandırılabilir. Nitekim ifade özgürlüğü temel bir hak olarak karşımıza çıkmakta ise de devletlerin sınırlı bir takdir yetkisi çeşitli hukuksal araçlar vasıtası ile düzenlenmekte olup, mutlak bir hak olarak ele alınmaması doğru olacaktır (Bozkurt ve Dost, 2002).

2.4.1.9. Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11'inci maddesi toplantı ve dernek kurma hürriyetini düzenlemiştir. Madde metninde, herkesin toplantılar yapabilmesi, dernek kurabilmesi ve çıkarlarını koruması amacı ile başkaları ile birlikte sendikalaşması ve bunlara üye olabilmeleri hususlarını düzenlemiştir. Ancak madde metninde bu özgürlüğün asayiş bozmaması hususuna da vurgu yapılmıştır. Bu vurguyu madde metninde özgürlüğün genel çerçevesini çizerken “asayiş bozmayan” ifadesi ile başlamasıdır.

Ayrıca sözleşmede bu hakkın demokratik toplumun çizeceği ölçüde, ulusal güvenliğin, kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi ile ahlakın, sağlığın ve başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması amacıyla sınırlandırılabilmesi ele alınmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile sözleşmenin ortaya koyduğu ilgili düzenleme benzerlik göstermektedir.

Toplantı ve dernek kurma özgürlüğünün ihlali açısından AİHM tarafından 2009 yılında verilen bir karar bulunmaktadır. Karatepe ve diğerlerinin başvurusunda Türkiye'nin sözleşmenin 11'inci maddesini ihlal ettiği iddiası ile AİHM'e başvuruda bulunmuşlardır. Başvuru incelendiğinde, toplantı ve yürüyüşler hakkında Türkiye'de yürürlükte bir mevzuatın olduğu, yürüyüş ve toplantının engellenmesinde meşru bir müdahalenin olup olmadığı değerlendirilmiş ve mahkeme, toplantının diğer insanların hak ve özgürlüklerinin engellenebileceği, müdahalenin ölçülü ve yasal dayanak ile sınırlandırılmış olduğu gerekçesi ile sözleşmeye taraf devlet Türkiye'nin herhangi bir hak ihlalinde bulunmadığını tespit etmiştir (AİHM, 17 Haziran 2008).

Başka bir karara baktığımızda ise, Urcan ve Diğerleri tarafından yapılan başvuruda, başvuruçuların tamamı öğretmendir. Başvuruçuların biri hariç olmak üzere diğerleri Eğitim-Sen adlı sendikada üyedir. İlgili sendika, üyelerini eğitimcilerin koşullarının düzeltilmesi amacı ile 1 Aralık 2000 günü yapılacak olan bir günlük ulusal greve davet etmiş olup, yetkilileri de bu grevden haverdar etmiştir. Başvuran kişiler hakkında o dönemde yürürlükte olan 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 236'ncı maddesi kapsamında cezalandırılmaları kamu adına talep olunmuş ve mahkemece ilgili madde kapsamında ceza verilmiştir. Karar, Yargıtay tarafından onanmış ve kesinleşmiştir. Bu nedenle başvuruçular, bir günlük ulusal greve katılmak sebebi ile ceza verilmesinin toplanma ve dernek kurma hakkına yönelik bir ihlalin gerçekleştiği yönünde iddiada bulunmuşlardır. AİHM, bu başvuruda, toplanma özgürlüğüne karşı bir müdahalenin olduğu hususuna itibar etmekle birlikte şu hususları ele almıştır; Müdahalenin meşru kabul edilebilmesi için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 11'inci

maddesinde anılan “yasa ile öngörölmüş olmak” ve “demokratik toplum için gerekli olması” hususlarına uygun kabul edilmesi gerekmektedir. Sözleşmenin madde metninden anlaşılacağı üzere mahkeme yasal dayanak ile demokratik toplum için gereklilik aramaktadır. Nitekim 765 sayılı kanunun 236’ıncı maddesi bir yasal dayanak olarak ele alınsa da, müdahalenin gerekliliği hususu mahkemece irdelenmiş, demokratik toplum için gereklilik hususunun çiğnenmesi nedeni ile bir hak ihlali kararı vermiştir (AİHM, 17 Temmuz 2008).

2.4.1.10. Etkili Başvuru Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 13’üncü maddesinde düzenlenen “Etkili Başvuru Hakkı”, sözleşme içerisinde tanınan haklar bakımından etkili başvuru yapma hususunu güvence altına almaktadır. Sözleşme kapsamında tanımlanmayan haklar etkili başvuru hakkından yararlanamayacağı ancak hukuk ve ceza davalarına konu olabilecek bütün uyuşmazlıklar bakımından sözleşmenin “Adil Yargılanma Hakkı” hususunu düzenleyen 6’ıncı maddesi uyarınca güvence altına alınacağı açıktır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde ele alınan adil yargılanma hakkı, etkili başvuru hakkına göre daha geniş hukuki koruma sağlamakla birlikte kanunla kurulmuş bulunan tarafsız ve bağımsız bir mahkemeye başvuru hakkını ele almaktadır. Öte yandan etkili başvuru hakkı ise, milli bir makama başvuru yapabilme hususunda bir düzenleme içerir (Çayan, 2016).

Etkili başvuru hakkı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 40’ıncı maddesinde düzenlenmiş olup, hak ve özgürlükleri ihlal edilmiş bulunan herkesin, ilgili ve yetkili bulunan idari makama başvurma imkanının sağlanmasını isteme hakkını güvence altında tutmuş olup, bu yönü ile AİHS’in 13’üncü maddesinde yer alan etkili başvuru hakkına paralel bir düzenleme getirilmiştir. Etkili başvuru hakkı, idarenin görev ve yetkilerini yerine getirmesi esnasında bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin ihlali hususunun denetlenmesine yönelik bir yol olarak düzenlenmiştir.

Türk Hukuku’na göre, etkili başvuru hakkı, bağımsız nitelikte koruma işlevine sahip olmayan temel hak ve hürriyetler bakımından, bunların kullanılması, korunması ve başvuru yollarının da güvence altına alınması yönünden tamamlayıcı bir hak olarak ele alınmakla birlikte, etkili başvuru hakkının, adil yargılama hakkı ile bağıntılı olduğu da çeşitli mahkeme kararlarında ele alınmaktadır. Örneğin Kuruç tarafından Anayasa Mahkemesi’ne yapılan “Bireysel Başvuru” kararında, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın adil yargılama hususunu düzenleyen 36’ıncı maddesinde yer alan makul sürede yargılanma hakkının, Anayasa 40’ıncı maddesindeki etkili başvuru hakkının ihlaline neden olduğu kararda değerlendirilmiştir (AYM, 05/07/2022).

2.4.1.11. Ayrımcılık Yasağı

Sözleşmenin 14'üncü maddesine göre, sözleşmenin tanıdığı hak ve özgürlükten yararlanma, herhangi bir duruma dayalı olmaksızın, herhangi bir etnik kimlik, cinsiyet, renk, siyasal, ulusal veya toplumsal kökene aidiyet, bir azınlığa mensup olmak ve diğer şeylerden bağımsız olarak bir ayrımcılık gözetmeksizin uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. Bu madde, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 2'inci maddesinde vurgulanan ifadeler ile paralellik arz etmektedir (Bakım, 2016).

İnsanların sahip oldukları haklara ve özgürlüklere erişebilmesi için ırk, dil, din, siyasi ve diğer düşünceler ile ulusal, sosyal köken ve diğer etmenlerden bağımsız olarak erişebilmesi oldukça önemlidir. Bu haklara toplumun bir kısmının erişememesi, insan haklarının uygulanmasında hiç şüphesiz sorunlar çıkaracaktır. Bu nedenle ayrımcılığın yasaklanması doğal bir sonuç olarak ortaya çıkacaktır.

Ayrımcılık yasağının vurgulanmasının en temel amacı, bireylerin eşit olarak korunması ve fırsatlara erişebilmesidir. Ayrımcılık yasağı maddesi ile sözleşme tarafından güvence altına alınan diğer hak ve özgürlüklerin toplumun bütün paydaşları tarafından eşit bir şekilde kullanılabilmesine katkı sağlayacağı ve bir güvence sunacağı da açıktır. Bu yönü ile insan hakları konusunda önemli bir sözleşme olan İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin "Ayrımcılık Yasağı" hükmünü düzenleyen 14'üncü maddesi önemli bir maddedir.

2.4.2 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Konseyi'ne bağlı çalışacak şekilde kurulmuş, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek protokolleri ile güvence altına alınmış olan temel hak ve özgürlüklerin ihlali durumunda, gerçek ve tüzel kişiler ile toplulukların başvuruda bulunabileceği bir mahkemedir. Başvuruda, mahkemeye özgü belirli usul ve kurallar uygulanmaktadır. AİHM'in yargı yetkisini 46 Avrupa Konseyi Üye ülkesi tanımaktadır. Mahkeme, Fransa'nın Strazburg şehrinde faaliyetlerini yürütmektedir.

Mahkeme, adil yargılanma, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi temel prensiplerin bulunduğu değerlere önem vermektedir. Mahkeme, 1959 yılında Strazburg şehrinde kurulmuş ve faaliyetlerini burada sürdürmektedir. Esasen, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa'da yer alan demokratik devletler arasındaki işbirliğinin teşvikinin sağlanması amacı ile kurulmuş olup, üye devletlerin de insan haklarına saygı göstermesini de teşvik etmektedir.

AİHM'in temel görevleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ardından getirilen ek protokoller ile belirlenmiştir. İnsan haklarına ilişkin temel prensiplerin ve bireysel başvuru

hakkı ile ilgili süreçleri içeren sözleşme, AİHS ve ek protokollerce düzenleme altına alınmıştır.

AİHM'in temel görevleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında olan insan hakları hakkında mahkemeye yapılmış temel hak ve özgürlükler hakkındaki bireysel başvuruları incelemek, yorumlamak ve üye devletler arasında bulunan devlet-davacı davalarını çözmek ve genel olarak ad insan hakları alanında hukuki normları geliştirmek olarak ele alınabilir. AİHM, üye devletlerin bireylere ve diğer devletlere karşı sorumluluklarını belirlemekte ve bu sorumlulukları gözetmektedir.

AİHM, sözleşmeye taraf olan devletler arasında gelen bireysel başvuruları ele almaktadır ve devletler arası davalara karar vermek amacı ile kurulmuş bir mahkemedir. AİHM'in yargı yetkisi ve kararları sözleşmeye taraf olmaktan ötürü üye devletler için bağlayıcı nitelik arz eder. Öte yandan ek protokoller, AİHM'in yargılama yetkisini ve görevlerini genişletmekte olup, mahkemenin belirli alanlara odaklanmasını sağlamaktadır. Protokoller, bir yandan da değişen insan hakları normlarına uyum sağlanmasına olanak sağlamaktadır. Bu sayede insan haklarını koruma çabaları, değişen dünya koşulları ayak uydurabilmektedir. Ek protokoller, bireylerin belirli hakları üzerinde odaklanmakta olup, bireylerin belirli haklarının korunması hususuna vurgulayıcı niteliğe haizdir.

Üye ülkeler de, belirli alanlarda var olan insan haklarına karşı saygı gösterme sorumluluğu altındadır. Çeşitli haklarda sözleşmeye taraf devletlerin pozitif ve negatif yükümlülüğü bulunmaktadır. Buradan hareketle, AİHM, sözleşme ve ek protokoller uyarınca üye devletlerin yükümlülüklerini tespit eder ve bu tespit neticesinde bir karara ulaşır.

2.4.2.1. AİHM'in Yapısı ve İşleyişi

AİHM, Avrupa Konseyi bünyesinde faaliyet gösteren bir yargı organıdır. Mahkemenin bir organizasyon yapısı ve işleyişi bulunmaktadır ve bu sayede görevli olduğu konularda etkin bir şekilde çalışabilmesine olanak sağlamaktadır. Mahkemenin birimleri idari ve yargısal faaliyetleri sağlamak üzere idari ve yargısal birimler olarak ikiye ayrıldığını söyleyebiliriz (Adalet Bakanlığı, 2022). Mahkemenin, sözleşmeye taraf devletlerin adil bir şekilde temsil edilmesi adına bir atama sistemi vardır. Her üye devlet, mahkemede görev yapacak bir yargıç seçer ve bu yargıçlar AİHM Genel Kurulu'nu oluşturur. Mahkeme bünyesinde görev yapan Genel Kurul, mahkemenin en üst düzey karar alma organıdır.

AİHM'in işleyişi, bireylerin bireysel başvurularının incelenmesi, üye devletler arasında var olan uyuşmazlıkların çözümü, insan hakları ile alakalı hukuki normların

iyileştirilmesi süreçlerini içermektedir. Bu süreçler ile, AİHM etkin bir biçimde çalışabilmekte ve insan hakları ihlallerine karşın etkin bir hukuki çerçeve oluşturabilmektedir. Süreçler, titizlikle planlanmakta ve sürdürülebilmektedir.

Mahkeme Genel Kurulu, sözleşmenin 25'inci maddesi uyarınca görev yapmakta olup, bir başkan ve iki başkan yardımcısı ile üç bölüm başkanından oluşur. Başkan yardımcıları, görevli oldukları alan nezdinde başkanlık görevi ifa ederler. Bu kişilerin hepsi, üç yıllık dönemleri boyunca seçilmektedir. Genel Kurul, yazı işleri müdürü ile yardımcısı da 5 yıllığına seçilir. Genel Kurul, üye kompozisyonuna karar veren merci olarak görev yürütmekte ve Bakanlar Komitesi için belirli bir süre için daire üye sayısının yediden beşe indirilmesi hususunda bir öneride bulunma hakkına sahiptir (AİHS, md.25).

Mahkeme nezdinde, idari yapılanma beş bölümden oluşmakta olup, Mahkeme İçtüzüğü uyarınca her hakim, beş bölümden sadece bir tanesinde görev almakta olup, hakimlerin görev dağılımı çeşitli kriterlere bakılarak yapılmaktadır. Bunlar şu şekildedir; coğrafi bölgeler, cinsiyet ile sözleşmeye taraf olan üye devletlerin sahip olduğu farklı hukuk sistemlerinin dengelenmesi bakımından dengeli temsiliyeti sağlayacak kriterlerdir. Bölümlerin kompozisyonları da her üç yılda bir değişikliğe uğramaktadır.

Yargısal birimler de Daireler, Komiteler, Tek Hakim ve Büyük Daire olarak sıralanabilir. Her bölüm içinde daireler oluşturulmuş olup, bölüm başkanı tüm davalarda yer almaktadır. Aleyhinde dava açılan ülkenin hakimi de, kendi ülkesi ile alakalı olan her davada bulunmaktadır. Eğer, aleyhinde dava açılan ülke ve başkan hakimin geldiği ülke aynı ise, müzakereye o dava için başkan yardımcısı başkanlık eder. Herhangi bir dairede, o dairenin bir asıl üyesi olmayan bölüm üyeleri de yedek üye olarak yer almaktadırlar. Komiteler, her bölüm için 12 aylık dönem için üç hakimli komiteler ihdas edilmekte olup, mahkemenin yerleşik içtihatları olan hukuki uyuşmazlıkları karara bağlarlar. Tek Hakim ise, kabul edilemez başvurular ile hukuki dayanaktan yoksun olan başvuruların elenmesi ve tespiti için görevlendirilmiş yargısal birimdir.

Büyük Daire; 17 üyeden oluşmaktadır. Büyük Daire'nin üyelerine baktığımızda Başkan, Başkan Yardımcıları ve Bölüm Başkanları doğal üye olarak sayılmakta ve görev yapmaktadır. Aleyhinde hukuki yola başvurulmuş olan ülke hakimi de burada görevlidir. Diğer üyeler kura çekmek yöntemi ile belirlenir. Büyük Daire, sözleşmenin uygulanması ve yorumlanması bakımından ciddi sorunları barındıran başvuruları ele almakta ve incelemenin her aşamasında da Büyük Daire lehine yargılama yetkisinden el çekebilirler. Büyük Daire'nin

kararına karşı başvurucu ve taraf devlet, başvurunun yeniden incelenmesi maksadı ile talepte bulunabilir. Bu talep önce mahkeme başkanı ve 5 kişilik bir panel tarafından incelenir. Kabulü halinde Büyük Daire yeniden incelemede bulunur.

2.4.2.2. Yargılama Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan devletler veyahut Sözleşme'den doğan hakkının ihlalini öne süren herkes bir dilekçe ile mahkemeye başvuruda bulunabilir. Mahkeme tarafından yapılan yargılama halka açık şekilde yapılmakta ve çelişmeli yargılama ilkesine uygunluk arz etmektedir. İncelemenin büyük bir kısmı yazılı usulle yapılır ve duruşmalar nadiren görülmektedir. Duruşmalı davalarda, duruşmalar halka açık olarak yapılmaktadır. Büyük Daire, çeşitli durumların varlığı halinde (istisnai olarak düzenlenmiştir) kapalı duruşma yapılmasına karar verebilir.

Kişiler, şahsen veya vekaleten (avukat) aracılığı ile başvuruda bulunabilmektedir. Başvuru yapmakta yeterli imkana sahip olmayan başvurucular için adli yardım sistemi kabul edilmiştir. Mahkeme tarafından kabul edilen resmi diller İngilizce ve Fransızca olup, başvuruların taraf devletlerin dilinden birinde de yapılabilmesi, hükumete ait olmayan başvurular nezdinde uygulanabilmekte ancak hükümet tarafından yapılan başvurularda mahkemenin resmi dilleri kullanılmalı ve avukatla temsil edilmelidir. (Baysal, 2015)

11 no.lu Protokol kabul edilmeden ve yürürlüğe girmeden önce başvurular Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından yapılacak ilk inceleme aşamasından geçmekteydi. Burada kabul edilebilirlik hususuna yönelik karar verilmekteydi. Kabul edilebilirlik kriterlerini sağlayan başvurular, Komisyon önüne getirilir. Komisyon da taraflar ile dostane çözüme ulaşmak için görüşmeler sağlardı. Bu görüşmelerden sonuç alınamaz ise ve olayları tespit eden hususları içeren bir rapor Bakanlar Komitesi'ne aktarılmaktadır. Mevcut dönemde ise, mahkeme tarafına ulaşan başvuru ilk olarak yazı işleri müdürlüğü önüne getirilmekte ve burada görev yapan hukukçular tarafından bir değerlendirmeye tabi tutulur. Eğer, başvuru açıkça kabul edilebilirlik kriterlerine aykırı olan başvurular tek hakim önüne gönderilir. Yerleşik bir içtihat ile konu çözüme kavuşturulabilecekse, başvuru basitleştirilmiş bir yargılama usulü ile çalışan üç hakimli komiteye havale edilir ve burada karara bağlanır. Komitelerde aleyhe başvuru yapılan devlet tarafından gönderilen yargıcın bulunması zorunlu değildir. Komitenin alacağı kararlar oy birliği ile alınmakta ve bu usul ile karara varılmış olan başvurular Büyük Daire tarafına gönderilmez (Çınar ve Çınar, 2014).

Daire, sözleşmede var olan haklardan birisinin veya birkaçının ihlalini tespit ettiği kararlar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 41'inci çerçevesinde bir miktar paranın başvurucuya ödenmesi sonucunu doğurmaktadır. Daire Sözleşme'nin 46'ıncı maddesinde yer alan hakkına dayanarak, ihlale sebebiyet veren yapısal problem ve bu problemin giderilebilmesi için alınacak tedbirleri içeren bir direktif hazırlar. Daire kararları kesin olmamakla birlikte, tarafların Büyük Daire'ye götürmek için 3 aylık süresi vardır. Bu sürenin sonunda taraflardan böyle bir talep gelmemiş ya da talep edilmiş ancak vazgeçilmiş ise ya da talep oluşturulan beş kişilik panel tarafından reddedilmiş ise kesin hüküm haline gelir (Aygut, 2017).

Yargılamanın sürdüğü her aşamada Mahkeme, yazı işleri müdürlüğü vasıtası ile “dostane çözüm” önerisini gönderir. Dostane çözüm hususunun gündeme gelebilmesi için başvurucunun iddialarının, aleyhine başvuru yapılan hükümetçe kabul edilmesi, başvurucunun zararını karşılama ve başvuru lehine çeşitli tedbirleri almasını gerektirir. Taraflardan birisi, uzlaşmaya varır ve bu Mahkeme tarafından yeterli görülürse başvuru gündemden düşürülür.

AİHM'e yapılan başvurular bakımından bazı kriterler bulunmaktadır. Bu kriterler, kabul edilebilirlik kriterleridir. Mahkeme başvuruları esastan görüşmeye başlamadan önce bu kriterleri göz önünde bulundurarak bir inceleme yapar. İç hukuk yollarının tüketilmiş olması, AİHM tarafından bir ön koşul olarak kabul edilmektedir. Bu şartın sağlanmaması halinde başvuru kabul edilemez bulunur veya reddedilir. Başvuran, ilgili olay bakımından kendi ülkesinde bulunan tüm iç hukuk yollarını tamamlamış olması ve iç hukuk yollarını tüketmiş olması gerekir. Başvuran kişi, hak ihlali iddiasını kendi ülkesinde bulunan ilk derece mahkemeleri ile üst derece mahkemelerine taşınması gerekmektedir.

Altı aylık süre kuralı ise, AİHM'e yapılacak olan bireysel başvurular için belirlenmiş bir zaman sınırlamasıdır. Başvuran olayın meydana gelmesinden itibaren altı aylık süre içerisinde başvurmasını şart olarak öne sürmektedir. İstisnai durumların olması halinde AİHM, başvuruyu reddetmez. Başvuranın süre içerisinde başvurmaması ve nedenlerini açıklayıcı ve haklı bir sebep ile açıkladığında başvuru kabul edilebilir hale gelir.

İsimsiz başvuru, başvuran bireyin ya da bir grubun kendisini tanımlayıcı kişisel bilgilerini vermeden bir mahkemeye ya da başka bir yarı merciine başvuruda bulunması olarak açıklanabilir. Hukuk sistemlerinde, başvuru yapan kişinin kimliğini açıklaması ve

kimliğin de doğrulanabilir olması beklendik bir durumdur. İsimsiz başvurular çeşitli sorunları beraberinde getirmekte olup, yasal olarak, etik ya da işlevsel zorlukları bünyesinde barındırır.

Usule ilişkin diğer kabul edilemezlik kriterlerini ele aldığımızda, başvuru hakkının kötüye kullanılması, esasen aynı olan başvurular, başvuru hakkının kötüye kullanılması olarak ele alınabilir. Yargı sisteminin kaynaklarını aşırı kullanmak, başvuranın gerçek dışı ve yanıltıcı bilgilere dayanarak yaptığı başvurular ve olumsuz kararlara rağmen başvurunun sürdürülmesinin önlenmesi için usule ilişkin kabul edilebilirlik kriterlerinin temelini oluşturmaktadır. Kabul edilebilirlik kriterleri, mahkemenin işlevsel olarak çalışabilmesi için önemlidir.

Yetkiye ilişkin kabul edilebilirlik kriterlerine baktığımızda, ilk olarak kişi bakımından bağdaşmazlık hususu ele alınabilir. AİHM'e yapılan başvurular bireylerin taraf devletlere karşı yapacağı başvuruları inceler. Örgüt veya ticari amaçlı şirketlerin, birey haklarının ihlali nedeni ile başvuruda bulunmasını kabul etmez. Mahkemeye başvuru yapan kişinin daha önce ulusal bir mahkemede alınan bir kararın ihlal edilip edilmediği hususunda başarısız olması durumunda kişi bakımından bağdaşmazlığa sebebiyet verebilir.

AİHM'e yapılan başvurular, yer bakımından yetki alanında olması gerekmektedir. Başvuruda bulunan kişi veya grupların başvurularını AİHM'in yetki alanında olması gerekmektedir. AİHM'in yetki alanında gerçekleşen olaylar, yer bakımından kabul edilemez bulunur. Genelde Avrupa Konseyi üyesi devletlerde ortaya çıkan olanlarla ilgili başvurulara odaklanır.

Zaman bakımından bağdaşmazlık, mahkemenin yetki sahasına giren belirli bir zaman içerisinde meydana gelmemesi durumu olarak açıklanmaktadır. AİHM, belirli bir tarihten önce veya sonra gerçekleşen olayları ele alamamasından kaynaklanmaktadır. AİHM'in kuruluşundan önce olan olaylar, a ilişkin başvuruları ele almaz. Protokollerin yürürlüğe girdiği tarihlerden önce gerçekleşen olayların ele alınması da sınırlı tutulabilir. Belirli zaman dilimlerinde ise, yürürlükte olan düzenlemelere dayanarak başvuru hakkını belirli durumlarda kısıtlanabilir ve hakka bağlı çeşitli sınırlandırmalar getirebilir.

Konu bakımından bağdaşmazlık, AİHM'e yapılan bir başvurunun, mahkemenin yetki alanında kalan konulara dahil olmaması halinde ortaya çıkar. Sözleşme ve ek protokoller ile ilgili olmayan konular, başka bir uluslararası hukuk kurallarına tabi olan olaylar, ulusal hukuka aykırı olup da sözleşmenin içerisinde değerlendirilmeyen konular konu bakımından bağdaşmazlığa sebep olabilir. AİHM, konu bakımından uyumsuzlukları titizlikle değerlendirir.

Açıkça dayanaktan yoksun olan hususlar, önemli bir zararın bulunmaması, insan haklarına saygı ilkesi gereğince başvurunun esastan incelenip incelenmemesi gerektiği hakkında yapılan incelemeler ve davanın ulusal mahkeme tarafından incelenip incelenmediği hakkında değerlendirilen hususlar da mahkemenin kabul edilebilirlik kriterleri bakımından değerlendirilir. Hiç şüphesiz, AİHM, yapılan bir başvuruyu esastan incelediğinde, hukuki bir dayanaktan yoksun olan başvurular, önemli bir zararın olmaması gibi sebeplerden dolayı esastan kabul edilemez bulup başvuruyu reddedebilir.

2.4.3. Anayasa Mahkemesi'nde Bireysel Başvuru Hakkı Verilmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan 5982 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile birlikte 1982 Anayasası'nın bazı maddelerinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden birisi de Anayasa Mahkemesi'nin yapısında önemli değişiklikleri içermektedir. Anayasa ile güvence altına alınmış temel hak ve özgürlükler ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi tarafından ele alınan temel hak ve hürriyetlerin, idare ve yargı organları tarafından ihlal edildiği iddiası ile bireylerin Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilmesinin önü açılmıştır (İçişleri Bakanlığı. 2022). Öte yandan Türkiye Anayasası ve AİHS ve Ek Protokoller ile güvence altına alınan temel hak ve özgürlükler bireysel başvuruya konu edilebilecektir (Göztepe, 2011).

Anayasa Mahkemesi'ne getirilen bireysel başvuru hakkı ile bireylerin iç yargı yolunu tüketmiş olma şartı getirilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru hakkı bakımından da Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapmış ve sonuçlandırılmış olması hususu getirilmiştir. İhlal iddiasının Türkiye'de çözülerek AİHM tarafına daha az başvuru yapılmasını ve dolayısı ile AİHM tarafından Türkiye aleyhine daha az ihlal kararı verilmesi hedeflenmiştir (Taşkın, 2022).

Bireysel başvuru yolu, ön inceleme aşaması, kabul edilebilirlik incelemesi ve esas hakkında inceleme şeklinde olmak üzere üç aşamalı bir yapıdan oluşmaktadır. İdari ret kararı, kabul edilebilirlik kararı, kabul edilemezlik kararı, düşme kararı, ihlal kararı, pilot kararı, tedbir kararı, ret kararı, Anayasa Mahkemesi tarafından verilecek kararlardandır. İdari ret kararı ön inceleme aşamasında verilmekte olup, başvurunun süre şartına uymadığı, 59'uncu ve 60'ıncı maddelerde yer alan şekil şartlarına aykırılıkların tespit edildiği ve bu aykırılıkların süresi içerisinde giderilmediği hallerde verilmektedir ve bu karara 7 gün içerisinde itiraz edebilmek mümkündür. Kabul edilebilirlik aşamasında ise başvurunun kabulüne veya reddine karar verilir. Kabul edilebilir bulunan başvurular için esas incelemesi başlar. Burada ihlal kararı, pilot kararı ve tedbir kararları verilmektedir. (Güzel, 2022).

Pilot karar, toplu olarak yapılmış olan başvuruların incelenip sonuçlandırılmasına yönelik bir tedbir olarak ele alınmakta olup, benzer başvuruların tamamının ihlalle sonuçlanması yerine idari makamlara, sorunun çözüme kavuşturulması ile ihlale sebep olan yapısal sorunun düzeltilmesinin sağlanması olarak ele alınmaktadır (AYM, 30 Mayıs 2019). Bireysel başvuru, bir yapısal sorundan kaynaklanmakta ise ve bu yapısal sorun nedeni ile yeni başvurulara sebebiyet verdiğinin tespiti halinde pilot kararı usulüne başvurulabilir. Pilot kararın verilmesi halinde, ilgili yapısal sorun nedeni ile yapılmış olan başvuruların incelenmesi bir süreliğine tehir edilebilir.

İhlal edildiği öne sürülen hakkın korunması ve ileride doğacak hak kayıplarının engellenmesi amacı ile “Geçici Tedbir Kararı” verilebilir. Tedbir Kararı yürütmenin durdurulması şeklinde olabileceği gibi farklı şekillerde de görülebilir. Bir hakkın ihlalinin önlenmesi için birden fazla hususta tedbir kararı alınabilir ve bu kararın ifası için ilgili kişi ve kurumlara bildirimde bulunulur (Bilgin, 2015).

Esastan inceleme yapıldığında hakkın ihlal edildiği ya da ihlal edilmediğine yönelik kararlar verilebilir. İhlal kararı verildiğinde, ihlal edilen hakkın giderilebilmesi için yapılması gerekenler ihlal kararında gösterilir. Öte yandan Anayasa Mahkemesi, yeniden yargılama yapılması hususunda karar verebilir. Yeniden yargılama yapılması hususunda bir hukuki yarar bulunmamakta ise başvuru lehine bir tazminata hükmedilebilir. Bir de hakkın ihlali nedeni ile ortaya çıkan zararın giderilmesi mümkün değilse tazminata hükmedilebilir (Güzel, 2022).

2.5. Avrupalılaşıma

Avrupalılaşıma kavramı, özellikle 1990 ve sonrasında, çeşitli bilim dallarında tartışılmaya başlayan bir kavramdır. Özellikle siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler bilim dallarında üzerine araştırma yapılmıştır. Literatürde küreselleşme ve modernleşme benzeri bir kavram olup, daha çok Avrupa kıtasında yer alan ülkelerin belirli bir toplumsal değişimden, kültürel değişimden ve özellikle politik süreçlerden nasıl etkilendiğini ortaya koymaktadır. Literatürde Avrupalılaşıma kavramı, analitik bir çerçeve olarak ele alınmış ve Avrupa Birliği üye ülkeler ve birliğe katılmak isteyen diğer ülkeler üzerinde olan etkiler üzerinden değerlendirmeler ve açıklamalar yapılmıştır (Özçelik, 2019).

Avrupa Birliği'nin kurulması ve gelişmesini izleyen tarihsel süreçte, Avrupalılaşımanın ivme kazanmasının arkasında bulunan en önemli etmenin, birliğin var olan politikaları ile birliğe üye olan devletlerin arasında politika uyumunun sağlanması ve birliğin benimsediği politikaların üye devletlerde uygulanma etkinliğinin artırılmasıdır. Bu etmenin sağladığı en

önemli düşünce, Avrupa Birliği'nin üye devletlerin hükümetleri otoriteleri üzerinde yetkisinin artırılması gerektiğidir. Ulusal hükümet, birliğin geliştirdiği politikaya yeterince uyum sağlayamadığında veyahut ulusal bazda geliştirilen politikanın yeterli olmaması halinde, Avrupa Birliği'nin uluslararası yetkili otoritesi, etkin politika üretilebilmesini sağlayabilecektir (Çörtoğlu, 2009).

Avrupalılaşıma, aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya olmak üzere iki yaklaşımı içeren bir kavramdır. Uyum yönünde üye ülkelere bir güç uygulayarak, yani üye ülkeler üzerinde bir otorite gücü kullanarak, ulusal hükümetlerin politikalarını, kurumlarını ve yönetimlerini değiştirir. Her ne kadar birlik üye ulus devletler üzerinde bir otorite uygulasa da, üye devletlerin sahip oldukları yapılar, sürecin pasif aktörü değildir. AB ve üye ülkeler arasında aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya bir bağ kurmak için ulusal hükümetler, birliğin politikalarının hem uygulayıcısı hem de şekillendiricisi olarak değerlendirilmektedir (Soyaltın, 2006). Aşağıdan yukarıya bakış açısı, Avrupa ülkelerinin birbirleri ile yakınlaşması, birbirlerine entegre olabilmeleri ve senkronizasyon adımlarının olması ile uluslararası düzeyde kendisine has bir yönetim anlayışının oluşması olarak tanımlanır. Yukarıdan aşağıya yönü de, birliğin ortaya koyduğu kurallar ile uygulamaların, birliğe üye olan taraf devletlerin ulusal bazda etkilenmesi manasında kullanılmaktadır (Samur, 2008).

Avrupalılaşıma sürecinde, sürecin sekteye uğraması veyahut sürecin tamamen durması ihtimaller arasında bulunmaktadır. Avrupalılaşıma olgusuna gereken önemin verilmemesi konusunda eleştiriler bulunmaktadır. Eleştirilerin temel noktası, birliğin genişleme süreçlerinde, Avrupalılaşıma eğiliminin istenmeyen sonuçlar doğurabileceği gerekçesi ile odaklanılmamış olmasıdır. Diğer yandan da AB'leşme kavramının Avrupalılaşıma kavramına ikame kavram olarak kullanılmasıdır. AB'leşme kavramı ile Avrupalılaşıma kavramı arasında bir değerlendirme yapılacak olursak, Avrupalılaşıma, bölgesel entegrasyonu hedefleyen, köklü tarihsel süreci ifade etmektedir. Avrupalılaşıma, AB'leşme olgusundan derin bir anlamı ifade etmektedir (Rasgen, 2020)

Avrupalılaşıma kavramı hakkında genel bir perspektif çizecek olursak, siyasi alanda, Avrupa Birliği tarafından ortaya konan politikaların, ulusal düzeyde benimsenmesi ve uygulanması olarak ele alınması yerinde olacaktır. Öte yandan, Avrupa'da var olan kültürel öğelerin, yaşam tarzının ve Avrupa'ya ait olan değerlerin de benimsenmesini beraberinde getirecektir. Avrupa kültürü, ekonomisi, siyaseti ile çeşitli alanlarda geliştirilen politikaların benimsenmesi ile, var olan bir standardın yakalanmasını sağlayan Avrupalılaşıma,

modernleşme, demokratikleşme, ekonomik entegrasyon ve kültürel etkileşim gibi süreçlerin de bu kavram ekseninde tartışılması da yerinde olacaktır.

Avrupalılaşıma kavramı, entegrasyon sürecinin içeriği ve üye ülkeler üzerinde ortaya çıkan etkiler hakkında önemli soruları gündeme getirmiştir. Avrupa Birliği üye ülkeleri ve aday ülkelerin ayrı ayrı ulusal politikaları, siyasal ve kurumsal sistemlerinin, Avrupa düzeyinde oluşan politikalardan ne derece ve nasıl etkilendiği konuları üzerinde odaklanan Avrupalılaşıma kavramı, üye ve aday ülkelerin yapılarında belirgin ve tanımlanabilir değişikliklere yol açtığı bir gerçektir.

Avrupa Birliği'nin genişleme süreci ele alındığında, Orta Avrupa ve Güney Avrupa'da bulunan ülkelerin birliğe alınması ile birlikte aday ülkelerin Avrupalılaştırılması konusu önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa'da ulus devlet yönetimlerinin güç kazandığı sürecin devamını 1990 yılında siyasi, ekonomik ve diğer alanlardaki değişimler ile birlikte, Avrupa Birliği önem kazanmıştır. Avrupa Birliği ile birlikte, hükümetler, uluslar-üstü bir yönetim sistemi ile entegre olmaya başlamış ve yeni yönetim biçimlerini benimsemiştir. Süreci okuduğumuz zaman, Avrupalılaşıma kavramının önemli bir hale geldiği, özellikle, AB üyeliğini önem kazanması, hükümetlerin AB üyeliğine kabul için öne sürülen kriterleri karşılaması için çaba sarf ettikleri görülmektedir. Avrupalılaşıma başlarda hukuk ve siyaset ile ilgili bilim dallarında kullanılan önemli bir kavramken, farklı bilim dallarının da bu kavram özelinde görüş ortaya koydukları söylenebilir. Örneğin antropoloji alanında, Avrupa'nın bütünleşmesi ve bu sürecin beraberinde getirdiği toplu ve kişisel kimliklerin yeniden inşa edilmesini ele alan çalışmalar görülmüştür.

Literatürde, Avrupalılaşıma ile ilgili yapılan tanımlardan bir tanesi Robert Ladrech'e aittir. Ladrech, ilk tanımlardan birisini ortaya koymuştur; "Avrupa Birliği'nin ekonomik ve politik alanda dinamiklerinin, ulusal bazda politikaların ve politika üretme süreçlerinin organizasyonel mantığın bir parçası haline geldiği uyum süreci" olarak ele almıştır (Ladrech, 1994). İlgili tanım kapsamında Avrupalılaşıma kavramını değerlendirecek olursak, ülkelere ait olan kurumsal yapıların ve politika geliştirme süreçlerinin tümünün, paydaşlar arasında yaşanacak bütünleşmenin sebep olduğu olay ve durumlarla uyum arz ettiği görülecektir. Her ne kadar Avrupalılaşıma kavramı, politika ile ilgili süreçler ile ulusal bazda faaliyet gösteren kurumların dönüşümü bakımından sınırlandırılması bakımından eksik kalsa da, Avrupalılaşıma çalışmalarında Ladrech'in tanımı önemli bir yere sahiptir (Harmsen, 2000).

Diğer tanımlara bakacak olursak, Avrupalılaşıma, Avrupa Birliği düzeyinde siyasal kurumlaşma olarak ele alınmış olup, Avrupalılaşıma kavramının işaret ettiği husus da Avrupa Birliği seviyesinde kurumsal yapı oluşturmak olduğudur. Bir diğer yandan da ulusların politika alanlarının, Avrupa düzeyinde politika üretmenin öznesi haline geldiği süreç olarak da değerlendirilmektedir (Aydın, 2023).

Radaelli ve Pasquier tarafından Avrupalılaşıma kavramı, siyasal aktörlerin tercihleri ile vücut bulan bir olgu olarak ele alınmalıdır. Radaelli, Avrupalılaşıma kavramının, Avrupa Birliği'nin politika oluşturma süreçlerinden bir nebze farklı bir anlama sahip olması gerektiğini ele almakla birlikte, var olan tüm kural ve prosedürlerin, politika paradigmalarının, “bir şeyleri yeniden yapma” biçimlerinin belirlendiği süreçlerin ortak inançlar, normların inşa edilmesi, normların yayılması ve kurumsallaşması olarak tanımlamıştır.

Radaelli ve Bulmer tarafından ortaya konan kurama göre, Avrupalılaşıma kavramının üç önemli özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, “Avrupalılaşıma, politika sürecinin inşa edilmesi, politikaların kurumsallaşması ve yayılma aşamasından ortaya çıkmaktadır.”, ikincil olarak “resmi politikalarla sınırlı kalmaksızın, inanç ve değerleri de içinde barındıran bir kavram olması”, üçüncü olarak da “Avrupa politikasının, birliğe üye ülkeler üzerinde olan etkisinin, önce birlik düzeyinde, sonrasında da yerel düzeyde birleştirme olarak iki aşamalı olması” olarak tanımlamıştır (Radaelli ve Bulmer, 2004).

Radaelli'nin ele aldığı Avrupalılaşıma kavramının bir süreç olduğu açıktır. Bu sürecin sonucu olarak yakınsama ortaya çıkar. Yani, yakınsama, Avrupalılaşımanın bir sonucu olarak vücut bulacaktır. Öte yandan Avrupalılaşımanın tam manada bir siyasi bütünleşme olarak ele almayan Radaelli, Avrupalılaşımanın, bu bütünleşme olmadan oluşabileceğini de mümkün olarak görmemiştir. Hiç şüphesiz Avrupa bütünleşmesi, kıtada bulunan siyasi egemenliklerin birleşerek bir üst siyasi egemenliğe, otoritelerini bırakmalarıdır. Devletlerin, bütünleşme maksadı ile egemenliklerini birleştirdikleri süreç, ontolojik aşama olarak değerlendirilebilecekken, Avrupalılaşıma, Avrupa Birliği kurumlarının bir kez var olduğunda ve bu kurumların etkilerini meydana getirdiğinde ne olacağı ile ilgilenmesi bakımından post-ontolojik özellikler barındırmaktadır. Radaelli, Avrupalılaşıma ve Avrupa Birliği'nin politika oluşturmasını kavramsal düzeyde ayrı tutulması gerektiğini ele almış ve gerçek dünyada da birbirlerine bağıni koruyan iki husus olduğunu vurgulamıştır (Radaelli, 2002).

Olsen, Avrupalılaşma kavramını 5 ana başlık üzerinde temellendirmiştir (Olsen, 2002). Başlıklar, “Avrupa sınırlarında değişim getiren Avrupalılaşma”, “Avrupa Ekseninde kurumları meydana getiren Avrupalılaşma”, “Oluşturduğu kurumlar ile devletlerin politikalarını etkileyen Avrupalılaşma”, “Kurumlarını dışarı yayan Avrupalılaşma” ve “Siyasi açıdan bütünüleştiren Avrupalılaşma” olarak ele almıştır. Bu başlıkların incelenmesi Avrupalılaşma kavramını anlayabilmek açısından etkili olacaktır.

Avrupa sınırlarında değişim getiren Avrupalılaşma, sınırları ile beraber, kıta toprakları üzerinde tek bir siyasi yönetim düzeninin oluşturulması yönü ile temellendirmiştir. 1993 Maastricht Anlaşması ile beraber, Avrupa'nın siyasi anlamda bütünüleşik hale gelebilmesinin önu açılmış ve bu anlaşmaya bağlı kalan taraf ölkelerin, ortak ilkeler ve standartlar özelinde birleşmesi, “Avrupalılaşma” sürecine önemli katkı sunacaktır. Avrupa ekseninde kurumları meydana getiren Avrupalılaşma, tarafların, ortak bir doğrultuda hareket etmesine olanak sağlayacak bir merkeze sahip olma manasını taşımaktadır. Oluşturduğu kurumlar ile devletlerin iç siyasetlerini etkileyen Avrupalılaşma, Avrupa'da meydana gelen olayların açıklanması ve birliğe üye ya da aday statüsünde olan devletlerin yönetimlerinde var olan dönüşümlerin incelenmesini ifade etmektedir. Kurumları dışa yayan Avrupalılaşma, bir nebze, Avrupa'da var olan kurumların, yaşam tarzının, kültürün, dini yapının dış dünyaya ihraç edilmesi olarak incelenmektedir. Siyasi açıdan bütünüleştirici Avrupalılaşma, farklılıkların tek bir potada eritilmesi ve Avrupa kıtasında sağlam temeller üzerine inşa edilmiş siyasi kimlik oluşturucu etkilere sahip olay ve durumları incelemektedir (Olsen, 2002).

Avrupalılaşma kavramının evrim süreci ele alındığında, teorik olgunlaşmanın üç nesil üzerine inşa edildiği görölmektedir. İlk nesil, Avrupa Topluluğu adı altında kurumsal yapıların inşa edilmesi ve bütünüleşmesidir. Bu süreçte, “işlevselcilik” ve “devletler aracılılık” adı verilen bütünüleşme teorilerinin önem kazandığı görölmektedir. Devletlerarasılılık, devletler arasında var olan etkileşimlerin tamamı olarak tanımlanır, Literatürde özellikle Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi kuruluşların süreçlerini de tanımlamak için kullanılır. İşlevselcilik, devletlerin milletlerarası kurumlar aracılığı ile ihtiyaçlarını gidermek maksadı ile birlikte hareket ettikleri, işbirliğinde buldukları süreçleri ifade eden bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır (Akgöl Açıkmeşe, 2004).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden hareket edecek olursak, Türkiye bu sözleşmenin bir tarafı olmakla birlikte, sözleşmenin uygulanabilirliğinin “Avrupalılaşma” kavramı perspektifinde ele almanın yerinde olduğu açıktır. Avrupalılaşma kavramını incelemeden önce değinilmesi gereken bir tarihsel süreç bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı,

dünya için oldukça yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Hiç şüphesiz bu yıkıcı sonuçların önemli bir bölümü Avrupa'da görülmüştür. Savaş sonrası Avrupa'ya baktığımızda devletlerin ekonomik sıkıntılar yaşadığı, Amerika Birleşik Devletleri tarafından Marshall Planı kapsamında mali yardım yapılmıştır. ABD'nin teşviki ile Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü kurulmuş ve Avrupa Birliği'nin temeli olan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu kurulmuştur. Bu örgüt yapısını ve işleyişini güçlendirerek, daha kurumsal bir yapı olan Avrupa Birliği'nin zeminini hazırlamıştır. Avrupa Birliği ile birlikte, birliğe üye olan devletlerin ortak hedefler ve değerler benimsenmiş ve birliğe yeni kabul edilecek olan devletlerin de bu hedefler ve değerleri benimsemesi bakımından geliştirilecek süreçler Avrupalılaştırma kavramını ortaya çıkarmıştır (Evmez, 2016).

AİHM ve AİHS ekseninde insan haklarını değerlendirirken “Avrupalılaştırma” kavramını ele almakta yarar bulunmaktadır. Avrupa Bütünleşmesi alanında yapılan çalışmalarda, “Avrupalılaştırma” ve “Avrupa Kimliği” kavramları baz alınarak yapılan çalışmalar görülmektedir (Bulmer, 2007). 1980 ve sonrasında Avrupa kıtasında siyasi alanda işbirliği önemli hale gelmiş, 1991 Maastricht Anlaşması ve sonrasında kıtada dış politika ve güvenlik politikalarında ortak bir tutum geliştirilmiştir. Bu sayede “Avrupa Kimliği” sık kullanılan bir kavram olarak vücut bulmuştur. (Fearstone, 2003). Buradan hareketle, Avrupa tarafından insan hakları alanında belirli standartlar ortaya konmuş ve bu standartların öncüsü AİHS ve AİHM tarafından verilen kararlar olmuştur

Avrupalılaştırma, Avrupa ülkelerinde var olan kural ve değerlerin katkısı ile birlikte ulusal politika yapım sürecini ifade eden bir kavramdır. Birliğe üye olan ülkelerin, karar alma süreci, kurumsal yapılanma süreçlerine olan etkisini inceleyen Avrupa bütünleşmesi kavramı son 30 yılda üretilen akademik çalışmalarda yerini Avrupalılaştırma kavramına bırakmıştır. Avrupa bütünleşmesi üzerinde çalışan araştırmacılar, Avrupalılaştırma kavramını, ulusal politika üretme sürecinde Avrupa ilkeleri ve kuralları ile değerlerin temel alındığı uyum süreci olarak ele almışlardır. Öte yandan, Avrupalılaştırma, ulusal bazda kurumların ve etkin olan diğer paydaşların üyelik gereksinimlerini yerine getirebilmek maksadı ile bütünleşme sürecinin de zorunlu olarak getirdiği gelişmeler doğrultusunda, ulusal çıkar ve davranışları Avrupa düzeyinde uyumlu hale getirilmesi olarak da ele alınabilmektedir (Uğur ve Aksoy, 2016).

İkinci nesil için önemli dönüm noktası 1987 yılında gerçekleşmiştir. Birliğe üye olan paydaşların ve anlaşmaya dahil olacak diğer ülkeler arasında bir Ortak Pazar kurulmuştur. Farklı yönetim modelleri vasıtasıyla Avrupa Birliği hakkında bir tanım geliştirmek üzere çalışmalar yapılmıştır. Üçüncü nesil, bugünkü nesil olarak ele alınmaktadır. SSCB'nin

dağılması ile birlikte “Soğuk Savaş” bitmesi ile birlikte Avrupalılaşıma perspektifi baz alınarak, Avrupa Birliği ülkeleri arasında var olan ilişkilerin karşılıklı olarak incelenmesine dayanmaktadır (Bölükbaşı, Ertugral ve Özçürümez, 2011).

2.5.1. Avrupalılaşıma Mekanizmaları

Avrupalılaşıma kavramının bir süreç olduğu, çeşitli tanımlar ve teoriler nezdinde literatürde açıklanmıştır. Avrupalılaşıma'nın getirmiş olduğu dönüşümün nasıl olduğu açıklanması önem arz etmektedir. “Aşağıdan Yukarıya Avrupalılaşıma”, “Yukarıdan Aşağıya Avrupalılaşıma” süreçleri, Avrupalılaşıma'nın etkileri olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan Radaelli tarafından ortaya atılan teoriye göre, Avrupalılaşıma Mekanizmaları, “Pozitif Bütünleşme”, “Negatif Bütünleşme” ve “Eşgüdüm” başlıkları altında toplanabilir.

“Pozitif Bütünleşme”, ulusüstü politika sürecini ifade eden bir başlıktır. Avrupa Birliği seviyesinden yerel düzeye doğru aktarılan politika yapım sürecidir. Birliğin var olan politika modelini, birliğe üye ve aday ülkelere aktarmakta olup, ülkelerin de bu modele uyum sağlamasını ve uygulamasını beklemektedir. Bu modeller, uyum baskısı ve zorlamaya sebebiyet vermektedir (Bulmer ve Radaelli, 2004). Uyum baskısı, bir devletin, diğer bir devlet veyahut uluslararası sistemle uyum içerisinde davranma zorunluluğunu hissetmesi olarak ele alınır. Genellikle, uluslararası toplumda kabul gören davranış biçimlerine uygun hareket etme ihtiyacını ifade eder. Avrupa Birliği ve üye/aday devletler arasındaki ilişki bakımından inceleyecek olursak da; birliğe üye olmak isteyen aday devletlerin ve hali hazırda üye olan devletlerin, Avrupa Birliği tarafından ortaya konulmuş standartlar çerçevesinde hareket etme ihtiyacı hissetmesi olarak değerlendirilebilir. Zorlama terimi, bir devletin veya uluslararası bir mekanizmanın bir devlete karşı güç kullanması veyahut tehdit etme eylemini ele alır. Yaptırımlar, diplomatik baskı, ekonomik alanda yapılan kısıtlamalar, zorlama terimi kapsamında değerlendirilir. Birliğe üye devletin ya da aday devletin, Avrupa Birliği'nin benimsediği politikalara, süreçlere aykırı hareket etmesinin önüne geçilebilmesi için bu mekanizma çalıştırılır.

“Negatif Bütünleşme” başlığının, pozitif bütünleşme başlığından farklılaşan yönü, Avrupa Birliği tarafından zorlayıcı bir model sunulmaması ve baskı mekanizmasının işletilmediği alanlarda, sahada engellerin kaldırıldığı hususları ifade eder. Birlik içerisinde ticaret, yatırım, serbest dolaşım ve diğer alanlarda görülen engellerin kaldırılmasına yönelik atılan adımları ifade eder (Bulmer ve Radaelli, 2004). Geliştirilen politikalarda, devletlerin zarar görmesinin önüne geçilmesi, eşitliği sağlanabilmesi için adımlar atılması, sahada var

olan engelleyici durumların minimize edilmesi ile ilgili süreçlerin ifade edildiği negatif bütünleşme, “Şekillendirici Rekabet” olarak ele alınır.

Eşgüdüm başlığı ise, savunma, istihdam, emeklilik sistemleri ve ortak güvenlik gibi alanlarda geliştirilecek olan koordinasyonu ele almaktadır. Devletlerarası fikir alışverişi, fikir birliğine varılması maksadı ile ilgili mekanizma işletilmektedir (Bulmer ve Radaelli, 2004).

2.5.2. Türkiye’de Avrupalılaşıma ve İnsan Hakları Alanındaki Tarihsel Gelişmeler

Türkiye tarihine baktığımızda, 1961 Anayasası, Türk tarihinin dönüm noktalarından birisi olup, en demokratik Anayasa olduğu ele alınmaktadır. Özellikle kişi hak ve hürriyetlerinin genişletilmesi bakımından ciddi değişiklikler ön görmüş ve yaşama geçirme gayesi içerisinde bulunmuştur. Türkiye tarihinde yaklaşık 20 yıl kadar kısa ömrü olan 1961 Anayasası önemli bir dönüm noktasıdır.

Türkiye’nin Avrupalılaşması sürecine baktığımızda, 12 Eylül 1980 askeri darbesini ele almak gerekmektedir. Darbenin, özellikle sosyal ve demokratik hakların bir dönem boyunca askıya alındığı ve sonrasında da kısıtlı bir şekilde varlık mücadelesi verdiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Güler, 2019). Askeri darbenin, Türkiye’nin iç ve dış politikalarına ciddi etkileri bulunmaktadır. Darbe ve sonrası süreçte, 3 yıllık askeri yönetim özellikle iç politikada ciddi etkiler yaratmıştır. Öte yandan da dış politikada da askeri yönetimin tavrı belirleyici olmuştur. 12 Eylül Darbesi öncesinde de askeri bürokrasi, dış politikanın belirleyicilerinden birisi olarak sivil hükümetin yanında önemli bir aktör olarak asli belirleyici olmuştur. Askeri bürokrasi ve 1960 ve 1971 darbelerinde de yönetimi ele alan askeri yönetim geleneksel dış politika çizgisini savunmuş ve dış politikayı bu çizgide şekillendirmiştir (Erdem, 2015).

1983 yılında yapılan genel seçimler ile birlikte siyasal iktidar sivil hükümete yerini bırakmıştır. Yapılan seçimlerde Turgut Özal’ın genel başkanı olduğu Anavatan Partisi seçimi kazanmıştır. Turgut Özal’ın Planlama Dairesi başkanlığını yürüttüğü süreçte, Avrupa karşıtı yaptığı çalışmalar nedeniyle, Avrupa’da pek de olumlu yankılar uyandıramamıştır. Ancak Dışişleri Bakanı Halefoğlu tarafından verilen demeçlerde, 12 Eylül Askeri Darbesi ile birlikte tıkanan AB-Türkiye ilişkilerinin normalleştirilmesi yönünden hükümetin yoğun mesai harcayacağını vurgulamıştır. Ayriyeten, iktidarın sivil bir hükümete devredildiği hususu üzerinde de duran Halefoğlu, Avrupa kamuoyunun bakış açısı üzerinde etkili olmaya çalışmıştır (Karabulut, 2007).

Türkiye'nin adaylığı 1999 yılında Helsinki Zirvesi ile ilan edilmiştir. Adaylığın ilan edilmesi ile birlikte Türkiye'nin Avrupalılaşıma süreci bakımından ciddi sıçrayışın olduğu dönemdir. Adaylığa kabulü izleyen 5 yıllık dönemde, 1999-2004 yılları arasında, Türkiye'de birçok alanda reformların yapıldığı görülmektedir (Yılmaz, 2014). Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Bunlar özellikle demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesine yönelik olup, Avrupa Birliği'ne uyum yasaları da dönemin göze çarpan değişikliklerindedir (Aydın ve Keyman, 2004).

1999 yılından sonraki sürece bakıldığında Türkiye'nin liberal demokrasi tarafından ortaya koyulan norm ve kuralları artan şekilde özümlediği görülmesi, AB ile kurulan bağlar ve üyelik beklentisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. AB'nin sağladığı finansal destek, birliğe üyelik gibi araçlar ve ticaret anlaşmaları Avrupalılaşımanın teşvik edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu nedenle Avrupa Birliği, Türkiye'nin Avrupalılaşmasında görünür en güçlü aktör olmuştur (Müftüler ve Baç, 2005). Adaylık statüsünün verildiği Helsinki Zirvesi'nde AB, Türkiye'nin siyasi yaşamında oldukça önemli bir aktör haline gelmiş ve insan hakları ve demokratikleşme alanında baskısını artırmıştır (Ulusoy, 2008).

Sonraki süreçlerde yasama faaliyetlerinde, AB üyeliğine kabul edilebilmek için Türk Demokrasi Yaşamında var olan eksiklerin giderilebilmesi için parlamento çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Bu çalışmalar yasama faaliyetlerinin ciddi bir bölümünü oluşturmuştur (Tanıyıcı, 2010). Adaylığa kabul ve devam eden süreçte ülkenin demokratikleşme ve liberalleşmesi çeşitli hukuki değişimler ile taçlandırılmıştır.

1999-2004 dönemini detaylı inceleyecek olursak, 1999 ve 2002 arası dönemde iktidarda Anavatan Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Demokratik Sol Parti'nin olduğunu görmekteyiz. 2002 yılında yapılan genel seçimlerde de iktidara Adalet ve Kalkınma Partisi gelmiş ve 2004 yılına kadar birçok alanda reformlar yapılmıştır. Bunlardan en göze çarpanları, ifade özgürlüğü, sivil yaşam ve asker ilişkileri ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda ciddi değişiklikler yapılmıştır. Türk Medeni Kanunu, Dernekler Kanunu gibi kanunlar meclisten geçerek, yasalaşmıştır (Yılmaz, 2004).

2005 ve sonrası süreçte bir durgunluk olsa da reformların devam ettiği söylenebilir. Sivil-asker ilişkileri, azınlık hakları alanlarında önemli değişiklikler yapılmıştır. İç değişim, içerik ve kapsam bakımında oldukça kısıtlı kalmıştır. Reformlar, belirli alanlar içerisinde seçilen konular üzerinde yapılmıştır. Azınlık hakları bakımından değerlendirme yapılacak olursa, daha çok Kürt Sorunu özelinde reformların olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2014).

Hukukun üstünlüğü , yolsuzluk alanlarında reformlar bir nebze hız kesmiştir ancak bu alanlarda da reformların olduğu görülmektedir (Gürsoy, 2011).

Devam eden süreçte 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği referandumu önemli bir gündem haline gelmiştir. Anayasa Mahkemesi 17 asil üyeden oluşacağı, üyelerin görev sürelerinin 12 yıl olacağı, bireylerin Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabileceği, Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvuru hakkının getirileceği, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından verilen meslekten çıkarma cezalarına karşı yargısal denetimin geleceği, memurlara verilen uyarma ve kınama cezalarının yargısal yolunun açılması, askeri yargının görev alanının daraltılacağı, Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulacağı, memurlara toplu sözleşme hakkının sağlanacağı, yurtdışına çıkma yasağının bir ceza soruşturması veya kovuşturması nedeni ile hakim kararı ile kısıtlanabileceği gibi bir dizi değişiklik yapılmıştır. Bu dönemde göze çarpan en önemli değişim hukuk sistemi üzerine olmuştur (Avrupa Komisyonu, 2012).

İlgili dönemde sivillerin ve askerlerin arasındaki ilişkiyi düzenleyen Askeri Disiplin Yasası çıkarılmıştır. Öte yandan 2013-2015 Organize Suçlarla Mücadele Eylem Planı, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkındaki Kanun yürürlüğe sokulmuştur (Aydın-Düzgüt ve Keyman, 2013). Bu gelişmeler özelinde bir değerlendirme yapılacak olursa, Türkiye'nin mevzuatını Avrupa tarafından kabul edilen norm ve standartlara uygun hale getirmek için belirli çabaların olduğu görülmektedir.

2010 döneminden sonra Türkiye siyasi yaşamında ve toplumsal hayatta Avrupalılaşmaya uygun çeşitli reformlar hayata geçerken 2012 yılı sonrasında hükümetin özellikle hamileliğini sonlandırmak isteyen kadınlar yönünde tartışmalı bir gündem yaşadığı görülmektedir. Dönemin Başbakanı Erdoğan verdiği demeçlerde sezaryen ve kürtajın doğurganlıkta ve ülkenin nüfus artışında sorun teşkil ettiğini ifade etmiştir. Toplumda çeşitli kesimler bu gündemin temel hak ve özgürlüklere müdahale edeceğini ifade etmiş ve sezaryeni kısıtlayan bir dizi kanun maddesi meclisten geçmiştir (Aljazeera, 2012).

Avrupa Birliği tarafından son yıllarda yayınlanan komisyon raporları ekseninde Türkiye'nin insan hakları ile ilgili gelişimini değerlendirebiliriz. 2015 yılında kaleme alınan Avrupa Komisyon raporunda göze çarpan en önemli hususlardan birisi, sivil toplum örgütlerinin yasama ve politika oluşturma süreçlerine etkin olarak katılabilmek için yasal düzenlemelerin bulunmadığını, bu yüzden siyasi yaşama katılamadıkları ele alınmıştır. Derneklerin kayıt, yetkilendirme usulleri ve usulleri ve işleyiş usulleri üzerindeki

kısıtlamaların içinde bulunduğu bir dizi yapısal sorunun ele alınması gerektiği ifade edilmiştir. Kapatma davaları, STK'lar üzerinde kısıtlamalar, kamu otoritelerinin ayrımcı otoritelerinin olduğu ifade edilmiş olup, toplanma özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar da raporda dikkat çekilen hususlardandır.

2010 dönemi sonrası hukuk alanında reformların yapıldığı görülmüştür. 2015 yılında yargı sisteminin belirli düzeyde hazırlıklı olduğu ifade edilmiştir. Hukuk sisteminde göze çarpan en önemli değişiklik, çocuk adaleti, gözaltı sayısında azalma, tutuklama tedbirine sınırlı şekilde başvurulması bakımından önceki döneme göre önemli iyileştirmelerin görüldüğü ifade edilmiştir. Ancak 2015 dönemi için kaleme alınan raporda, 2014 yılı sonrasında bir ilerleme kaydedilemediği de ifade edilmiştir. Yargısal bağımsızlığın sağlanması, kuvvetler ayrılığı sekteye uğratılması, hakim ve savcılarının tarafsızlığını etkileyecek ve onları baskı altında bırakacak bir takım sorunların ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Bir de ifade özgürlüğü alanında da 2015 yılında gerileme olduğu belirtilmiştir. İnternet kullanımı hakkında yapılan yasal mevzuat değişikliklerinde Avrupa standartlarından uzaklaşmanın olduğu ve ifade özgürlüğüne tesir edebileceği değerlendirilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2015).

2016 yılında kaleme alınan raporda 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi ve devamındaki süreçte olağanüstü hal ilanı göze çarpmaktadır. Darbe girişiminden sonraki süreçte OHAL ilan edilmiş ve 3 Ekim 2016 günü OHAL uzatılmıştır. Bu dönemde Türkiye AİHS ile güvence altına alınan çeşitli hakların güvence altına alınması yükümlülüğünün askıya alındığını Avrupa Konseyi'ne bildirmiştir. İfade özgürlüğü ve gözaltına alma ile ilişkin hakların da içinde bulunduğu bir dizi temel hak askıya alınmıştır. Komisyon insan hakları alanında, işkence ve kötü muamelenin de içinde bulunduğu bir dizi iddianın ortaya çıktığını ifade etmiştir. Kısaca ilgili dönemde terörle mücadele hakkında yasal mevzuat hakkında sıkıntılar arttığı, ayrımcılık yasağına aykırı davranışların görüldüğü, LGBTI bireylerin de içinde bulunduğu toplumun belirli kesiminin toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığa uğradığı, toplanma özgürlüğüne aykırılık (polisin orantısız güç kullanması vb.) hususları üzerinde değerlendirme yapılmıştır. İfade özgürlüğü alanında ciddi gerilemeler yaşandığı, 2015 yılında verilen tavsiyelerin tekrarlandığı, mevzuatın ve uygulamanın AİHM içtihatları ile uygun olmadığı tartışılmıştır. Buna örnek olarak Cumhurbaşkanına Hakaret Suçu hakkında düzenleme getiren TCK. 299'a atıf yapılmıştır. Dini değerlerin aşağılanması ile ilgili yaptırımların ve ifade özgürlüğünü etkileyen bazı fiillerin hapis cezası ile yaptırıma tabi tutulduğu ele alınmıştır (Avrupa Komisyonu, 2016).

2017 ve sonrasındaki gelişmeleri değerlendirecek olursak, Türkiye 2017 yılında bir dizi Anayasa maddesinin değiştirilmesini öngören Anayasa referandumuna gitmiştir. Bu referandum OHAL devam ederken yapılmıştır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı tarafından yayınlanan rapora göre, olağanüstü hal nedeni ile seçim sürecinin olumsuz etkilendiği değerlendirilmiştir (AGİT, 2017). Seçim ile ilgili mevzuatta kalıcı değişikliğe yol açan 687 sayılı KHK yürürlüğe girmiştir. Şu kadarki, YSK'nın medyaya yaptırım uygulama yetkisinin kaldırılmasına sebebiyet vermiştir (687 s. KHK). Başka bir değişiklik de yurtdışında oy kullanacak seçmenle ilgili değişiklik yapılmıştır (680 s. KHK).

2017 Anayasa referandumu, Türkiye Cumhuriyeti'nin özellikle yürütme erkinde ciddi değişikliklerin yapılmasını içeren değişiklikleri içermektedir. Referandum sonucunda Anayasa Değişiklikleri halk tarafından %51 oranında "Evet" oyu ile onaylanmıştır. Anayasa değişiklikleri, Türkiye siyasi ve toplumsal yaşamını orta ve uzun vadede etkileyecek birtakım değişiklikler içermektedir. Şöyle ki, yürütmede Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'nun olduğu düalist sistemden, sadece Cumhurbaşkanı'nın yürütme yetkisine sahip olduğu monist sisteme geçilmesi en önemli değişikliktir. İlgili değişiklik ile Bakanlar Kurulu kaldırılacak, Devletin ve hükümetin başı kabul edilen Cumhurbaşkanı, atayacağı bakanlar bakımından parlamentodan güven oyu almayacaktır. Bir yandan da Cumhurbaşkanı'nın parti üyesi olmasını engelleyen madde değişecektir.

İlgili Anayasa değişikliği ile yasama erkinin sahip olduğu güvenoyu ve gensoru ile hükümeti onaylama ve görevine son verme yetkisi sonlanmıştır. Meclis, Cumhurbaşkanı Yardımcıları, Bakanları, meclis araştırması, genel görüşme ve meclis soruşturması ile yazılı soru aracılığı ile denetleme yetkisine sahip oldu. Cumhurbaşkanı'na belirli konular hariç tutulmak üzere Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi verilmiştir. Bu yetki Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname'ye benzerlik arz etmekle birlikte, normlar hiyerarşisinde kanunların altında kabul edilmektedir (Kaan, 2019).

3. YÖNTEM

Bu çalışma, süreç izleme yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Literatürde iz sürme yöntemi bir durumun veya az sayıda vakanın incelendiği nitel araştırma yöntemi olarak ele alınmıştır. Örneklem ve veri toplama güvenilirliğini sağlama amacına ilişkin bir yöntem olan iz sürme yöntemi iki aşamadan oluşur. İlk aşamada izlenmesi planlanan zaman aralığına ilişkin dökümanlar planlanır. İkinci aşamada ise araştırma konusuna uygun düşen örneklem seçilir (Özcan, 2018).

Bu çalışmada, 2012-2022 yılları arasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına uymama ve Türkiye’de yaşanan hak ihlallerine ilişkin gelişmeler analiz edilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden olan iz sürme yöntemine uygun düşecek şekilde bir zaman aralığı saptanmış olup, analiz edilmiştir. Çalışmanın devamında da, Türkiye’de yaşanan hak ihlalleri durumu ele alınmıştır. Bu örneklemin desteklenmesi için çeşitli istatistik veriler kullanılmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı

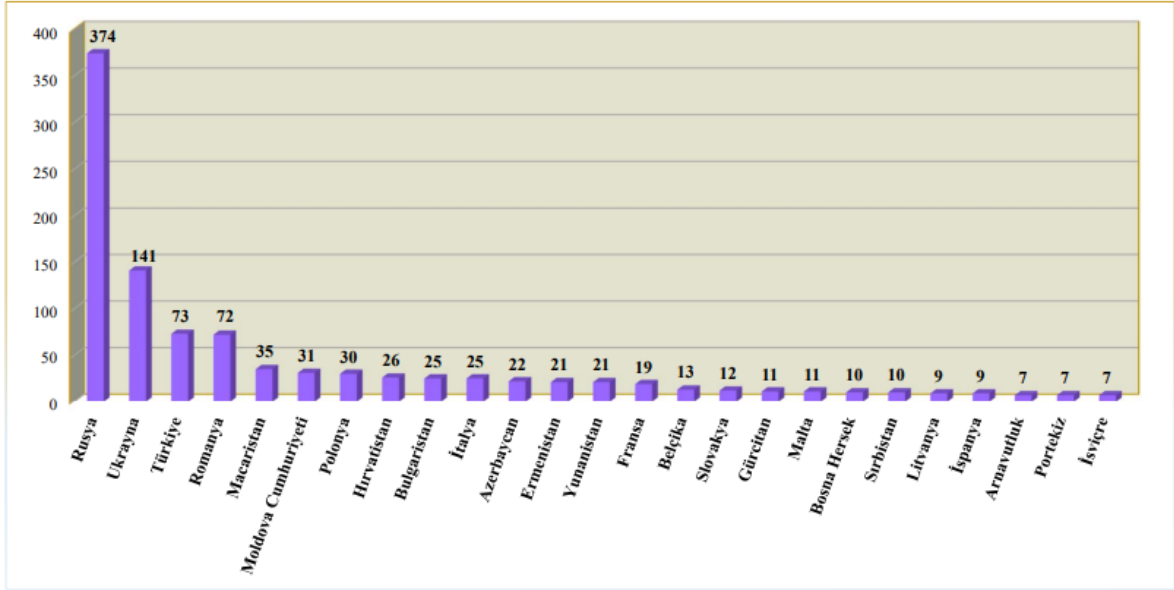
Son dönemde yaşanan insan hakları ihlalleri ve buna yönelik tutumların ortaya konulması, insan hakları ve insan hakları ihlalleri konusunu incelemeyi gerekli hale getirmiştir. Türkiye’de son yıllarda yaşanan ve toplumu etkileyen insan hakları ihlallerinin incelenmesi ve yıllar arasındaki var olan değişimi ortaya koymak araştırmanın temel amacıdır.

3.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde Görülen Çeşitli Davalar ve İstatistik Veriler

Bu bölümde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde görülen derdest davalar ile çözümlenen davalar hakkında çeşitli istatistik bilgileri paylaşılmaktadır. Mahkemece karara bağlanan çeşitli davaların kararları bu bölümde tartışılacaktır.

3.2.1. Çeşitli İstatistikî Bilgiler

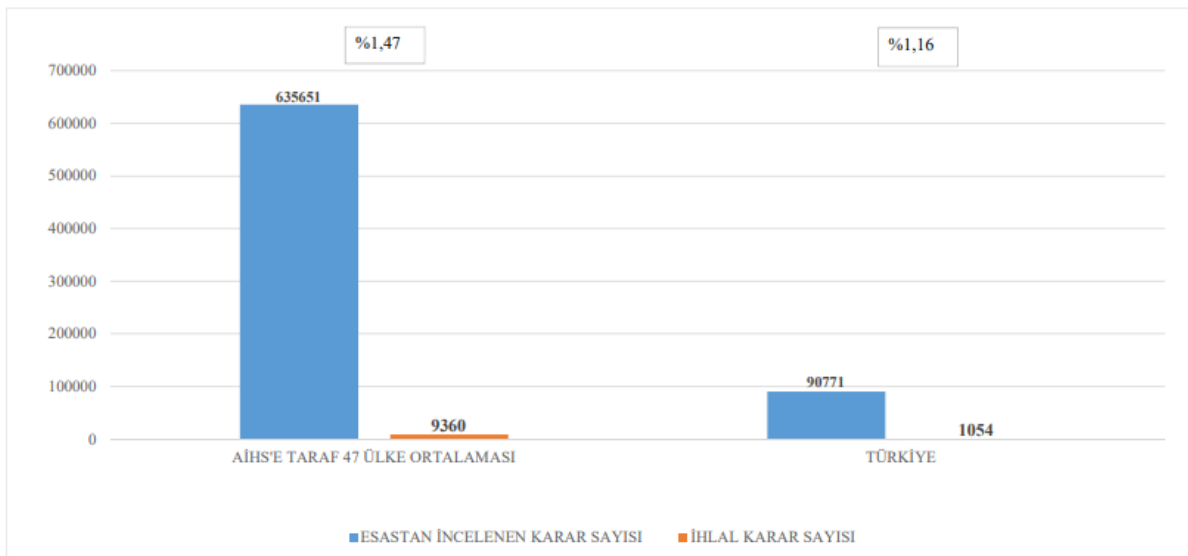
3.2.1.1. Sözleşmeye Taraf Olan Devletler Bakımından İhlaller

Şekil 1. AİHS Taraf Devletleri Aleyhinde 2022 Yılında Verilen İhlal Kararları (İlk 25 Devlet)

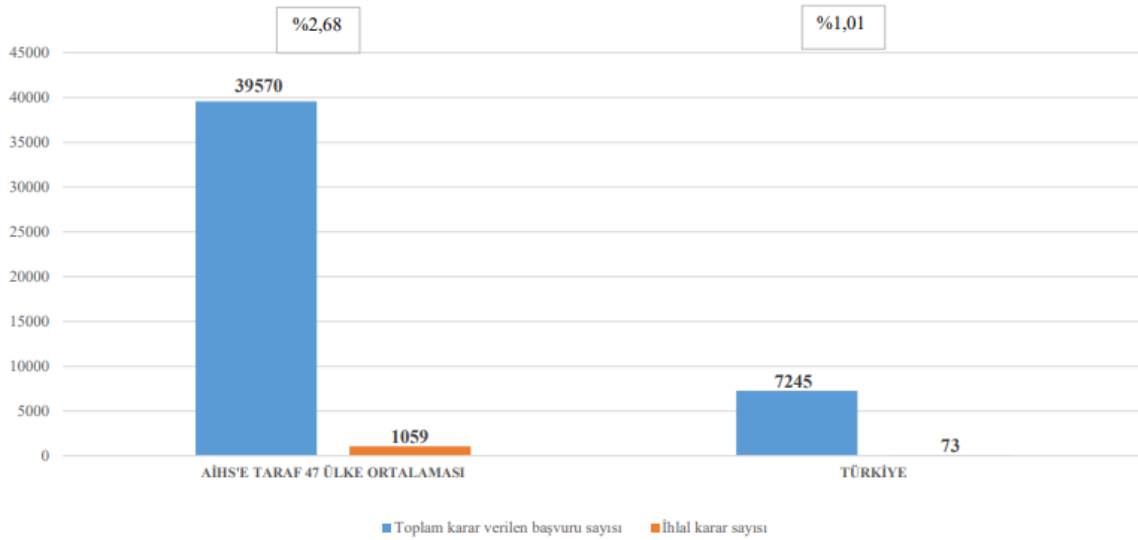
Yukarıdaki grafikte 2022 yılı için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen ihlal kararları sıralaması görülmektedir. Hakkında en fazla ihlal kararı verilen ilk 25 devletin durumuna bakıldığında, hakkında en fazla ihlal kararı verilen devletin Rusya Federasyonu olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye ise 73 ihlal kararı ile hakkında en fazla ihlal kararı verilen üçüncü ülke konumunda yer almaktadır.

3.2.1.2. Türkiye Bakımından İhlallerin Durumu ve Diğer Ülkelerle Karşılaştırması

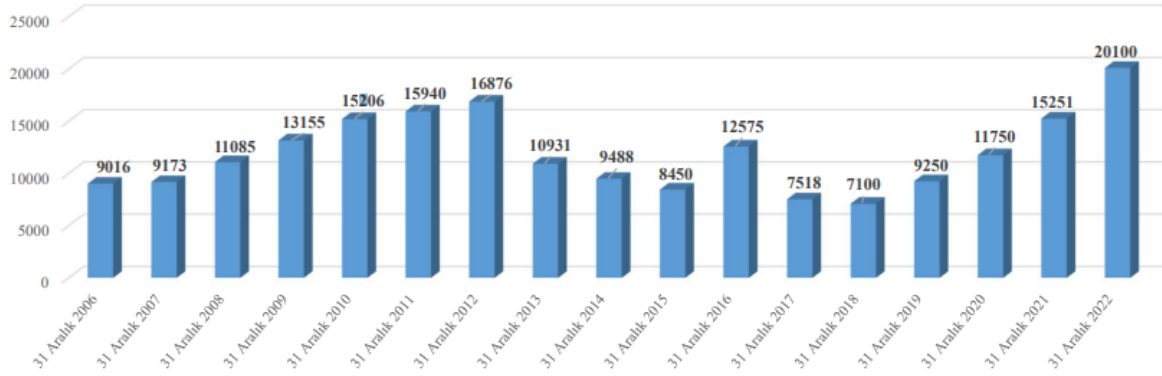
Şekil 2. 2012-2022 Yılları Arasında Taraf Devletler ve Türkiye Hakkında İncelenen Karar Sayısı ve İhlal Sayısı

2012-2022 yılları arasında, AIHM tarafından karara bağlanan başvuru sayısı ile ihlal karar sayısı arasındaki oranlamada sözleşmeye taraf 47 ülke ile Türkiye arasında bir karşılaştırma yapıldığında şu sonucu elde etmekteyiz, 47 taraf ülkenin 635.651 başvurusu incelenmiş ve bu başvuruların 9360 tanesi ihlal kararı ile sonuçlandırılmıştır. Türkiye hakkında 90.771 başvuru esastan incelenmiş ve bunların 1054 tanesi ihlal kararı ile hükme bağlanmıştır. Bu verilerden gördüğümüz üzere her ne kadar 47 taraf ülke hakkında esastan incelenen başvuru ve verilen ihlal kararı arasındaki oranlamanın %1,47 olarak bulunduğu, Türkiye hakkında esastan incelenen başvuru sayısının ihlal kararına karşı oranı ise %1.16 olduğu görülmektedir. Her ne kadar Türkiye aleyhine verilen ihlal kararının oranı taraf devletlerin tamamına karşı verilen ihlal karardan düşük olsa da toplam başvuru sayısının %14,28'lik kısmının Türkiye aleyhine yapıldığı hususu gözler önüne serilmektedir.

Şekil 3. 2022 Yılında Sözleşmeye Taraf Devletler ve Türkiye Hakkında İncelenen Karar Sayısı ve İhlal Kararı Sayısı

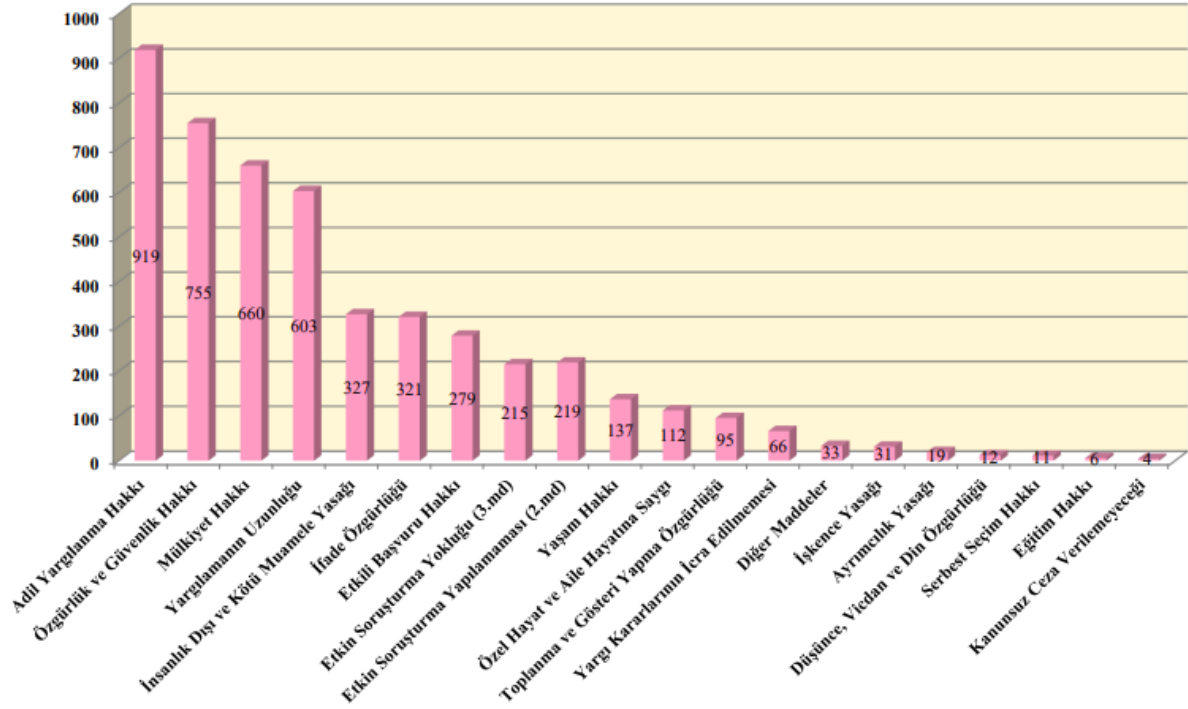
2022 yılında karar verilen başvuru sayısının ihlal kararlarına oranı verilerini incelediğimizde şunları görmekteyiz; Taraf devletler aleyhine yapılan başvuru sayısı 39.570'tir. Türkiye aleyhine yapılan başvuru sayısı da 7.245 olarak göze çarpmaktadır. Bu veriden hareketle, Türkiye aleyhine yapılan başvurular, toplam başvuruların %18,30'unu oluşturmaktadır.

Şekil 4. Türkiye'nin AİHM Önünde Bekleyen Derdest Başvuru Sayıları

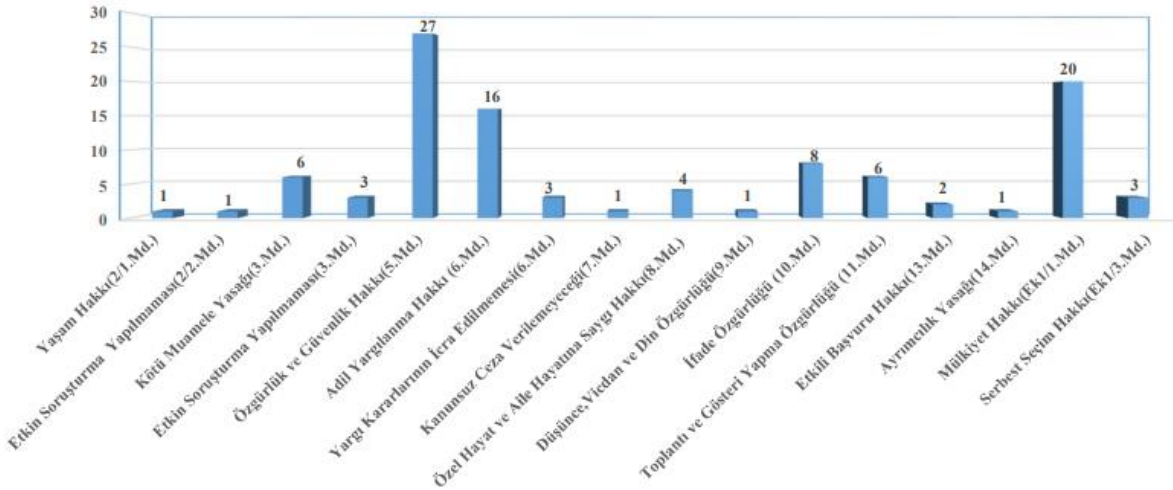
Türkiye'nin AİHM önünde bekleyen derdest başvuru sayılarına baktığımızda, 2006-2012 yılları arasında gözle görülür bir artışın olduğu görülmektedir. 2013-2015 yıllarında derdest olan başvuru sayısı düşmüş olup, 2016 yılında bir artış görülmüştür. Adalet Bakanlığı tarafından paylaşılan bilgi notuna göre, Türkiye aleyhine 2022 yılında 20.100 başvuru yapılmış olup, aleyhinde en fazla bireysel başvuru yapılan devlet konumundadır (Adalet Bakanlığı, 2022).

Bireylerin, devletlerin gerçek ve tüzel kişilerin temel hak ve hürriyetlerini koruma yolunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi verileri incelendiğinde son yıllarda Türkiye'nin AİHM'de bekleyen başvuru sayılarının da artmakta olduğunu söylemek mümkündür. 2018 yılı verilerinde 7518 başvuru yapılırken , 2020 yılı itibariyle 11750 başvuru yapıldığı görülmektedir. Yıllara göre verilmiş olan bu veriler içerisinde 2012 yılına kadar sürekli bir artış bulunmaktadır. AİHM verilerine göre 2016 yılında yapılan başvuruların büyük çoğunluğunu adil yargılanma arayışının oluşturduğunu söylemek mümkündür. Anayasal güvence altında olan temel hak ve özgürlüklerin ihlali 2018 sonrası artış göstererek 2020'ye kadar devamlılığını sürdürmüştür.

Şekil 5. Türkiye Hakkında Verilen İhlal Kararları Sayıları (1959-2018)

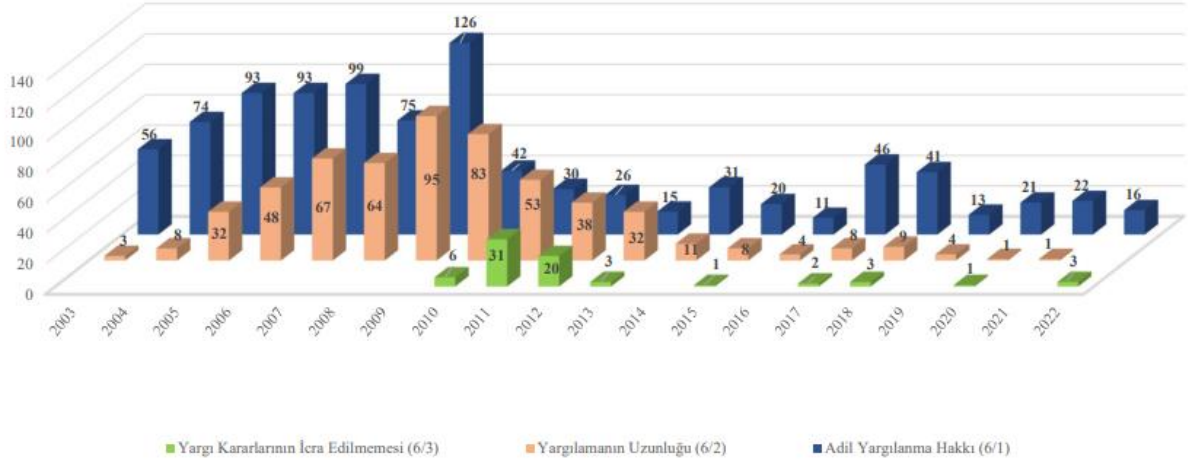
Yukarıdaki tabloda 1959-2018 yılları arasında Türkiye'nin AİHS ihlalleri dağılımı gösterilmiştir. Burada en fazla ihlal kararı “adil yargılanma hakkı” en az ihlal kararı da “kanunsuz ceza verilemeyeceği” olarak gerçekleşmiştir. En fazla ihlal edilen temel haklar, özgürlük ve güvenlik hakkı, mülkiyet hakkı, yargılamanın uzunluğu, insanlık dışı ve kötü muamele yasağı, etkili başvuru hakkı, etkin soruşturma yokluğu olarak göze çarpmaktadır.

*Bir kararda birden fazla maddenin ihlaline karar verilebildiğinden, toplam ihlal sayısı karar sayısından fazla olabilmektedir.

Şekil 6. 2022 Yılında Türkiye Aleyhine Verilen İhlal Kararları

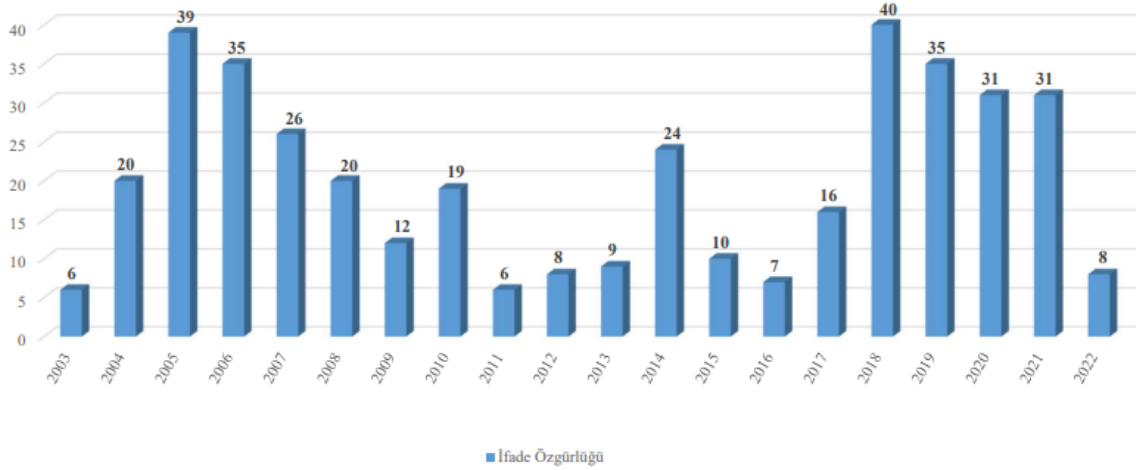
2022 yılında Türkiye aleyhinde verilen ihlal kararları yukarıdaki grafikte sunulmuştur. Türkiye hakkında 2022 yılında verilen ihlal kararlarına baktığımızda, sözleşmenin 5'inci maddesi olan “Özgürlük ve Güvenlik Hakkı”, sözleşmenin Ek1/1'inci maddesi olan “Mülkiyet Hakkı” ve sözleşmenin 6'ıncı maddesi “Adil Yargılanma hakkı” en fazla ihlal kararı verilen haklar olduğu görülmektedir.

Şekil 7. Sözleşmenin 6'ıncı Maddesi Uyarınca Türkiye Hakkında Verilen İhlal Kararları (2003-2022)

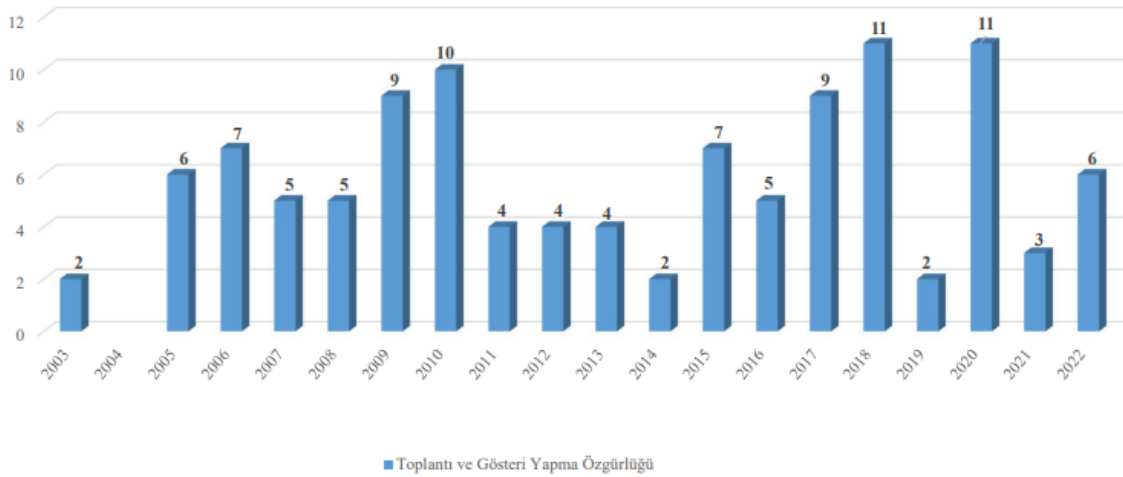
Sözleşmenin adil yargılanma hususunu düzenleyen 6'ıncı maddesi kapsamında verilen ihlal kararları yukarıdaki tabloda sunulmuştur. Adil Yargılama Hakkı (AİHS md 6/1) ihlali ve Yargılamanın İhlali (AİHS md.6/2) konularında Türkiye hakkında verilen ihlal kararları 2003-2011 yılları arasında gözle görülür şekilde fazladır.

AİHM başvurularından da görüldüğü üzere kişiler, hukuk düzenin, adil yargılama ve makul yargılamalar konusunda haklarını ihlal ettiğini öne sürmektedir. Yıllar arasında artışın görülmesi hukuk düzeninin insan haklarından bazılarını (adil yargılama hakkı) yeterince dikkate almadan iş ve işlemler yaptığını düşündürmektedir. Adil yargılama toplumun her kesimini ilgilendiren temel haklardan birisidir.

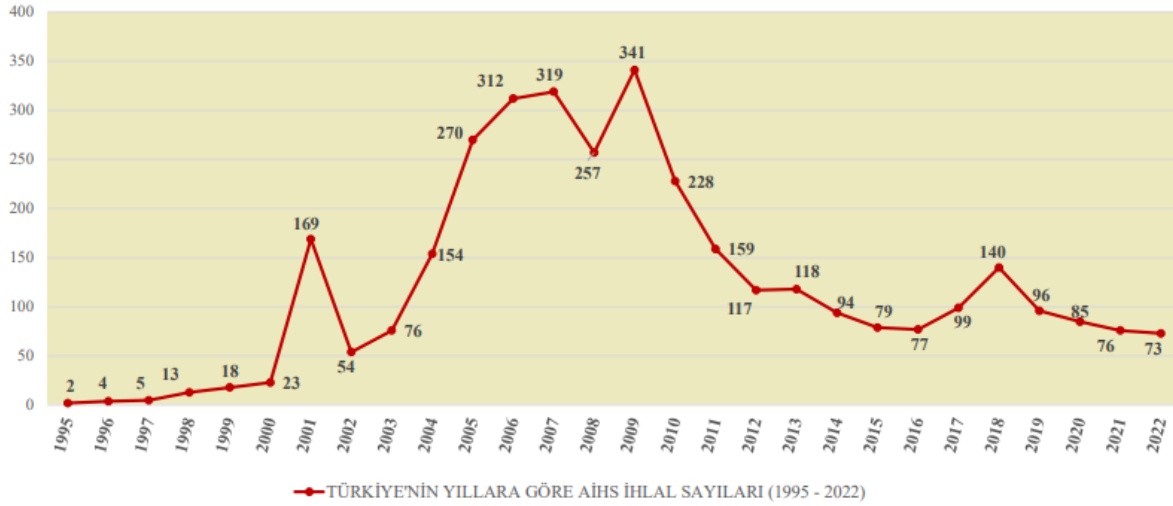
Şekil 8. Sözleşmenin 10'uncu Maddesi Kapsamında Türkiye Hakkında Verilen İhlal Kararları

Sözleşmenin 10'uncu maddesinde düzenlenen “ifade özgürlüğü” hakkında verilen ihlal kararlarına baktığımızda, 2017-2021 arasındaki süreçte keskin bir artışta olduğu görülmektedir. Her ne kadar 2017'den 2021'e kadar olan süreçte verilen ihlal kararı azalacak olsa da 2016'da verilen ihlal kararı altı iken 30 üzeri ihlal sayısı görülmektedir.

Şekil 9. Sözleşmenin 11'inci Maddesi Kapsamında Türkiye Hakkında Verilen İhlal Kararları

Türkiye'nin yıllara göre Toplantı ve Gösteri Yapma Özgürlüğü hakkını düzenleyen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 11'inci maddesi hakkında bir irdeleme yapacak olursak, 2003-2022 yılları arasında sadece 2004 yılında bir ihlal kararı verilmemiştir. Diğer yıllarda, özellikle 2010 yılında ve 2018, 2020 yılları için gözle görülür seviyede bir ihlal kararı verildiğini görmekteyiz.

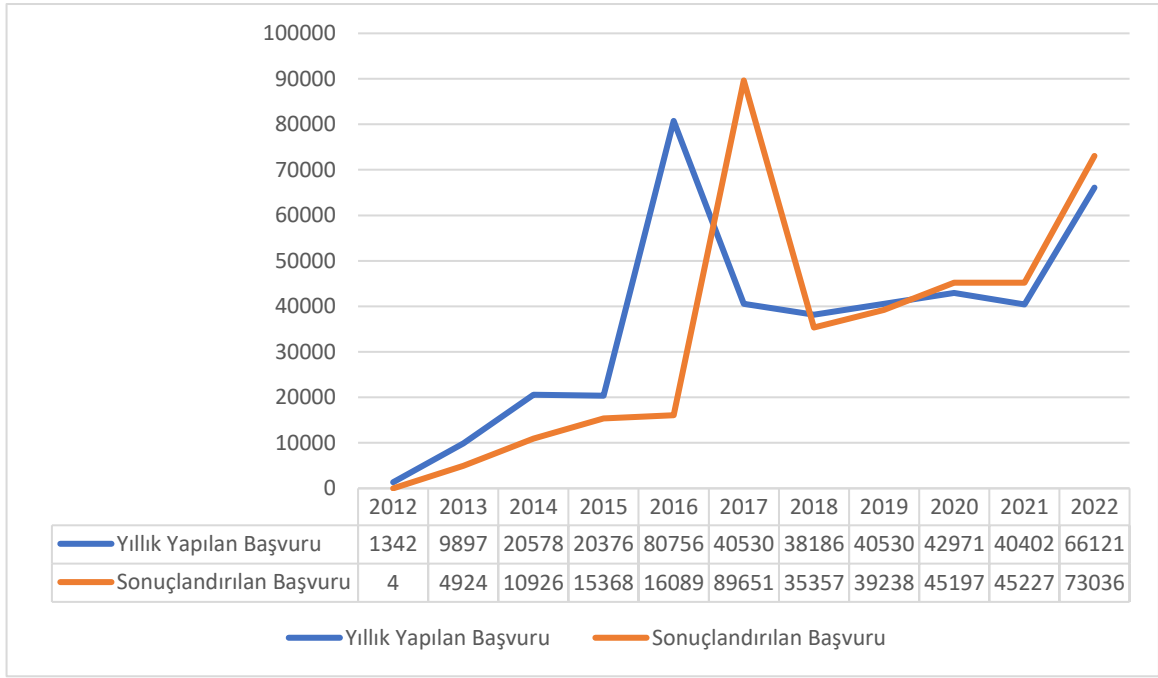
Şekil 10. Türkiye'nin Yıllara Göre Sözleşmeyi İhlal Sayıları (1995-2022)

Yıllara göre Türkiye hakkında verilen ihlal kararları hakkında bir irdeleme yapacak olursak, 2002-2009 yılları arasında keskin bir yükselişin olduğu görülmektedir. Diğer yıllarda ihlal kararlarının azalmasındaki en önemli etkenlerden birisini Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuruları inceleme yetkisinin Anayasa değişikliği ile sağlanması olabileceği üzerinde durulabilir. Nitekim Anayasa Mahkemesi, iç yargı yolunda en son izlenecek basamak olduğu ve Anayasa Mahkemesi tarafından verilecek ihlal kararları ile ihlal iddiasında bulunan kişinin AİHM'e başvuruda bulunmadan ulusal yargı sistemi içerisinde uyuşmazlığını çözüme bağlayabileceği, ihlal kararının azalmasında etkili olabilir.

3.2.1.3. Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru İstatistikleri

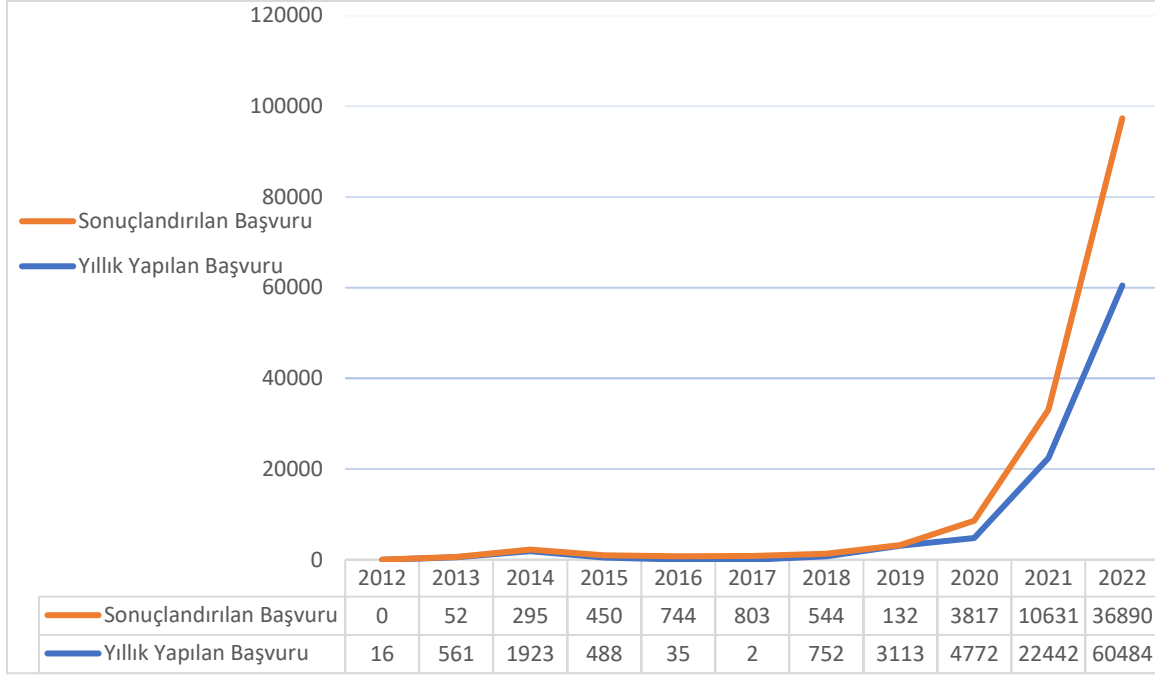
Bilindiği üzere Anayasa Mahkemesi 2010 yılında yapılan Anayasa'nın bazı maddelerinde yapılan değişiklikler ile "Bireysel Başvuru" imkanı getirilmiştir.

2012 yılında Anayasa Mahkemesi'ne hak ihlali sebebiyle 1.342 başvuru yapıldığını görmekteyiz. 2013 yılında bu sayı 9.897 iken , 2014 yılında başvuru sayısı bu iki yılın toplamı olacak şekilde artış göstermiştir. 2016 yılında yaşanan siyasi olaylar bireysel başvuru sayısını doğrudan etkilemiştir bu rakamın %24 oranı ile 80.756 olduğunu görmekteyiz. 2021 yılı istatistikleri incelendiğinde bu rakamın 40.286 düzeyine ulaştığını insan hakları ihlallerinde artış gözlemlendiğini söyleyebiliriz. 2019 yılından sonra yapılan başvurularda her ne kadar azalma görünse de bu başvurulara sunulan sonuçlandırma oranları da tam olarak gelişim göstermemiştir.

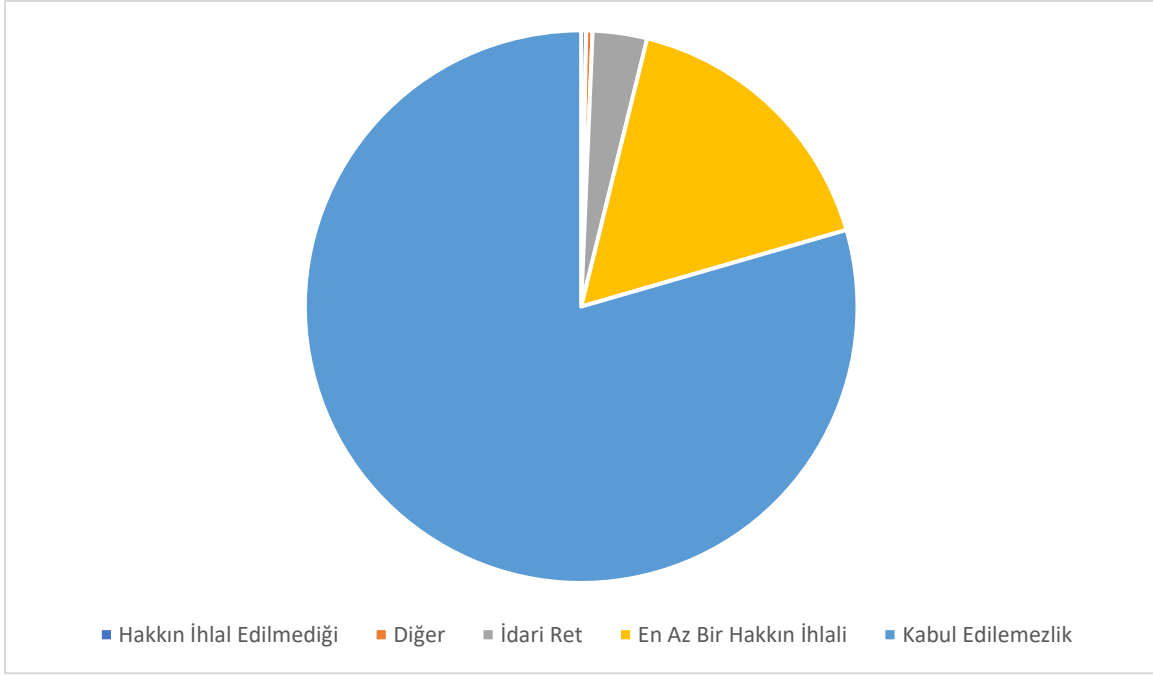
Şekil 11. 2012-2022 yılları arası Anayasa Mahkemesi'ne yapılan Bireysel Başvuru Sayıları ile Sonuçlandırılmış Başvuru Sayıları

Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvurulara baktığımızda 2014 yılından itibaren gözle görülür bir artış görülmüştür. 2016 yılında 80.756 bireysel başvuru yapılmış ve o dönemde gerçekleşen “15 Temmuz Darbe Girişimi” neticesinde yapılan yargılamalar ya da idari işlemler neticesinde yapılan bireysel başvuruların artışta etken olduğu düşünülebilir. Ancak sonraki yıllara baktığımızda 2017-2022 yıllarında yıllık 40.000 bireysel başvurusu olduğu, 2021 yılında 66.121 bireysel başvurunun olduğu, 2022 yılında ise 109.779 bireysel başvuru yapıldığı görülmektedir. 2012-2022 yılları arasında 551.156 bireysel başvurunun %76.6'lık kısmı olan 422.016'sı sonuçlandırılmıştır.

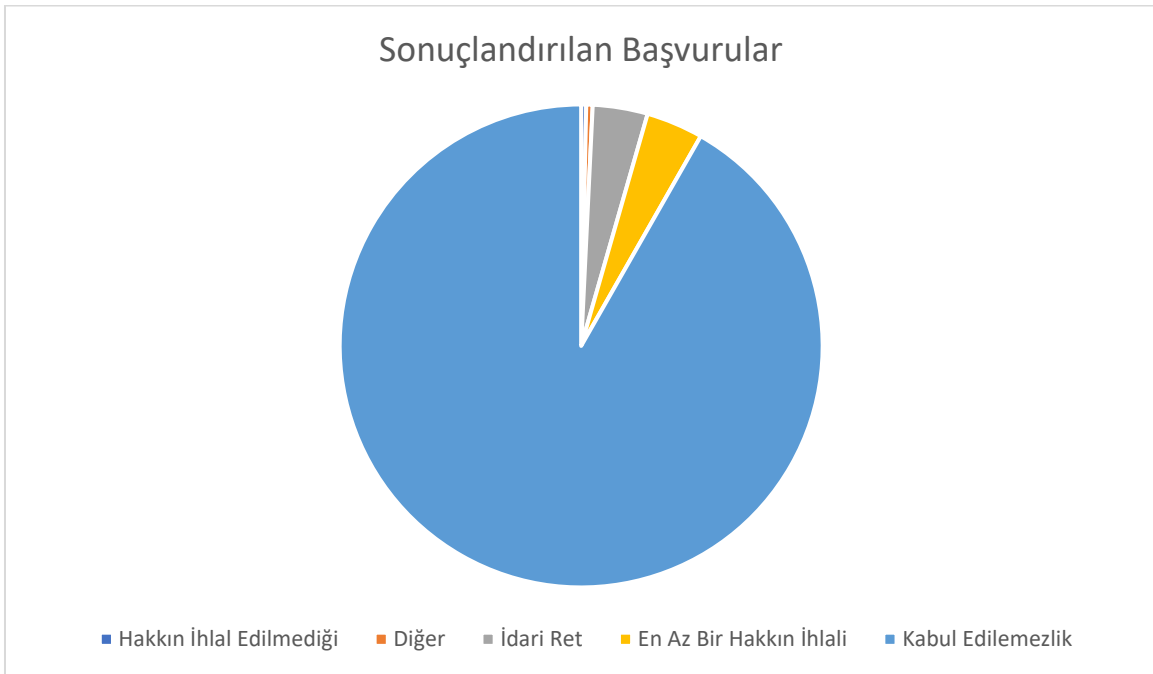
Şekil 12. Anayasa Mahkemesi'ne Yapılan ve Sonuçlandırılan Bireysel Başvuru Sayıları (Makul Sürede Yargılanma Hakkı)

2012-2022 yılları arasında “Makul Yargılanma Hakkı” ihlali nedeni ile Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurular hakkında Anayasa Mahkemesi istatistikî veri paylaşmıştır. Veriler incelendiğinde, 2021 ve 2022 yılında yapılan başvuru sayılarında gözle görülür bir artış olmuştur. Paylaşılan diğer istatistiksel verilerde 422.016 başvurunun 365.573 tanesi makul sürede yargılanma hakkına ilişkin olmayan başvuru olup, yapılan başvuruların 56.443'ü makul sürede yargılanma ile alakalıdır. En az bir hakkın ihlali sonuçlandırılan tüm başvurular bakımından 70.364 olup, makul sürede yargılama hariç ihlal edilen haklar bakımından 13.921 ihlal kararı verilmiştir. Tüm başvurular ve makul sürede yargılama ihlali iddiası ile yapılan başvurular bakımından ihlal karar fark sayısı 56.443 olduğu görülmektedir.

Şekil 13. Sonuçlandırılan Başvuruların Karar Türüne Göre Dağılımı

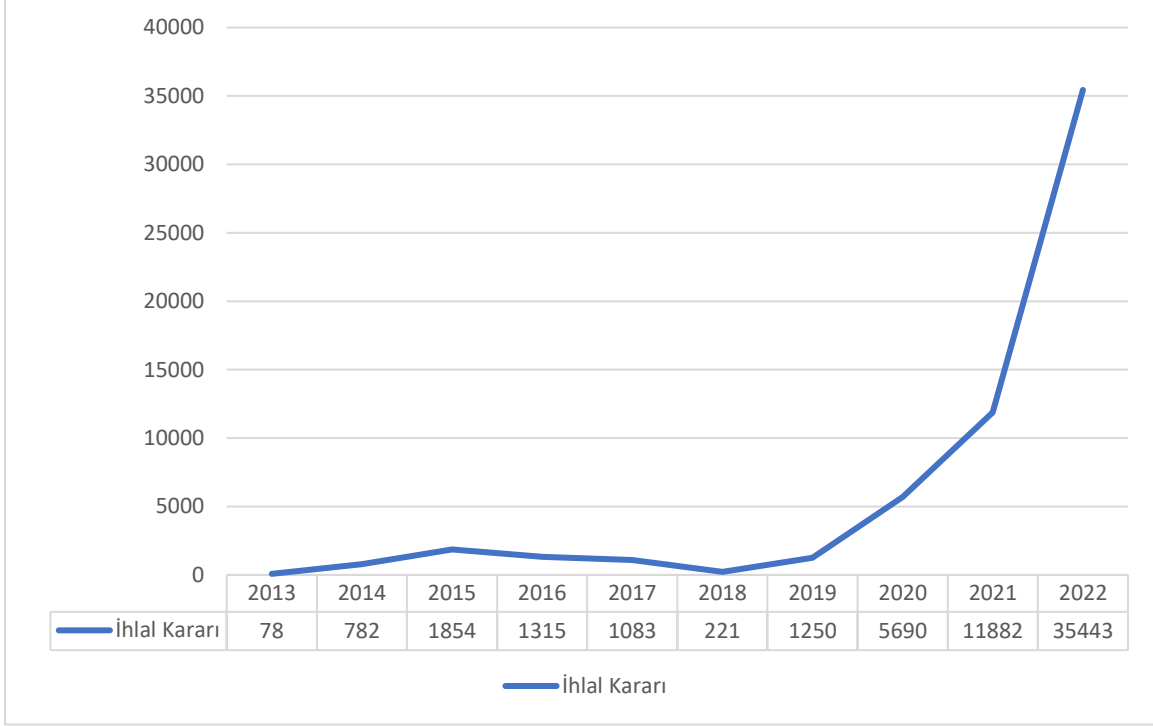
Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuruların 422.016'sı sonuçlandırılmış olup, bu başvuruların 1.225 tanesi "Hakkın İhlal Edilmediği" kararı verilmiştir. En az bir hakkın ihlali kararı verilen toplam başvuru sayısı 70.364 olup, sonuçlandırılan tüm başvuruların %16.7'si olduğu görülmektedir.

Şekil 14. Makul Sürede Yargılama Hakkı Hariç Sonuçlandırılan Başvuruların Karar Türüne Göre Dağılımı

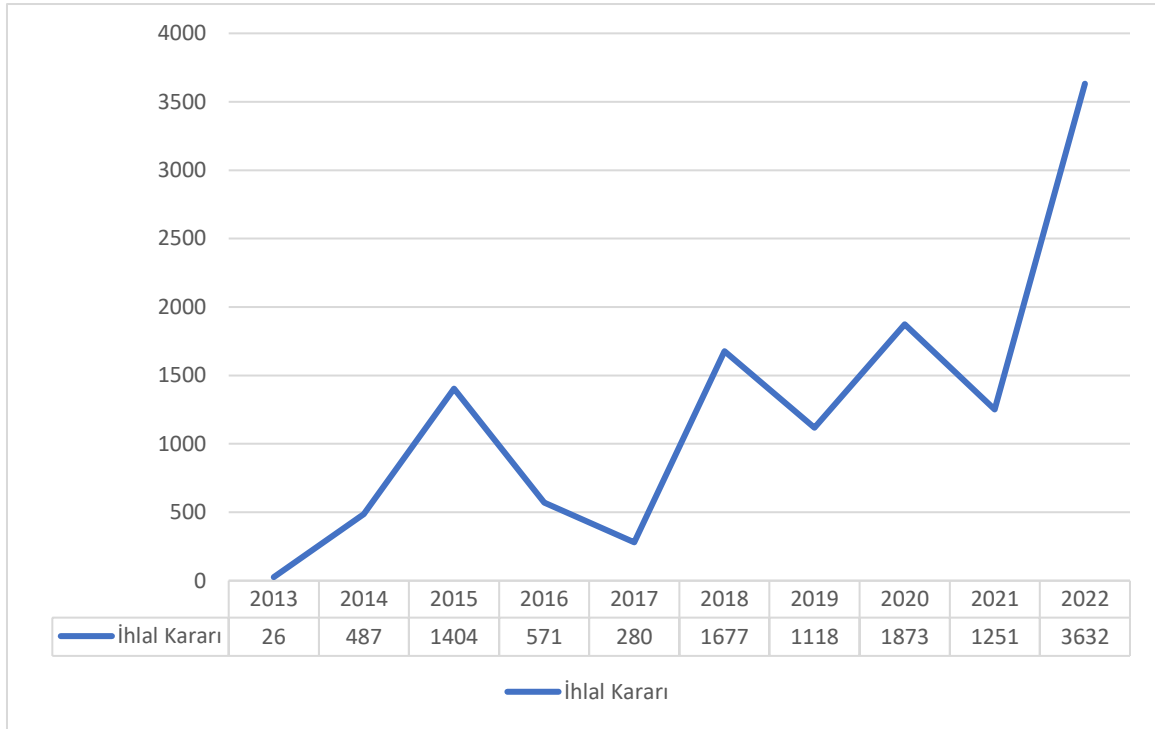
2012-2022 yılları arasında, makul sürede yargılanma hakkı haricinde yapılmış ve sonuçlandırılmış bütün bireysel başvurulara baktığımızda 1.225 tanesi hakkında "Hakkın İhlal

Edilmediği kararı verilmiştir. En az bir hakkın ihlali kararı 13.921 başvuru hakkında verilmiştir. Tüm sonuçlandırılan başvuruların %3.8'si, en az bir hakkın ihlali kararı ile sonuçlandırılmıştır. Tüm başvuruların %91,8'i (335.414 tane başvuru hakkında) hakkında kabul edilemezlik kararı verilmiştir.

Şekil 15. Yıllara Göre İhlal Kararlarının Dağılımı

İhlal kararlarının yıllara göre dağılımına baktığımızda, 2014-2019 yılları arasında ihlal kararı sayısının 2020-2022 yılları arasında verilen ihlal kararlarına göre daha düşük olduğu gözle görülebilir seviyededir. Nitekim, 2013-2022 yılları arasında verilen ihlal kararlarının büyük bir kısmı 2022 yılında verilmiş olup, sonraki en yüksek ihlal karar sayısı 11.882 ihlal kararı ile 2021 yılı olmuştur.

Şekil 16. Yıllara Göre İhlal Kararlarının Dağılımı (Makul Sürede Yargılanma Hakkı İhlali Hariç)

Anayasa Mahkemesi tarafından “makul sürede yargılanma hakkı” ihlali haricinde verilen ihlal kararlarını irdelediğimizde, 2020-2022 yılları arasında verilen ihlal kararlarında gözle görülür bir artışın kaydedildiği görülmektedir. Buradan hareketle, 2013-2017 yılları arasında yalnızca 2015 yılında 1.404 başvuru sayısı, yıllık bazda en yüksek olan ihlal karar sayısı olmaktadır, 2018-2022 yılları arasında yıllık ihlal karar sayısı ortalaması bile 2013-2017 dönemindeki en yüksek yıl olan 2015 yılı verilen ihlal karar değerinden daha yüksek olduğu görülecektir.

3.3. Avrupa Komisyonu Tarafından Yayımlanan Raporda İnsan Haklarına İlişkin Hususlar

3.3.1. Avrupa Komisyonu 2020 Yılı Türkiye Raporu

Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan raporda, “İnsan Hakları” alanında kötüleşmenin devam ettiği dile getirilmiştir. Türkiye’de 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrasında ilan edilen Olağanüstü hâl ile birlikte yürürlüğe giren tedbirlerin çoğunun yürürlükte olduğu ele alınmıştır. Bunlar nedeni ile Türkiye’de yaşayan halk üzerinde ciddi ve yıkıcı etkisinin devam ettiği ele alınmıştır. Mevzuatın ve uygulamanın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ile uyumlu hale getirilmesi önerilmekte olup, kurumsal bağımsızlığın olmadığı, inceleme usullerinin uzun sürmesi, uygun savunma araçlarının bulunmaması ve 2020 yılında faaliyette olan Olağanüstü Hal İşlemleri

İnceleme Komisyonu'nun darbe döneminde yapılan ihraçlara etkili bir çözüm yolu sunması konusunda, Avrupa Komisyonu ciddi şüphelere sahip olduğunu dile getirmiştir.

Raporda ayrıca, gazeteci, yazarlar, akademisyenler, insan hakları savunucuları ile avukatların eleştirel düşüncelerine geni kapsamlı kısıtlamalar getirildiği ve özgürlüklerin uygulanmasına zarar verdiği hususu ele alınmıştır. Geniş kapsamlı getirilen kısıtlamaların, otosansüre sebebiyet vereceği ele alınmıştır. Burada kısıtlayıcı tedbirlerin orantısız biçimde uygulandığı, muhalif görüşlerin yaygınlaşmasına olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.

Öte yandan 2020 yılında yaklaşık 90.000 mahkumum şartlı salıverilmesine ilişkin bir kanun çıkarılmış, yaklaşık 65.000 hükümlü Temmuz 2020'de serbest bırakılmış olup, avukatlar, politikacılar, insan hakları savunucularının da içinde bulunduğu, terör suçları iddiası ile yargılaması devam eden kişileri kapsam dışı bırakmışlardır.

Temel kamu hizmetlerine erişmekte zorlanan, devlet tarafından verilen sosyal yardımlar ile yaşamlarını sürdürmeye çalışan Roman kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yaşadığı bölgelerde kentsel dönüşüm projeleri sürdürülmektedir. Bu projeler neticesinde Roman asıllı vatandaşların yerleşim yerlerinden edileceği, ailelerin bir bütün olarak yerlerinden olmaya zorlandığı ele alınmıştır. Diğer yandan da azınlıklara yönelik şiddet, nefret söylemi, nefret suçu, LGBTİ bireylerin temel hak ve hürriyetlerine yönelik ihlallerin endişe kaynağı olduğu raporda sunulmuştur (Avrupa Komisyonu, 2020).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2020 İhlal raporları incelendiğinde; Türkiye'de temel insan hakları ihlallerinin başında ifade özgürlüğünün ihlal edildiğini görmekteyiz. 2020 yılında ifade özgürlüğü sebebiyle 7252 ve 7253 sayılı kanunlardaki değişimlere göre kişilerin internet veya dijital mecralardaki paylaşımlarına kısıtlamalar getirilmiştir. Türkiye Gazeteciler Sendikası Raporlarına göre 101 gazetecinin ifadeleri sebebiyle soruşturmaya tabii tutulmuşlardır. İfade Özgürlüğü Derneği tarafından oluşturulan verilere göre 400.000 üzerinde web sitesine erişim engeli uygulanmıştır.

3.3.2. Avrupa Komisyonu 2021 Yılı Türkiye Raporu

Raporda 2020 yılında ele alınan insan hakları alanındaki kötüleşmenin devam ettiği hususu vurgulanmıştır. Bir önceki sene yayınlanmış raporda olduğu gibi, yürürlükte olan mevzuatın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına uygun hale getirilmesi gerektiği hususu yeniden vurgulanmıştır. Olağanüstü Hal döneminde kalan çeşitli mevzuat hükümlerinin yürürlükte olduğu, toplumun çeşitli kesimleri (avukatlar, insan hakları savunucuları, gazeteciler vd.) hakkında geniş kapsamlı kısıtlamalar getirilmiştir.

Bu kısıtlamaların muhalif görüşlerin kısıtlanması, otosansüre neden olabileceği hususu vurgulanmıştır.

İfade özgürlüğü hakkı bakımından da Türkiye nezdinde gerilemenin sürdüğü, milli güvenlik ve terörle mücadele ile ilgili ortaya konulmuş olan hükümlerin uygulanmaya devam etmesi, mevzuatta yürürlükte olması Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarından uzaklaşmaya devam ettiği vurgulanmış olup, muhalif görüşlerin yaygınlaşabilmesi bakımından, artan baskılar ile kısıtlayıcı tedbirlerden olumsuz yönde etkilendiği ele alınmıştır.

Barışçıl gösterilere orantısız müdahale yapıldığı ve müdahaleler esnasında aşırı güç kullanıldığı görülmekte olup, idari para cezaları, eza soruşturmaları, göstericiler aleyhine “terör” ile ilgili soruşturmalar açılması ve bunların ceza davalarına dönüşmesi toplanma ve örgütlenme özgürlüğü hususunda gerileme yaşattığı raporda ele alınmıştır. Yürürlükte olan mevzuat ve mevzuatın uygulanması bakımından Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Avrupa standartlarına uygun olmadığı raporda vurgulanmıştır.

Çeşitli bağışçılar tarafından oluşturulmuş uluslararası fonlarını kabul eden medya kuruluşlarında çalışan kişiler ve aktivistlerin bazıları bakımından çeşitli nedenler öne sürerek suçlu olarak yansıtıldığı raporda ele alınmıştır. Bu nedenle, masumiyet karinesi ilkesinin gözetilmesinde ciddi şüphelere yol açmıştır. Bir yandan da bu karalayıcı söylemler adil yargılanma bakımından da sorunlara sebebiyet vermektedir.

Azınlık gruplar bakımından da Roman vatandaşlar ile ilgili durum ele alınmıştır. Rapora göre Roman vatandaşların kayıtlı işlerden dışlandığı ve bu durumun da Roman asıllı Türk vatandaşların yaşam koşullarını kötüleştirdiği ele alınmıştır. Toplumsal cinsiyet hususunda ise, LGBTİ bireyler hakkında var olan ayrımcılık, nefret söylemi, cinsiyet temelli şiddetin endişe kaynağı olmaya devam ettiği ele alınmıştır.

Komisyon 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu ile Terörle Mücadele Kanunu ve bu kanunların uygulanma biçiminin Avrupa standartlarına getirilmesini ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin mahkeme kararlarına uygun bir hale getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ceza yargılamalarının adil yargılanma ilkesine uygun bir şekilde yapılması gerektiği, usule ilişkin hakların tam olarak gözetilmesi gerekmektedir. Namus maksadı ile işlenen suçlar, aile içi şiddet, fiziksel ve psikolojik istismar temelli çeşitli suçlarda etkin bir mücadele edilmesi ve gereken adımların atılması gerektiği vurgulanmıştır.

OHAL İnceleme Komisyonu'nun da etkin bir iç hukuk yolu olmasının temin edilmesi gerektiği de belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2021).

3.3.3. Avrupa Komisyonu 2022 Yılı Türkiye Raporu

Komisyon tarafından yayınlanan raporda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına uyulmadığından hareketle endişe duyulduğu ele alınmıştır. Buradan hareketle, Türkiye'deki yargılama faaliyetlerin uluslararası standartlar ile Avrupa standartları ile farkın açılması yönünde illiyet bağı kurulmuş ve bu nedenle endişenin arttığı hususu dile getirilmiştir. Türkiye'de 2021 İnsan Hakları Eylem Planı ve 2019 Yargı Reformu Stratejisi uygulanmaya devam edilmiş ancak bu iki belge, Türkiye'de yargılama faaliyetlerinin temel problemlerinden uzak olup, yargı sisteminin genel işleyişinde önemli bir iyileştirmeye alan açmayacağı vurgulanmıştır.

İnsan hakları ve temel haklar bakımından komisyon raporunda kötüleşmenin devam ettiği vurgulanmıştır. Olağanüstü hal tedbirlerinin birçoğunun, OHAL'in bitmesinden uzun bir süre sonra bile yürürlükte olduğu ele alınmakla birlikte, mevzuatın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına uygun hale getirilmesi gerektiği söylenmiştir. Raporda Demirtaş ve Kavala hakkında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının ve bir dizi mahkeme kararının uygulanmasını reddetmeye devam ettiği ve Türkiye Cumhuriyeti yargısının Avrupa standartlarından uzaklaştığının bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Kavala davası ile ilgili kararın uygulanmaması nedeni ile Şubat 2022 yılında Türkiye aleyhine Avrupa Konseyi ihlal prosedürü başlatmıştır. 2021 yılında ortaya konan İnsan Hakları Eylem Planı uygulanmıştır. Yargılama ile ilgili temel sorunların ele alınmaması nedeni ile insan hakları alanındaki genel durumun iyileşmesine katkı sağlamadığı görülmüştür.

İfade özgürlüğü alanında son yıllarda görülen ciddi gerilemelerin devam ettiği, terör ile ilgili kanunlar ve milli güvenlik hakkında uygulanan ceza kanunlarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarından uzaklaştığı görülmüştür. Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü konusunda çok fazla gerileme devam etmiştir. Barışçıl gösterilere karşı orantısız müdahaleler, terörle mücadele ve gösteri ve toplantı yürüyüşleri ile ilgili mevzuattan kaynaklanan ceza davaları açılması da toplantı ve örgütlenme özgürlüğüne derin sıkıntılar çıkardığı görülmektedir. Raporda ayrıca LGBT bireyler için de yaşam koşullarının kötüleştiği de vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2022).

3.4. Diğer Hususlar

3.4.1. Tutuklu Gazeteciler

Türkiye’de cezaevinde bulunan gazeteci sayısı 2021 yılında 18 iken, 2022’nin ikinci yarısı itibari ile 25 gazetecinin tutuklanması ile birlikte sayının 40’a yükselmiştir. Gazetecilerin avukatları bir CPJ (Gazetecileri Koruma Komitesi) ile paylaştığı bilgilere göre, terörizm şüphesi ile tutuklandığı belirtilmiştir. Tutuklamalar, 2016 yılında gerçekleşen darbe teşebbüsü sonrasında görülen artıştan daha az olsa da 2022 yılında dezenformasyona sebep olduğu iddia edilen gazeteciler hakkında ceza soruşturması açılabilmesine olanak sağlayan kanun TBMM’de kabul edilmişti (CPJ, 2022).

Daha erken bir tarihe bakacak olursak, İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından 2007 yılında gerçekleştirilen seçimlerden hemen sonra bir rapor yayınlamıştır. Yayımlanan rapora göre Türkiye’de 2002-2005 yılları arasında gerçekleştirilen insan hakları reformlarının 2005 sonrası durgunlaştığı ele alınmıştır. Ülkenin laiklik, din, etnik köken gibi çeşitli konularda eleştiride bulunan kişilerin TCK 301 kapsamında cezalandırıldığı, bu kanun maddesinin kaldırılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu kanun maddesine dayanarak gazeteciler ve çeşitli kesimlerden insanların cezalandırıldığı ifade edilmiştir (Human Rights Watch, 2007). Benzer doğrultuda Uluslararası Af Örgütü de 2007 yılında TCK 301’in yasal dayanak olarak ele alınıp yapılan tutuklamaların eleştirildiği bir rapor kaleme almıştır (Amnesty International, 2007).

3.4.2. Covid-19 Salgını

Türkiye’de insan hakları ihlallerini önlemek adına birçok girişimde bulunmakta fakat ulusal nitelikte hak ihlallerinin yeteri düzeyde önlenemediği belirgin bir şekilde görünmektedir. İnsan Hakları Derneği 2020 istatistikleri incelediğinde küresel ölçekte etkisi bulunan Covid-19 sebebiyle uygulanan sokak kısıtlamaları haklar özelinde önemli bir engel olmuştur. Covid-19 kısıtlamaları sebebiyle uygulanan idari para cezalarının otoriter bir yapıyı destekleyip ifade özgürlüğüne ket vurmuştur. İnsan Hakları Dökümantasyon Merkezi aynı yıl raporlarına göre sınırdışında yürütülen operasyonlarda (Suriye – Irak) 96 kişi yaşam hakkını yitirmiştir.

Hak ihlallerinin bir diğer etkileneni çocuklar olmuştur. Özellikle hayatın bütün alanlarını etkilemiş olan covid-19 eğitim sosyal eşitlik alanında da birçok çocuğun hayatını etkilemiştir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre; Covid-19 sebebiyle can kaybı açısından en düşük oranlar çocuklarda olsa da salgından en çok etkilenen çocuklar olmuştur.

Sokak kısıtlamaları ve uzaktan eğitim uygulamalar ile çocuklar gelişim dönemleri boyunca olağanın dışında kapalı ortamda kalmışlardır. Uzaktan eğitim ile eğitim materyallerine yeterli düzeyde erişim sağlayamayan çocuklar olmuştur. İnternet erişimi olmayan, bilgisayar, tablet gibi iletişim kaynaklarına erişememiş Anayasal temel haklardan olan eğitim hakkından mahrum kalmışlardır. Bu dönemde ev içi şiddet ve çocuk şiddetinin %27 artış göstermiştir. Sosyo-ekonomik dengede çalışmak durumunda kalan mevsimlik işçi olarak çalışan birçok çocuğun eğitim ve yaşam haklarında yaşanan başlıca ihlaller olmuştur.

3.4.3. OHAL'in Etkisi (7145 S.K.)

2016 yılında darbe girişimi sebebiyle 7145 sayılı kanun ile olağanüstü hal uygulamaları egemenlik ve çeşitli haklar konusunda önemli bir engel oluşturmuştur. OHAL ile otoriter bir yapının oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Sonrasında 2017 yılında değişimi Anayasa değişimi yaşanmış devlet rejiminde değişimler olmuştur. Yaşanan değişim ile otorite yapısının güçlendiği söylenebilir. Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TIHV) Dökümantasyon Birimi verilerine göre sıcak çatışma alanlarında 2020 yılında da bu çatışmalardan kaynaklı yaşam hakkını yitiren birçok kolluk kuvveti olmuştur. Sadece çatışma alanlarında yaşam hakkını kaybeden insanlar olmamıştır. İş Sağlığı ve İşçi Güvenliği Meclisi'nin 2020 yılında 2000 üzerinde çalışan iş ortamında gerekli önlem ve eğitimler verilmediği için yaşamını yitirmiştir. Toplum içerisindeki belirli kitlelerin güç anlayışları ile zor kullanma ve etkisi altına alma çerçevesinde 260 kadın erkek şiddeti sebebiyle hayatını kaybetmiş, 731 kadın yaşanan bu şiddetten etkilenmiştir.

İnsan sosyal bir varlık olarak imkân ve olanaklara ulaşmak için ekonomik alım gücünün olması gerekmektedir. Özellikle toplum tabakalarında belirli kitlelerin hedefe ulaşmada daha avantajlı olduğunu söylemek mümkündür. Kaynaklara ulaşmakta avantajlı olan ve olmayan gruplar arasında bir sosyal adalet kavramının yerleşmesi gerekir. Toplumun tüm fertlerinin bu kaynaklara eşit olanaklarla ulaşabilmesi gerekir. Aksi halde ulaşamayan gruplarda hak ihlallerine rastlanır. Bu aşamada devletlerin sosyal hizmetler kolunun sosyal adalet ekseninde uygulamalar gerçekleştirmesi gerekir. Bu uygulamalar ayırım olmaksın etnik, kültürel , siyasi faktörleri değerlendirmeye tabii tutmadan geliştirilmelidir. Özellikle ikinci dünya savaşından itibaren yaygın bir anlayış olarak sosyal devletin bunu görev edinmesi gerekir. Türkiye açısından ekonominin ağır bir düşüşte olduğunu söylemek mümkündür. Salgın sonrasında birçok işletme yeterli kazanç elde edememesi sebebiyle işi sayısında azalmaya gitmiş birçok çalışanın iş akdi sonlandırılmıştır. 'Ekonomik ve Sosyal Haklar Raporu' verilerine göre 2020 yılı itibariyle bir milyon üzeri insan ekonomik zorluk yaşamak

zorunda kalmıştır. Sivil hayatta ciddi sorunların başını 'işsizlik' oluşturmuştur. Bunun neticesinde ciddi anlamda ekonomik ve sosyal hak ihlalleri doğmuştur. Kapanma dönemleri kapsamında uygulanan seyahat yasakları, sokak kısıtlamaları belli başlı sektörleri doğrudan etkilemiş fertlerin sosyal yaşamına da doğrudan etki etmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma Türkiye’de insan hakları politikalarının Avrupalılaşmasının araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’nin insan hakları alanındaki tarihsel gelişimi incelenmiştir. Özellikle son yıllarda var olan gelişmeler, istatistiki bilgiler bu bölümde değerlendirilecektir.

Genel olarak, Türkiye 1999 yılında Avrupa Birliği’ne aday ülke statüsü kazanmasından sonra çeşitli reformlara sahne olmuştur. Türkiye bu dönemde Avrupa Birliği’ne katılmak konusunda istekli olmuştur ve bir dizi reformu hayata geçirmeye başlamıştır. 1999-2004 yılları arasında Türkiye siyasi ve toplumsal yaşamında sivil-asker ilişkileri, Anayasa değişiklikleri ve yasal mevzuatın değiştirilmesi yönünde bir dizi gelişim görülmüştür. Bu dönemde yapılan değişikliklerde ifade özgürlüğünün geliştirildiği görülmektedir. Çeşitli kanunların Avrupa standartlarında düzenlenmesi, Anayasa’nın çeşitli maddelerinin değiştirilerek Avrupalılaşma sürecinin hız kazandığı sonucuna ulaşılmıştır.

2005 ve sonrası süreçte reformlarda bir durgunlaşma olduğu görülmüştür. İlgili dönemde reformların belirli konu başlıklarında seçilmiş bazı konular üzerinden yapıldığı göze çarpmaktadır. 1999-2004 döneminde ciddi yasal reformların ve Anayasa değişikliklerinin yapıldığı ancak 2005 sonrasında yasal reformların azaldığını görülmektedir. Bu yönü ile Türkiye’de var olan Avrupalılaşma sürecinin bir önceki döneme göre daha yavaş ilerlediği sonucuna ulaşmaktayız.

2010 döneminde hukuk alanında çeşitli reformlar görülse de özellikle yargı bağımsızlığına zarar verecek hususların 2014 yılı ve sonrası yayınlanan Avrupa Komisyonu raporlarında değerlendirilmeye başladığı görülmektedir. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin zarar görmesinin Türkiye’yi Avrupalılaşmadan uzaklaştırdığı görülmektedir.

2015 ve sonrasında Avrupa Komisyonu tarafından yazılan raporlarda Türkiye’nin Avrupa standartlarından uzaklaşmaya başladığı hususları değerlendirilmiştir. Komisyon raporunda ifade özgürlüğü alanında ciddi sorunların olduğu, terör mevzuatı ve ifade özgürlüğünü etkileyen kanun maddelerinin Avrupa standartlarına uygun olmadığı ele alınmıştır. Cumhurbaşkanına Hakaret, Dini Değerlerin Alenen Aşağılanması başlıklı çeşitli kanun maddelerinin ifade özgürlüğüne zarar vereceği hususu defalarca kez raporlarda dikkat çekilmesine rağmen bir ilerleme kaydedilmemiştir. Ayriyeten 2016 Darbe Girişimi sonrasında ilan edilen OHAL, özgürlüklerin kısıtlandığı bir dönem olarak değerlendirilmiştir. 2017 sonrasındaki süreçte AIHM tarafından ifade özgürlüğü alanında verilen ihlal kararlarının artışı

da bu durumu ortaya koymaktadır. Ayriyeten AİHM önünde Türkiye aleyhinde bekleyen derdest başvuru sayısı da ciddi oranda artmıştır.

2015 ve sonrasında Türkiye'nin Avrupalılaşıma sürecini değerlendirebilmek için Avrupa Komisyon Raporları ve 2017 yılı Anayasa Referandumu değerlendirilmiş ve şu sonuçlar ortaya çıkmıştır; 2016'da gerçekleşen darbe girişimi ile birlikte OHAL sürecinde çeşitli hakların askıya alındığı, işkence ve kötü muamele yasağına aykırı bir dizi iddianın gündeme gelmesinin Avrupalılaşımadan uzaklaştığına bir gösterge olarak kabul edilebilir. 2016'da yayınlanan cinsiyet temelli ayrımcılığın görülmesi de ayrımcılık konusunda bir gerilemenin yaşandığını ve bu yönü ile de Avrupalılaşımadan uzaklaştığını göstermektedir.

Türkiye'de yapılan Anayasa referandumunun olağanüstü hal sürecinde yapılması da seçim sürecini olumsuz etkilediği ve siyasi yaşamda bu olumsuzluğun görüldüğü, Bakanlar Kurulu tarafından seçimi doğrudan etkileyecek KHK'ların yayınlanması da Avrupalılaşımadan uzaklaşmayı derinleştirdiğini göstermektedir. Öte yandan 2020 yılında Avrupa Komisyonu raporunda Türkiye'de OHAL döneminde yürürlüğe giren bir takım tedbirin hala yürürlükte olduğu hususu vurgulanmıştır.

İnsan Hakları Eylem Planı, 2021 yılında ortaya konmuş ancak uygulanmamıştır. Öte yandan 2021 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan raporda Demirtaş ve Kavala hakkında verilen mahkeme kararları açık bir şekilde ifade edilmiştir. Türkiye'nin AİHM kararına rağmen bu kişilerin tutukluluğunu sürdürmekte ısrar etmesi, birtakım mahkeme kararının uygulanmasının reddedilmesi komisyon raporlarında yer bulmuştur. İlgili mahkeme kararları 2022 raporunda yeniden zikredilmiş ve Türkiye aleyhinde ihlal prosedürünün başladığı bir yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Türkiye'nin Avrupalılaşımdan uzaklaştığını göstermektedir. 2015-2022 yıllarında yayınlanan raporlarda cinsiyet temelli ayrımcılık hususlarında gerileme yaşandığını, hapis cezası öngören çeşitli kanun maddeleri ile ifade özgürlüğünün zarar gördüğünü belirten hususlarda bir gelişme yaşanmaması ve ifade özgürlüğü ile ilgili ihlal kararlarının artması, Türkiye'nin Avrupalılaşımdan uzaklaştığını göstermektedir. Türkiye'de AİHM'in yapısına benzer bir şekilde faaliyet gösteren Anayasa Mahkemesi'nin istatistiklerine bakıldığında, en az bir hakkın ihlali yönünde verilen kararların ciddi bir oranda olması da Türkiye'de insan hakları alanında ciddi sorunların olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmada Türkiye'de insan hakları alanında gelişmeler, Avrupalılaşıma perspektifinde değerlendirilmiştir. Türkiye'nin AB adaylık statüsü kazandığı Helsinki Zirvesi

ile birlikte ciddi reformlar yapmaya başladığı görülmüştür. 2005 dönemi sonrasında ise belirli konularda seçilen konularda reformlar yapılsa da bir önceki döneme göre daha dar kapsamda kaldığı görülmektedir. 2015 dönemi ve sonrasında ise Türkiye’de meydana gelen darbe girişimi, OHAL süreci ve mevzuatta Avrupalılaşmadan uzaklaşmaya aykırı olarak bir dizi tedbirin alınması ve yürürlükte kalmaya devam etmesi Türkiye’nin Avrupalılaşmadan uzaklaştığını, Demirtaş ve Kavala hakkında verilen kararların uygulanmaması ve Türkiye aleyhinde başlatılan ihlal prosedürlerinin uygulanması AIHM kararlarından uzaklaştığını göstermektedir.

Bu değerlendirmeler ışığında Türkiye’nin insan hakları alanında yaşanan gelişmeler istatistiki veriler ve komisyon raporlarında Türkiye’nin mevzuat ve uygulama bakımından Avrupalılaşmadan uzaklaştığı ve insan hakları alanında ihlallerinin artışına sahne olduğu açıkça ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

Adalet Bakanlığı (2020), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2020 Yılı Raporu. Erişim adresi:

[https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/802202215141310220211651521-%20Avrupa%20%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1%20Mahkemesi%20\(A%C4%B0HM\)%202020%20Y%C4%B1%20%C4%B0statistik%20De%C4%9Ferlendirme%20Notu.pdf](https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/802202215141310220211651521-%20Avrupa%20%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1%20Mahkemesi%20(A%C4%B0HM)%202020%20Y%C4%B1%20%C4%B0statistik%20De%C4%9Ferlendirme%20Notu.pdf), Erişim Tarihi: 20/07/2023

Ağaoğulları, M. A. (1989). Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi (1789-1794) . Ankara Üniversitesi SBF Dergisi , 44 (03)

AKGÜL AÇIKMEŞE, S. (2004). Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 1(1), 1-32.

Akşin, S. (1992). Sened-i İttifak ile Magna Carta'nın karşılaştırılması. Tarih Araştırmaları Dergisi, C.16, S.27, 115-123

Aktan, C. C. & Yay, S. (2019). TESVİYECİLER MANİFESTOSU: BİR SİVİL ANAYASA ÖNERİSİ Anayasal Demokrasi ve Anayasal Hukuk Devletine Yönelik Eşsiz Bir Yazılı Anayasa Metni . Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi , 11 (2) , 100-128 .

Anayasa Mahkemesi, Bireysel Başvuru İstatistikleri, Erişim Adresi:

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/>, Erişim Tarihi: 10/01/2022

Avrupa Komisyonu (2020). 2020 Türkiye Raporu.

https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporustrateji_belgesi_2020/turkey_report_30.10.2020.pdf, Erişim Tarihi: 15/10/2022

Avrupa Komisyonu (2021). 2021 Türkiye Raporu.

https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2021_turkiye_raporu_tr.pdf, Erişim Tarihi: 17/10/2022

Avrupa Komisyonu (2022). 2022 Türkiye Raporu.

https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2022_turkiye_report_tr_27.11.2022_22.05.pdf, Erişim Tarihi: 19/10/2022

AYM, Anayasa Mahkemesi, 2016/22418(30 Mayıs 2019)

AYM, Anayasa Mahkemesi, 05/07/2022, 2021/58970

- AİHS, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 26/3/1985, 8978/80
- AİHS, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 28/06/2007, 31753/02
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 29766/03(17 Haziran 2008)
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 23018/04(17 Temmuz 2008)
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 21/01/2016, 71545/12
- AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 14/06/2011, 49113/09
- Amnesty International. (2008). Human Rights in Republic of Turkey.
<http://www.amnesty.org/en/region/turkey/report-2008> (Erişim tarihi: 16.03.2023).
- Aydın, A. (2023). Avrupalılaşıma Bağlamında Avrupa İdari Alanının Ülkelerin Kamu Yönetimi Yapılarına Etkileri, Yüksek Lisans Tezi (Trakya Üniversitesi)
- Aydın, S. ve Keyman, F. E. (2004). European Integration and the Transformation of Turkish Democracy. Centre for European Policy Studies EU-Turkey Working Papers, 2.
- Aydınlı, H. İ. (2004) Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(1), 68-80.
- Aygut, H. (2017). İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Sisteminde İhlallerin Onarılması. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22(37), 177-216.
- Aykaç, Z. (2021). Cumhuriyetin Devraldığı Siyasi Miras: II. Meşrutiyet. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi(71), 635-652.
- Bakım, S. (2016), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (Aihm) Kararları Çerçevesinde Cinsiyet Ayrımcılığı, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi 22(3), 3191-3218.
- Bayra, E. "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Yoluyla Sosyal Ve Ekonomik Hakların Dolaylı Olarak Korunması Üzerine Değerlendirmeler". İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 8 (2023): 63-113
- Baysal, M. . (2015). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Mağdur Kavramı. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi(5), 193-233.

- Çınar, İ. Ve Çınar S. (2014). Bireysel Başvurunun Ön İnceleme Usulü, Bireysel Başvuru Bürosunun Çalışma Sistemi İle Bu Aşamada Verilen İdari Ret Kararlarının Nitelikleri Ve İtiraz Aşamaları, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 1(4), 263-310
- Çor, Y. (2008). Aihm'in Sözleşme Kapsamında İşkence Görmeme Hakkına Bakış Açısı, Tbb Dergisi, S.75, Ankara, Mart-Nisan 2008, 63-93.
- Coşkun, V.(2012). İnsan Hakları: Kaynağı, Felsefi Temelleri Ve Gelişimi. Dağı, İ. Ve Gökalp, E. (Ed.). İnsan Hakları Ve Demokratikleşme Süreci İçinde (Ünite 1). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Çalık, E. (2017). İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi Ve Siyasî Ve Sosyal Faktörlerle İlişkisi . 21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum , 6 (16) , 41-68 .
- Çatal, B. (2018). İnsan Haklarının Korunmasında Ulusal, Bölgesel Ve Uluslararası Mekanizmalar. Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi, 1(2), 69-99.
- Çelebi, M.B. (2012), İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması Ve Birleşmiş Milletler Sistemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi
- Çınar, M. F. (2022). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Düzenlenen Haklar Ve "Özel Ve Aile Hayatına Saygı Hakkı" . Uluslararası Hukuk Ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi , 4 (1) , 103-123 . Doı: 10.51524/Uhusbad.1036382
- Çörtoğlu, S. (2009). "Avrupalılaşıma Sürecinde AB Çevre Politikası Ve Yerindenlik İlkesi". Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi 8-2, 29-46.
- Deniz, Y. B. (2011). Avrupa Birliği Hukukunda Temel Haklar Ve İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi İle Etkileşimi. Ttb Dergisi (97).
- Dönmez, O. (1985). İnsan Haklarının Milletlerarası Alanda Korunması . Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , 3 (3) , 223-285
- Erdem, G. (2015). "12 Eylül Darbesi'nin Türkiye'nin Avrupa İle İlişkilerine Etkileri: Avrupa Topluluğu Ve Avrupa Konseyi'yle ilişkiler". Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi 14(1), 29-64.
- Erdenir, F. B. (2015). Uzun İnce Bir Yol: Türkiye'nin Avrupalılaşıma Süreci. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 12(45), 22-38.

- Evmez, Z. (2019). Avrupalılaşmanın 1999-2016 tarihleri arasında Türkiye'de gerçekleştirilen kamu yönetimi reformlarına etkisi / The impact of europeanisation on public administration reforms in Turkey: 1999-2016. (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi)
- Gözler, K. (2021). Anayasa Hukuku Genel Esasları (13. Baskı) Bursa.
- Göztepe, E. (2011). “Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Őikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 95 S.13-40.
- Güler, C. (2019). Darbe, Dayanışma ve Direniş: 1980 Dönemi Avrupa Sendikal Hareketi ve DİSK İlişkileri. Çalışma Ve Toplum, 1(60), 79-104.
- Güzel, M. N. (2022). Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Ve Mahkemenin Verdiği Kararlara Genel Bir Bakış. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 27(47), 491-531.
- Harmsen R. (2000). “Europeanization and Governence:A New Institutional Perspective”, Yearbook of European Studies,14, s.51-81
- Harris, D., O'boyle, M., Bates, E. Ve Buckley, C. (2018). Law Of The European Convention On Human Rights, 4th Edition, Oxford: Oxford University Press, S. 368.
- Hazır, H. (1984). Sened-i İttifak’ın Kamu Hukuku Bakımından nemi. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2(2), 17-28.
- Hekimoğlu Mehmet Merdan; “1982 Anayasasına Göre İnsan Hakları Kavramı”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C 5, S 7, Balıkesir, 2002
- İçişleri Bakanlığı (2022). Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı, <https://www.İcisleri.Gov.Tr/Kurumlar/İcisleri.Gov.Tr/Icsite/Strateji/Calismalar/Mevzuat/Bireysel-Basvuru-Sunumu.Pdf>, Erişim Tarihi: 10/09/2023
- İlal, E. (1968). Magna Carta . Journal Of Istanbul University Law Faculty , 34 (1-4) ,210-242.
- İnce, K. (2019). İşkence Suçunun Tck, Aihş Ve Aihm Kararları Işığında Ele Alınması, D.E.. Hukuk Fakültesi Dergisi, zel S, 3393-3427.
- İnsan Hakları Derneği. (2020). Hak İhlal Raporu. Erişim Adresi <https://www.İhd.Org.Tr/> Erişim Tarihi: 10/01/2022

- İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı. (2020) . Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Belgeleri
<https://inhak.adalet.gov.tr/Home/Bilgidetay/10>
- KARABULUT, U. (2007). “Anavatan Partisi İktidarı’nın İlk Yıllarında Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) İlişkileri Ve Türkiye’nin AET’ye Tam Üyelik Başvurusu”. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 6(14), 137-59.
- Karan, U. (2018). Kölelik, Kulluk, Zorla Çalıştırma Ve Zorunlu Çalışma Yasağı: Anayasa Ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Karşılaştırmalı Analiz. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 67(2): 415-62.
- Kaşıkkara, M. S. (2021). Tr Adalet Ekonomisi Dergisi (4).
- Keskinsoy, Ö., Kaya., S.B. (2021). HUKUK DEVLETİNİN KANUN DEVLETİNE ANAYASAL DEVLETİN ANAYASALI DEVLETE EVİRİLMESİ. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 70(3), s.1147-1206
- KIZILTAN, Y. (2006). I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis i Mebusan ı. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26(1), 251-272.
- Kızılyel, S. (2014). Yaşam Hakkı: Aihm Kararları Ve İdari Yargı Uygulaması. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 18(2), 253-290.
- KONAN, B. (2011). İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Bakış. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15(4), 253-288.
- Ladrech R. (1994). “Europeanisation of Domestic Poitics and Institutions: The Case of France”, Journal of Common Market Studies, 32(1), s.69-88
- Müftüler Baç, M. (2005). Turkey’s Political Reforms and the Impact of the European Union, South European Society and Politics, 10(1), 17-31
- Olsen, J. P. (2002). “The Many Faces of Europeanization”. ARENA Working Paper 01, Oslo. http://www.arena.uio.no/publications/workingpapers2002/papers/wp02_2.htm E.T 26.02.2024
- Olsen, J. P. (2003). “Toward a European administretive space?” Journey of Public Policy, 10(4), s. 506-531
- ÖZKUL, Y. E. (2021). Osmanlı Devleti’ndeki Güç İlişkileri Üzerinden Sened-i İttifak’a Dair Bir Değerlendirme. İzmir Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 1-15.

- Saral, M. (2021). İnsan Hakları Normları Ve İnsan Hakları Hiyerarşisi . Ekonomi Politika Ve Finans Araştırmaları Dergisi , 6 (2) , 464-482 .
- Saygılı, A. (2019). Yaşam Hakkı Üzerinde Düşünceler. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10(2), 539-547.
- Özçelik, A. O.(2019), Avrupalılaşıma, AVRUPA ve AVRUPA BİRLİĞİ [Teori, Güncel İç Gelişmeler ve Dış İlişkiler], s.35-51, Savaş Yayınları
- Özkan Duvan, A. (2018). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2. Maddesi Çerçevesinde Yaşam Hakkının Korunmasında Devletin Yükümlülüğü, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 24(2), 660-681.
- Rasgen, A. (2020). Avrupalılaşıma bağlamında Turuncu Devrim sonrası Ukrayna. (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Samur H. (2008). Değişen ve Popülerleşen Bir Kavram Olarak Avrupalılaşıma, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17-2, 379-386
- Soyaltın, D. (2006). Avrupalılaşıma Ve Türkiye'nin Dönüşüm Süreci. (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi).
- Sunay, R. (2001) Avrupa Sözleşmesinde Ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası Ve Sınırları, Ltd. Yayınları, Ankara, S.74
- Şahingöz, A. (2022). Avrupa'da İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi . Euro Politika , (17) , 90-98
- Tanıyıcı, Ş. (2010). Europeanization of Political Elite Discourses in Turkey: A Content Analysis of Parliamentary Debates 1994-2002, Turkish Studies, 11(2), 181- 195.
- Taşdöğen, S. (2021). Temsilsiz Vergi Olmaz İlkesi Bağlamında Magna Carta'ya Farklı Bir Bakış . Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (40) , 120-142 .
- Taşkın Ş.(2011). 2010 Anayasa Değişikliklerinden Sonra Türk Anayasa Mahkemesinin Yapılanması. , 170 - 230.
- Tezcan, D., Önük, M. Ve Erdem R. M. (2021). Teorik Ve Pratik Ceza Özel Hukuku (19. Baskı) (S. 75-80) İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

- Torun, Y. (2007). İnsan Hakları . Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi , 0 (16) , 415-424 .
- Turan, H. (2009), Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ndeki Yeri Ve Önemi, Tbb Dergisi, (84)
- Uğur, Ö., ve Aksoy, M. (2016). Avrupalılaşıma Kavramı Ve Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecine Etkisi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 5(10), 163-180.
- Uğur, Ö., ve Doğan, K. C. (2017). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Polonya Kamu Yönetimi: Avrupalılaştırmanın Etkisi. Assam Uluslararası Hakemli Dergi, 4(8), 30-50.
- UZUN, H. (2005). TÜRK DEMOKRASİ TARİHİNDE I. MEŞRUTİYET DÖNEMİ. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(2), 145-162.
- YILMAZ, G. (2014). TURKEY, EUROPEANIZATION, AND DOMESTIC CHANGE. Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi, 22(2), 63-84. <https://doi.org/10.29228/mjes.85>
- Zabuncuoğlu, Y. (1999). Düşünceyi İfade Özgürlüğü, Ankara Barosu Yayını, Ankara.

EKLER

EK-1. Tez/Anket/Çalışma İzni/ Etik Kurulu Talep Formu

T.C.	
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
TEZ / ARAŞTIRMA / ANKET / ÇALIŞMA İZİNİ / ETİK KURULU İZİNİ TALEP FORMU VE ONAY TUTANAK FORMU	
ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
T.C. NOSU	
ADI VE SOYADI	ASLIHAN ÇANKAYA
ÖĞRENCİ NO	2020017014
TEL. NO.	
E - MAİL ADRESLERİ	
ANA BİLİM DALI	Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme A.B.D.
HANGİ AŞAMADA OLDUĞU (DERS / TEZ)	Tez
İSTEKDE BULUNDUĞU DÖNEME AİT DÖNEMLIK KAYDININ YAPILIP- YAPILMADIĞI	2023 / 2024 - GÜZ DÖNEMİ KAYDINI YENİLEDİM.
ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ BİLGİLER	
TEZİN KONUSU	AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDAN UZAKLAŞMANIN TÜRKİYE'DEKİ İNSAN HAKLARI İHLALLERİNE ETKİSİ
TEZİN AMACI	AİHM kararlarından uzaklaşma ve İnsan hakları ihalleri arasındaki ilişkinin irdelenmesi

TEZİN TÜRKÇE ÖZETİ	<p>Türkiye 1959 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) yargı yetkisini kabul etmiş olsa son yıllarda AİHM'in verdiği kararları uygulamak konusunda isteksiz davranmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin Avrupalılaştırma sürecine ve hukukun üstünlüğü ilkesine olan bağlılığının sorgulanmasına yol açmaktadır. Avrupalılaştırma perspektifinden Türkiye'nin AİHM kararlarını uygulamama eğilimini inceleyen bu çalışma, 2000'li yılların başında, Türkiye'de insan hakları konusundaki mevzuatın ve kurumların Avrupa standartlarında gelişim gösterdiğini ancak son yıllarda bu standartlardan uzaklaştığını ortaya koymaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin verdiği ihlal kararları ve Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan yıllık raporların incelendiği bu çalışmada, Türkiye'nin AİHM kararlarından uzaklaştığı, Türkiye'de insan hakları ihlallerinin arttığı bu nedenle ülkenin insan hakları alanında Avrupalılaştırma sürecinden uzaklaştığı vurgulanmıştır.</p>
ARAŞTIRMA YAPILACAK OLAN SEKTÖRLER/ KURUMLARIN ADLARI	
İZİN ALINACAK OLAN KURUMA AİT BİLGİLER (KURUMUN ADI- ŞUBESİ/ MÜDÜRLÜĞÜ - İLİ - İLÇESİ)	
YAPILMAK İSTENEN ÇALIŞMANIN İZİN ALINMAK İSTENEN KURUMUN HANGİ İLÇELERİNE/ HANGİ KURUMUNA/ HANGİ BÖLÜMÜNDE/ HANGİ ALANINA/ HANGİ KONULARDA/ HANGİ GRUBA/ KİMLERE/ NE UYGULANACAĞI GİBİ AYRINTILI BİLGİLER	

UYGULANACAK OLAN ÇALIŞMAYA AİT ANKETLERİN/ ÖLÇEKLERİN BAŞLIKLARI/ HANGİ ANKETLERİN - ÖLÇELERİN UYGULANACAĞI			
EKLER (ANKETLER, ÖLÇEKLER, FORMLAR, V.B. GİBİ EVRAKLARIN İSİMLERİYLE BİRLİKTE KAÇ ADET/SAYFA OLDUKLARINA AİT BİLGİLER İLE AYRINTILI YAZILACAKTIR)	1) (.....) Sayfa Ölçeği. 2) (.....) Sayfa Anketi. 3) (.....) Sayfa Formları. 4) (.....) Sayfa		
ÖĞRENCİNİN ADI - SOYADI: Aslıhan Çankaya	ÖĞRENCİNİN İMZASI: Enstitüde kalan belge imzalıdır. TARİH: / / 20....		
TEZ/ ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME SONUCU			
1. Seçilen konu Uluslararası İlişkiler ve Hukuk Dünyasına katkı sağlayabilecektir.			
2. Anılan konu Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme faaliyet alanı içerisine girmektedir.			
1.TEZ DANIŞMANININ ONAYI	2.TEZ DANIŞMANININ ONAYI (VARSA)	ANA BİLİM DALI BAŞKANININ ONAYI	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜNÜN ONAYI
Adı - Soyadı: Sevgi Balkan Şahin	Adı - Soyadı:	Adı - Soyadı: Ali Engin OBA	Adı - Soyadı: Murat KOÇ
Unvanı: Doç.Dr.	Unvanı:	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.
İmzası: Enstitüde kalan belge imzalıdır	İmzası:	İmzası: Enstitüde kalan belge imzalıdır.	İmzası: Enstitüde kalan belge imzalıdır.
... / ... / 20....	... / ... / 20....	... / ... / 20....	... / ... / 20....
ETİK KURULU ASIL ÜYELERİNE AİT BİLGİLER			

Adı - Soyadı: Şehnaz ŞAHİNKARAKAŞ	Adı - Soyadı: Yücel ERTEKİN	Adı - Soyadı: Şirvan KALSIN	Adı - Soyadı: Mustafa BAŞARAN	Adı - Soyadı: Mustafa Tevfik ODMAN	Adı - Soyadı: Hüseyin Mahir FISUNOĞLU	Adı - Soyadı: Jülide İNÖZÜ
Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.
Enstitüde kalan belge imzalıdır	Enstitüde kalan belge imzalıdır	Enstitüde kalan belge imzalıdır	Enstitüde kalan belge imzalıdır	Enstitüde kalan belge imzalıdır	Enstitüde kalan belge imzalıdır	Enstitüde kalan belge imzalıdır
İmzası :	İmzası :	İmzası :	İmzası :	İmzası :	İmzası :	İmzası :
... / ... / 20....	... / ... / 20....	... / ... / 20....	... / ... / 20....	... / ... / 20....	... / ... / 20....	... / ... / 20....
Etik Kurulu Jüri Başkanı - Asıl Üye	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi
OY BİRLİĞİ İLE	☒	Çalışma yapılacak olan tez için uygulayacak olduğu Anketleri/Formları/Ölçekleri Çağ Üniversitesi Etik Kurulu Asıl Jüri Üyelerince İncelenmiş olup, / / 20..... - / / 20..... tarihleri arasında uygulanmak üzere gerekli iznin verilmesi taraflarımızca uygundur.				
OY ÇOKLUĞU İLE	☐					
AÇIKLAMA: BU FORM ÖĞRENCİLER TARAFINDAN HAZIRLANDIKTAN SONRA ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ SEKRETERLİĞİNE ONAYLAR ALINMAK ÜZERE TESLİM EDİLECEKTİR. AYRICA FORMDAKİ YAZI ON İKİ PUNTO OLACAK ŞEKİLDE YAZILACAKTIR.						

EK-2. SOBE Tez Etik İzin İstek Formu

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayı : E-23867972-050.04.04-2400000575
Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurulu Kararı Alınması Hk.

18.01.2024

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi: Rektörlük Makamının 09.03.2021 tarih ve E-81570533-050.01.01-2100001828 sayılı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu konulu yazısı.

İlgi tarihli yazı kapsamında Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Tezli Yüksek Lisans Programında tez aşamasında kayıtlı Gülşah DOĞAN, Aslıhan ÇANKAYA isimli öğrencilere ait tez evraklarının "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Onayı" alınmak üzere Ek'lerde sunulmuş olduğunu arz ederim.

Prof. Dr. Murat KOÇ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ek : Öğrencilere Ait Dosyalar.

EK-3. Çağ Üniversitesi Rektörlüğü Tez İzin İstek Formu

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : E-81570533-044-2400000946
Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurul İzni Hk.

31.01.2024

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : a) 18.01.2024 tarih ve E-23867972- 050.04.04-2400000559 sayılı yazınız
b) 18.01.2024 tarih ve E-23867972- 050.04.04-2400000575 sayılı yazınız.
c) 19.01.2024 tarih ve E-23867972- 050.04.04-2400000616 sayılı yazınız.
ç) 22.01.2024 tarih ve E-23867972- 050.04.04-2400000646 sayılı yazınız.
d) 24.01.2024 tarih ve E-23867972- 050.04.04-2400000722 sayılı yazınız.

İlgi yazılarda söz konusu edilen Özge KÖSE, Müge Ayşe ÖZTÜRK, Gülşah DOĞAN, Aslıhan ÇANKAYA, Ayşe Beyza ŞAHİN, Güray GÖÇER ve Mahmut KAPLAN isimli öğrencilerimize ait tez evrakları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunda incelenerek uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Ünal AY
Rektör